सरल पालि ब्याकरण

सरल पालि ब्याकरण

भिक्षु सरणंकर

प्रकाशिका : विद्या वज्राचार्य

प्रथम संस्करण : १००० प्रति

प्रकाशन वर्ष : बु.सं २५६२
ने.सं ११३८
वि.सं २०७५
इ.सं २०१८

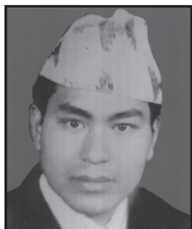
सर्वाधिकार : लेखकमा सुरक्षित

मूल्य : १५०|-
(अर्को पुस्तक प्रकाशनको लागि सहयोगार्थ)

मुद्रण : समुद्र प्रिन्टर्स
ब्रम्हटोल, काठमाडौं ।

प्रकाशिकाको मन्तब्य

सादर समर्पण

दिवंगत श्रीमान् लोकवज्र वज्राचार्य

दिवंगत भाइ जुद्धरत्न ब्रज्राचार्य

विश्वका विभिन्न धर्मानुयायीहरूले विभिन्न भाषाद्वारा पाठ, जप, स्तोत्र, स्तुति र भजन गर्ने गरे झै बुद्धधर्मको अवगत गर्न विभिन्न भाषाहरूमध्ये संस्कृत, चिनियाँ, जापानी, अंग्रेजी, तिब्बति, नेवारी, पालि र नेपाली नै विद्यमान छन् । साँच्चिकै भन्ने हो भने आधुनिक युगमा संसारभरि बौद्ध धर्मको प्रचारप्रसार निकै अग्रसर भइरहेका छन् किनकि भगवान् शास्ता एक मानवतावादी मनोबैज्ञानिक, चिकित्सक, शान्तिप्रतीक आदि हुन्। बौद्धदर्शनको ज्ञानोपार्जन गर्ने प्रमुख भाषा पालि हो । पालि र संस्कृत भाषा हुबहु मिले को पाइन्छ। हुन त बौद्धधर्म प्रति श्रद्धा र आस्था राखेर अध्ययन अध्यापन गर्न पालिभाषा निकै सदुपयोगी छ । यस भाषालाई बुद्धकालीन जनभाषा भनिन्छ । थेरवादी बौद्धदर्शनका विद्यार्थीहरूको निम्ति पाली ब्याकरण अतिजरूरी पुस्तक हो ।

दिवंगत हुनुभएका मेरा श्रीमान् लोकवज्र वजाचार्य र मेरो एउटै भाइ जुद्धरत्न वज्राचार्यका नाममा पूजनीय सरणंकर भन्तेज्यूवाट रचित सरल पालि ब्याकरण ग्रन्थ प्रकाशित गर्न पाउँदा म उपासिका विद्याकुमारी

वज्राचार्य सहर्ष प्रसन्न छु। मलाई यस कार्यमा आर्थिक सहयोग गर्नमा तन, मन र धन लगाएर सक्दो मदत गर्ने परिवार तथा आफन्तजनप्रति धन्यवाद दिन्छु। साथै प्रकाशन कार्यमा आवश्यक सहयोग गर्ने प्रेरणा दिनुहुने दाइ केशव चित्रकार तथा सरल पालि ब्याकरणका रचनाकार आदरणीय भन्ते सरणंकरज्यूमा हृदयदेखि वन्दना गर्न चाहन्छु। सम्पूर्ण मेरा परिवार तथा आफन्तजनहरूको सुस्वास्थ्य र मंगलमय कामना गर्दछु।

मेरा छोरा छोरीहरू	:	डा. उदयवज्र वज्राचार्य
		डा. विजया वज्राचार्य (शाक्य)
		डा. जयेन्द्र वज्राचार्य
भाइ बुहारी	:	उषा वज्राचार्य
बुहारीहरू	:	क्यासिरिना वज्राचार्य
		अञ्जु वज्राचार्य
बहिनीहरू	:	तिर्थकुमारी वज्राचार्य
		चपलाकुमारी वज्राचार्य
ज्वाइँहरू	:	सुनिल शाक्य
		खिलानाथ घिमिरे/खलनाथ घिमिरे/
		मोहित वज्राचार्य
भद्दाभद्दैहरू	:	निशा वज्राचार्य
		उज्ज्वल वज्राचार्य
		त्रिज्वल वज्राचार्य
भतिजाहरू	:	राजेश वज्राचार्य
		शैलेश वज्राचार्य
		सुजन घिमिरे
भतिजी बुहारीहरू	:	प्रमिला वज्राचार्य
		पद्मा वज्राचार्य

		रुपा वज्राचार्य
नातिनातिनीहरू	:	सुबीज शाक्य, यश्विनी वज्राचार्य, अभिजय वज्राचार्य, अनुश्री वज्राचार्य, प्रयुष वज्राचार्य, आरूष वज्राचार्य

समस्त परिवार तथा आफन्तजनप्रति भगवान बुद्धको निगाह र आशिर्वादद्वारा सदैव स्वस्थ र निरोगी हुनको लागि वन्दना गर्दछौं । साथै प्रस्तुत पुस्तक किनिदिनु हुने महानुभावहरूको रकम अर्को पुस्तक प्रकाशित गर्न अवश्य पनि सहयोग हुनेछ भन्ने म विद्याकुमारी वज्राचार्य आशा गर्दछु ।

भवतु सब्ब मंगलं ।

लेखकको मन्तब्य

यो निरूक्तिं न जानाति, जानाति पिटकत्तयं
पदे पदे विकञ्चेय्य, वने अन्ध गजो विय

त्रिपिटकको ज्ञान भएर पनि यदि ब्याकरणको ज्ञान छैन भने अन्धो हात्ती जंगलमा पाइलै पिच्छे ठक्कर खाने झै हरेक ठाउँमा ठक्कर खानेछ भन्ने यस गाथाले पालि ब्याकरणको महत्व दर्शाउँदछ । अहिले विद्यमान सम्पूर्ण त्रिपिटक, अट्ठकथा, टीका आदि सम्पूर्ण ग्रन्थहरू पालि भाषामा नै लेखिएको र बुद्धदेशित भाषा पनि पालि नै भएकोले ती ग्रन्थहरू अध्यनार्थ पनि पालि भाषाको आवश्यकता देखिन्छ। अनुवादित त्रिपिटकबाट त्यसको सार बुझ्न सक्ने तर शब्दको मूल मर्म बुझ्नको लागि पालिको ज्ञान हुनु आवश्यक छ ।

नेपालमा पालि भाषा अध्ययनको लागि केन्द्र तथा ग्रन्थको अभाव देखिन्छ । पालि भाषा अध्ययन गर्न चाहने जो कोहीलाई पनि घरमै बसी बसी पालि भाषा सिक्न सकोस् भन्ने हेतुले अति सरल तरिकाले यो ग्रन्थ तयार पारेको छु ।

यस पालि ब्याकरण ग्रन्थ तयार पार्नको लागि विशेष सहयोग गर्नुभएको आनन्दकुटी विहारवासी भिक्षु नारदप्रति कृतज्ञता । सश्रद्धा प्रुफ हेरिदिनु भएको श्री मदन रत्न मानन्धरज्यूप्रति कृतज्ञता । यस पुस्तक प्रकाशनको लागि सम्पूर्ण आर्थिक ब्यय ब्यहोरिदिनु भएका उपासिका विद्याकुमारी वज्राचार्यप्रति कृतज्ञता। वहाँलाई यस पुण्य कार्यको लागि प्रेरित गर्नुभएका केशव चित्रकार दाइलाई पनि धेरै धन्यवाद। प्रेससंग सम्बन्धित सम्पूर्ण कार्यको लागि सहयोग गर्नुहुने श्री विवेक महर्जनज्यूलाई तथा समयमै प्रकाशित गरिदिनु भएका प्रेस परिवारलाई धेरै धन्यवाद । अन्तमा यस कार्यको लागि प्रत्यक्ष अप्रत्यक्ष सहयोग गर्नुहुने सबैमा आभार ब्यक्त गर्न चाहन्छु ।

केही गल्तिहरू भएमा सुझाव अपेक्षा पनि गर्दछु ।

भिक्षु सरणंकर
आनन्दकुटी विहार
स्वयम्भू -१५, काठमाडौं

विषय - सुची

पठमो पाठ
पहिलो पाठ

पाठको लक्ष्य : –

पालि अक्षर माला, स्वर र व्यञ्जनका बारेमा परिचय
पालि अक्षर माला र नेपाली वर्णमालामा फरक
स्वर – व्यञ्जन जोडेपछि अक्षर बन्छ भन्ने बारेमा परिचय

(अ) **पालि भाषाको वर्णमालामा अक्षर ४१ वटा छन् ।**

यी अक्षरहरू स्वर र व्यञ्जन गरी दुई भागमा बाँडिएका छन् । स्वर अक्षर ८ वटा छन् । यो पुनः ह्रस्व – दीर्घ गरी दुई भागमा बाँडिएका छन् ।

अ इ उ ------------- ह्रस्व

आ ई ऊ ए ओ ----- दीर्घ

व्यञ्जन अक्षर ३३ वटा छन् ।

क	ख	ग	घ	ङ
च	छ	ज	झ	ञ
ट	ठ	ड	ढ	ण
त	थ	द	ध	न
प	फ	ब	भ	म
य	र	ल	व	
स	ह	ळ	अं	

अरूको सहयोग बिना आफै उच्चारण हुने भएकोले स्वर अथवा प्राणाक्षर भनिन्छ । बाँकि अक्षर ३३ वटा स्वर सम्बन्ध नभई उच्चारण गर्न सकिंदैन। व्यञ्जन उच्चारण गर्दा स्वर अक्षर जोडी सजिलोसंग उच्चारण गर्न सकिन्छ । स्वर अक्षर व्यञ्जनसंग जोडिँदैन (सम्बन्ध हुँदैन) भने व्यञ्जन अक्षर उच्चारण गर्न गाऱ्हो हुन्छ ।

ए, ओ अक्षर दुईटा कुनै कुनै ठाउँमा ह्रस्व हुन्छ । त्यस्तै गरी कुनै कुनै ठाउँमा नेपाली अक्षर ए,ओ जस्तै दीर्घ उच्चारण हुन्छ। जोडेको अक्षर अगाडि ए,ओ अक्षर दुई वटा भयो भने ह्रस्व हुन्छ। त्यस्तै गरी जोडेको अक्षर छैन भने ह्रस्व हुँदैन, त्यहाँ दीर्घ उच्चारण हुन्छ ।

उदाहरण:

एतथ, खेत्त, सेट्ठी
ओट्ठो, ओक्कमति {ह्रस्व}

(आ) **पालि भाषाको ३३ वटा व्यञ्जन अक्षरमा स्वर अक्षर ८ वटा सम्बन्ध भए (जोडे) पछि विभिन्न रूप लिन्छ । क् व्यञ्जन अक्षरमा स्वर ८ वटा जोडे पछि यसरी रूप लिन्छ ।**

क् + अ = क	क् + उ = कु
क् + आ = का	क् + ऊ = कू
क् + इ = कि	क् + ए = के
क् + ई = की	क् + ओ = को

बाँकी व्यञ्जन अक्षर पनि यसरी नै बन्छन् ।

(इ) नेपाली वर्णमाला अक्षर

स्वर अक्षर :–

अ आ इ ई उ ऊ ऋ ॠ ऌ ॡ ए ऐ ओ औ अं अः

व्यञ्जन अक्षर :–

क	ख	ग	घ	ङ
च	छ	ज	झ	ञ
ट	ठ	ड	ढ	ण
त	थ	द	ध	न
प	फ	ब	भ	म
य	र	ल	व	
श	ष	स	ह	
क्ष	त्र	ज्ञ		

पालि– अक्षर वर्णमाला									
अक्षर उत्पत्ति स्थान	स्वर		व्यञ्जन						
			वर्णाक्षर					अवर्णाक्षर	
			अघोष		घोष				
कण्ठज	अ	आ	क	ख	ग	घ	ङ	ह	
तालुज	इ	ई	च	छ	ज	झ	ञ	य	
मूर्धज			ट	ठ	ड	ढ	ण	र	ल
दन्तज			त	थ	द	ध	न	ल	स
ओष्ठज	उ	ऊ	प	फ	ब	भ	म		
कण्ठ तालुज		ए	० – बिन्दु सबै वर्गाक्षर * “स” अघोस						

कण्ठ ओष्ठज		ओ	* व ल घोष						
दन्त ओष्ठज			व						
नासिक			ङ	ञ	ण	न	म		
उरज			”ब्रम्ह ब्राम्हण” भन्ने यहाँ “म”कारसंग संयोग भएको (जोडेको) अगाडि भएको “ह”कार हो ।						
अन्तस्थ			य	र	ल	ळ			
निग्गहीत			अं (०)						

वर्गाक्षर :– व्यञ्जन अक्षरको “क” देखि “म” सम्म भएका अक्षरहरू एक वर्गमा पाँच वटा गरेर पाँच भागमा बाँडिएका छन् । यसलाई वर्गाक्षर भनेर चिनिन्छन् । ती वर्ग चिनाउने त्यस वर्गको अगाडिको अक्षरले हो । यी अक्षरहरू छोडेर बाँकी अक्षरहरू अवर्गाक्षर हुन् ।

१) क वर्ग :– क ख ग घ ङ
२) च वर्ग :– च छ ज झ ञ
३) ट वर्ग :– ट ठ ड ढ ण
४) त वर्ग :– त थ द ध न
५) प वर्ग :– प फ ब भ म

शिथिल :–

थोरै (अलिकति) उत्साहले उच्चारण गर्ने अक्षर शिथिल अथवा अल्पप्राण भनिन्छ ।

क ग ङ च ज ञ ट ड ण त
द न प ब म य र ल व

ध्वनित :–

धेरै उत्साहले उच्चारण गर्ने अक्षर ध्वनित अथवा महाप्राण भनिन्छ ।

ख घ छ झ ठ ढ थ ध

फ भ

अघोष :–

वर्गाक्षरहरूको पहिलो, दोस्रो अक्षर र स पनि अघोष हो ।

क ख च छ ट ठ त थ

प फ स

घोष :–

ल भन्ने अन्तिम अक्षरसम्म बाँकी भएका अरू सबै अक्षरहरू घोष हुन् । निग्गहीत (०) कुनै प्रभेदमा पर्दैन ।

ग घ ङ ज झ ञ ड ढ

ण द ध न ब भ म य

र ल व ह ळ

नासिक :–

ती वर्गाक्षरको अन्तिममा भएका पांच वटा अक्षर नासिक हो । किनकि ती पांच वटा अक्षर उच्चारण गर्दाखेरि नाकबाट उच्चारण गरिन्छ । त्यसकारणले यी अक्षरहरू नासिक भनिन्छ । त्यस्तै गरी नासिक अक्षर हरूलाई वर्गान्त पनि भनिन्छ ।

ङ ञ ण न म

अन्तःस्थ :–

उत्पत्ति स्थान अलिकति (थोरै) स्पर्श गरेर उच्चारण हुने अक्षर अन्तःस्थ

नाम भनेर चिनिन्छन् ।

य र ल व

निग्गहीत :–

(अ)० भन्ने यहाँ अकारको पछाडि भएका (०) बिन्दुलाई निग्गहीत भनेर भनिन्छ । यो एक्लै उच्चारण गर्न नसक्ने भएकोले अकारसंग नजिक गरेर उच्चारण गर्छ ।

कण्ठज :–

यी अक्षरहरू घाँटीबाट उच्चारण हुन्छन् , उत्पत्ति हुन्छन् ।

तालुज :–

यी अक्षरहरू तालुजबाट (गिजाबाट) उच्चारण हुन्छन् , उत्पत्ति हुन्छन् ।

मूर्धज :–

यी अक्षरहरू गिजाको माथिबाट उच्चारण हुन्छ , उत्पत्ति हुन्छन् ।

दन्तज :–

यी अक्षरहरू दांतबाट उच्चारण हुन्छन्, उत्पत्ति हुन्छन् ।

ओष्ठज :–

यी अक्षरहरू ओठबाट उच्चारण हुन्छन् , उत्पत्ति हुन्छन् ।

कण्ठओष्ठज :–

यी अक्षरहरू घाँटी र ओठबाट उच्चारण हुन्छन् , उत्पत्ति हुन्छन् ।

कण्ठतालुज :–

यी अक्षरहरू घाँटी र गिजाबाट उच्चारण हुन्छन् , उत्पत्ति हुन्छन् ।

दन्तओष्ठज :–

यी अक्षरहरू दाँत र ओठबाट उच्चारण हुन्छन्, उत्पत्ति हुन्छन् ।

अभ्यास :–

१) पालि भाषाको अक्षरमाला लेख्नुहोस् ?

२) यसका प्रभेदहरू छुट्याएर देखाउनुहोस् ?

३) पालि भाषाको अक्षरमाला र नेपाली अक्षरमालामा फरक देखाउनुहोस् ?

४) घोष – अघोष छुट्याएर देखाउनुहोस् ?

५) तल देखाएका अक्षरहरूमा स्वर व्यञ्जन छुट्याएर लेख्नुहोस् ?

(i)	क	(vi)	ति
(ii)	गा	(vii)	नी
(iii)	खू	(viii)	यू
(iv)	चे	(ix)	रो
(v)	दु		

दुतियो पाठो
दोस्रो पाठ

पाठको लक्ष्य :–

I	वर्तमान काल प्रथम पुरुष एक/बहुवचन वाक्य (वचन) बारेमा परिचय
II	नाम पदहरूको प्रथम विभक्ति, दुतिया विभक्ति एक/बहुवचन बारेमा परिचय ।
III	वाक्यहरूमा (वचनहरूमा) उक्त कर्तृ प्रथम विभक्तिबाट लेखिन्छन् । कर्तृको क्रियामा भाजन हुने (पर्ने) पद दुतिया विभक्तिबाट लेखिन्छन् भन्ने बारेमा परिचय ।

(अ)

१) “बालक घर जान्छ” । यो वाक्यमा “जान्छ” भन्ने वाक्यांश चाहिँ क्रिया हो । बालक कर्तृ हो । क्रिया गर्नेलाई कर्तृ भनिन्छ । यो प्रथम विभक्तिमा हुन्छ ।

उदाहरण :–

कुमारो गेहं गच्छति ।

बालक (बच्चा) घर जान्छ ।

२) “धम्मपालले रुख काट्छ” । यो वाक्यमा काट्छ भन्ने वाक्यांश चाहिँ क्रिया हो । धम्मपालले काट्नेमा पर्ने (ग्रहण हुने) रुख हो । कर्तृको क्रियामा भाजन हुने (पर्ने) कर्म हो । रुख काट्छ भनेकोमा रुख चाहिँ कर्म हो । यो कर्म दुतिया विभक्तिमा हुन्छ ।

उदाहरण :–

धम्मपालो रुक्खं छिन्दति ।

धम्मपालले रुख काट्छ ।

कर्तृ	कर्म	क्रिया
कुमारो धम्मपालो	गेहं रुक्खं	गच्छति छिन्दति

(आ)

पिता माता सो कुमारो बुद्धदासो धनपालो सुजाता मित्तो विसाका मल्लिका	विहारं गामं पण्णसालं कूपं नदिं धम्मपाठसालं गेहं	गच्छति

पितरो	विहारे	
मातरो	गामे	
ते	पण्णसालयं	गच्छन्ति
कुमारा	कूपानि	
बुद्धदासा	नदियो	
सोमपाला	धम्मपाठसालयं	
धनपाला	गेहानि	गच्छन्ति
सुजातायो		
मित्ता		
विसाकयो		
मल्लिकायो		

<u>वचन माला</u>

<u>नाम पद</u>

कुमारो – कुमार
गेहं – घर
सोमपालो – सोमपाल
रुक्खं – रुख
बालो – मूर्ख
पण्डितो – पण्डित/बुद्धिमान
देवो – देवता
मनुस्सो – मानिस
बालको – बालक/बच्चा
भिक्खु – भिक्षु

पिता – पिता (बुबा)
माता – आमा
सा – उनी
मित्तो – मित्र/साथी
पापं – पाप
धम्मसालं – धर्मशाला
निब्बानं – निर्वाण
पाठं – पाठ
जेतवनं – जेतवन
कूपं – इनार

क्रियापद

उपसंकमति--- नजिक आउँछ

ओभासति --- चम्किन्छ

पचति --- पकाउँछ

लिखति --- लेख्छ

विहरति ---बस्छ

भासति --- भन्छ

देसेति --- देशना गर्छ

पतिगण्हाति --- स्विकार्छ

पठति --- पढ्छ

सर्वनाम पद

सो --- ऊ

ते --- उनीहरु

अभ्यास :–

(१) **खालि ठाउँमा उचित पद छानेर भर्नुहोस्।**

(सुणाति, पठन्ति, ओभासेन्ति, समादियन्ति,रक्खति)

I देवा जेतवनं ______________________।

II पण्डितो धम्मं ______________________।

III बालका पाठं ______________________।

IV गुणपालो सीलं ______________________।

V ते पञ्चसीलं ______________________।

(२) **तल दिइएका वाक्य पालिमा अनुवाद गर्नुहोस्।**

I धम्मपालले शील आरक्षा गर्छ।

II साथीहरूले किताब लिन्छन्।

III मानिसले धर्म सुन्छ।

IV पण्डितहरू धर्मशालामा जान्छन्।

V मूर्खहरूले पाप गर्दछन्।

(३) **खालि ठाउँमा उचित पद छानेर लेख्नुहोस् ।**

(मनुस्सा, सो, ते, देवा, बुद्धो)

I ________________ बुद्धं वन्दति ।

II ________________ विहारं गच्छति ।

III ________________ धम्मं सुणन्ति ।

IV ________________ पुञ्ञं करोन्ति ।

V ________________ आहारं पतिगण्हन्ति ।

(४) **तल दिएका क्रियापदहरू एकवचनमा भए बहुवचन र बहुवचनमा भए एकवचनमा लेख्नुहोस् ।**

I पचति __________ पकाउँछ ।

II तिट्ठति __________ बस्छ ।

III बसन्ति __________ बस्छन् ।

IV खणति __________ खन्छ ।

V कसन्ति __________ जोत्छन् ।

VI वदन्ति __________ भन्छन् ।

VII वोरोपेति __________ हटाउँछ ।

VIII पज्जलन्ति __________ जल्छन् ।

ततियो पाठो
तेस्रो पाठ

पाठको लक्ष्य :–

वर्तमान काल, मध्यम पुरुष, एकवचन/बहुवचन वाक्य बनाउने तरिका ।

(अ) त्वं पण्णसालं गच्छसि ।
तिमी विहारमा जान्छौ ।

तुम्हे पण्णसालं गच्छथ ।
तिमीहरू विहारमा जान्छौ ।

(आ)

त्वं	धम्मपाठसालं गच्छसि पुञ्ञं करोसि दिपं हरसि पुप्फं पुजेसि अट्ठंगसीलं रक्खसि मोक्खं सभासि विहारं गच्छसि	तुम्हे	धम्मपाठसालं गच्छथ पुञ्ञं करोथ दिपं हरथ पुप्फं पुजेथ अट्ठंगसीलं रक्खथ मोक्खं लभथ विहारं गच्छथ

वचन माला

नाम पद

पुञ्ञं --- पुण्य

पुप्फं --- फूल

दिपं --- आलोक

धातुमन्दिरं --- धातु मन्दिर

मोक्खं --- मोक्ष/निर्वाण

अट्ठंगसीलं --- अष्टशील

दससीलं --- दशशील

पोत्थकं --- किताब

क्रियापद

लभसि – पाउँछस् (पाउँछौ)

हरसि --- लान्छौ

करोसि --- गर्छौ

गण्हासि --- लिन्छौ

अनुमोदसि --अनुमोदन गर्छौ/दिन्छौ

पस्ससि --- हेर्छौ

सर्वनाम

त्वं --- तिमी

तुम्हे --- तिमीहरू

अभ्यास :–

(१) **खालि ठाउँमा उचित पद छानेर भर्नुहोस्।**

I त्वं विहारं ____________। (गच्छसि/गच्छथ)

II तुम्हे बोधिं ____________। (वन्दसि/वन्दथ)

III त्वं दससीलं ____________। (समादियसि/समादियथ)

IV तुम्हे पोत्थकं ____________। (गण्हासि/गण्हाथ)

V त्वं धातुमन्दिरं____________। (पस्ससि/पस्सथ)

(२) **उचित पद राखेर खाली ठाँउ भर्नुहोस् ।**

I ________________ पण्णसालं गच्छथ ।

II ________________ धम्मपाठसालं गच्छसि ।

III ________________ पुञ्ञं करोथ ।

IV ________________ पोत्थकं गण्हासि ।

V ________________ बुद्धं सरणं गच्छथ ।

(३) **तल दिइएका वाक्य (वचन) पालिबाट लेख्नुहोस् ।**

I तिमीहरू धर्मको शरणमा जान्छौ ।

II तिमीले पुण्य अनुमोदन गर्छौ ।

III तिनीहरू धर्म सुन्छन् ।

IV तिमीले आहार पूजा गर्छौ ।

V तिमीहरु दशशील लिन्छौ ।

(४) **तल दिइएका शब्दहरू एकवचनमा भए बहुवचनमा लेख्नुहोस्, बहुवचनमा भए एकवचनमा लेख्नुहोस् ।**

अच्छादेथ ------ छोप्छ/लुगा लाउँछौ

अतिचरसि ------ दुराचार गर्छन्

कामेसि ------ इच्छा गर्छन्

खादापेथ ------ खुवाउँछौ

चलसि ------ चल्छन्

तायथ ------ रक्षा गर्छौ

दुहसि ------ दुहुन्छन्

पणथ ------ साट्छौ

चतुत्थो पाठो
चतुर्थ पाठ

पाठको लक्ष्य :–

I	वर्तमान काल, उत्तम पुरुष, एकवचन/बहुवचन बनाउने तरिकाको बारेमा परिचय ।
II	पालि वाक्य (वचन) नेपालीमा, नेपाली वाक्य (वचन) पालिमा परिवर्तन गर्न सिकाउने

(अ) अहं बुद्धं सरणं गच्छामि ।
म भगवान बुद्धको शरणमा जान्छु ।

मयं बुद्धं सरणं गच्छाम ।
हामी भगवान बुद्धको शरणमा जान्छौं ।

(आ)

अहं	धम्मं सरणं गच्छामि संघं सरणं गच्छामि तिसरणसरणं गच्छामि सीलं समादियामि पञ्चसीलं रक्खामि चेतियं वन्दामि बोधिं वन्दामि दाठाधातुं नमामि		मयं	धम्मं सरणं गच्छाम संघं सरणं गच्छाम तिसरणसरणं गच्छाम सीलं समादियाम पञ्चसीलं रक्खाम चेतियं वन्दाम बोधिं वन्दाम दाठाधातुं नमाम

वचन माला

बुद्धं	---------	भगवान बुद्ध
धम्मं	---------	धर्म
संघं	---------	संघ
सरणं	---------	शरण
सीलं	---------	शील
तिसरणसरण	----	त्रिशरण शरण
पञ्चसीलं	----	पञ्चशील
चेतियं	---------	चैत्य
बोधिं	---------	बोधि रुख/पिपलको रुख
दाठाधातुं	-------	दन्तधातु
पण्णसालं	----	विहार
धम्मपाठसालं	---	धर्मशाला

क्रियापद

गच्छामि	---------	जान्छु
समादियामि	---------	ग्रहण गर्छु
रक्खामि	---------	आरक्षा गर्छु
नमामि	---------	नमस्कार गर्छु
वन्दामि	---------	वन्दना गर्छु
सुणामि	---------	सुन्छु
पुजेमि	---------	पूजा गर्छु

सर्वनाम

अहं	---------	म
मयं	---------	हामी/हामीहरू

<u>अभ्यास</u> :–

(१) **खालि ठाउँ भर्नुहोस् ।**

I ________________ विहारं गच्छामि ।

II ________________ पण्णसालं गच्छाम ।

III ________________ धम्मपाठसालं गच्छाम ।

IV ________________ पञ्चसीलं रक्खामि ।

V ________________ धम्मं सुणाम ।

(२) **तल दिइएका वाक्य (वचन) नेपालीमा लेख्नुहोस् ।**

I मयं विहारं गच्छाम ।

II अहं पण्णसालं गच्छामि ।

III मयं पञ्चसीलं समादियाम ।

IV मयं धम्मं सुणाम ।

V अहं सीलं रक्खामि ।

(३) **तल दिइएका वाक्य (वचन) पालिबाट लेख्नुहोस् ।**

I हामीहरू धर्मको शरणमा जान्छौं ।

II म बोधिलाई नमस्कार गर्छु ।

III हामीहरू दन्तधातुलाई नमस्कार गर्छौं ।

IV हामीहरू विहारमा जान्छौं ।

V म संघको सरणमा जान्छु ।

(४) **यहांसम्म पढेको सबै क्रिया वर्तमान हो । यी क्रियापद प्रथम/मज्झिम/उत्तम/पुरुष तीन वटा एकवचन/बहुवचन गरी यसरी लेखिन्छ ।**

उदाहरण :–

	एक वचन	बहुवचन
पठम पुरुस	गच्छति (जान्छ)	गच्छन्ति (जान्छन्)
मज्झिम पुरुस	गच्छसि (जान्छौ)	गच्छथ (जान्छौ)
उत्तम पुरुष	गच्छामि (जान्छु)	गच्छाम (जान्छौं)

तल दिइएका क्रियापदहरूलाई रूप चलान गर्नुहोस् ।

I पचति __________ पकाउँछ ।

II तिट्ठति __________ बस्छ ।

III बसति __________ (वास भूमि) (बस्छ) ।

IV खणति __________ खन्छ ।

V कसति __________ जोत्छ ।

पञ्चमो पाठो
पाँचौं पाठ

पाठको लक्ष्य :–

I	भविष्य काल प्रथम पुरुष एकवचन/बहुवचन वाक्य (वचन) बनाउने बारेमा परिचय ।
II	वर्तमान क्रियापदहरू छुट्याएर भविष्यकाल क्रियापद बनाउने परिचय

(अ) कुमारो अन्नं ददिस्सति ।
कुमारले आहार दिनेछ ।

कुमारा अन्नानि ददिस्सन्ति ।
कुमारहरूले आहार दिनेछन् ।

(आ)

I राजा अस्सं आरुहिस्सति ।
II मित्ता गेहानि गमिस्सन्ति ।
III पालको मूखं धोविस्सति ।
IV उपासिका वत्थं पुजेस्सति ।
V गुणपालो पदीपं धारेस्सति ।
VI उपासका पुप्फानि ओचिनिस्सन्ति ।
VII धम्मपालो ब्यञ्जनं ददिस्सति ।
VIII याचका पानीयानि याचिस्सन्ति ।
IX कस्सको रथं आनेस्सति ।

X माता मूखं धोविस्सति ।

XI वानरो रुक्खं आरुहिस्सति ।

XII तापसा पोक्खरणिं अवतरिस्सन्ति ।

वचन माला

चिवरं --- चीवर

अन्नं --- आहार

पानं --- पानी

यानं --- वाहन (गाडी)

गेहं --- घर

वत्थं --- वस्त्र (लुगा)

वण्णं --- रंग

सुगन्धं --- सुगन्ध (बास्ना)

व्यञ्जनं --- व्यञ्जन (तरकारी)

मंसं --- मासु

पुगं --- सुपारी

चुण्णं --- धूलो

मूखं --- मुख

सुखं --- सुख

पुरिसं --- पुरुष

उपासको --- उपासक

राजा --- राजा

उपासिका --- उपासिका

कस्सको --- किसान

गुणपालो --- गुणपाल

धम्मपालो --- धम्मपाल

क्रियापद

याचिस्सति --------- माग्नेछ

धोविस्सति --------- धुनेछ

आनेस्सति --------- ल्याउनेछ

धारेस्सति --------- धारण गर्नेछ

अवतरिस्सति --------- तर्नेछ

धाविस्सति --------- दौडिनेछ

आरुहिस्सति --------- चढ्नेछ

ओचिनिस्सति -------- टिप्नेछ

वर्तमान क्रियाको बीचमा 'इस्स' प्रत्यय राख्दा भविष्य क्रिया बन्छ। यो कुरा ख्याल राख्नाले भविष्यकाल क्रिया बनाउन सजिलो हुन्छ।

<u>अभ्यास</u> :–

(१) **माथि (आ)मा भएका वाक्य नेपालीमा लेख्नुहोस्।**

(२) **तल भएका वाक्य पालिमा लेख्नुहोस्।**

I हामीहरू घरमा जानेछौं।

II उपासकहरू खुसीले बस्नु हुनेछन्।

III कुमार हुनेछ।

IV पियदासले रुख काट्नेछ।

V किसानहरूले मान्छेलाई हेर्नेछन्।

(३) **तल दिइएका भविष्यकाल क्रियापद प्रयोग गरेर पांचवटा बाक्यहरू बनाएर देखाउनुहोस्।**

उदाहरण: भिक्खवो धम्मं देसिस्सन्ति।

I हरिस्सति

II नमस्सन्ति

III लभिस्सति

IV गमिस्सति

V धाविस्सन्ति

छट्ठो पाठो
छैठौं पाठ

पाठको लक्ष्य :–

I	भविष्य काल, मध्यम पुरुष, एकवचन/बहुवचन वाक्य (वचन) बनाउने बारेमा परिचय ।
II	निपात पद वाक्यहरूमा (वचनहरूमा) कसरी राख्ने (लेख्ने) बारेमा परिचय

(अ) त्वं सायं आपणं गमिस्ससि ।
तिमी सांझ पसलमा जानेछौ ।

तुम्हे सायं आपणानि गमिस्सथ ।
तिमीहरू साँझ पसलमा जानेछौ ।

(आ)

त्वं	सकटं पस्सिस्ससि ? कुहिं खेत्तं कसिस्ससि ? पानीयं पिविस्ससि ? सुवे सिप्पं लभिस्ससि ? पातो छत्तं ददिस्ससि ? इदानि धम्मसालं गमिस्ससि ? बुद्धं वन्दिस्ससि ?	तुम्हे	सकटे पस्सिस्सथ ? कुहिं खेत्तानि कसिस्सथ ? पानीयानि पिविस्सथ ? सुवे सिप्पानि लभिस्सथ ? पातो छेत्तानि ददिस्सथ ? इदानि धम्मसालायो गमिस्सथ ? बुद्धं वन्दिस्सथ ?

वचन माला

नाम पद

पानीयं	--------	पानी
खेत्तं	---------	खेत (जग्गा)
सिरिपादं	---------	श्रीपाद
रथं	---------	रथ
सिप्पं	---------	शिल्प
फलं	---------	फल
सकटं	---------	रथ
छत्तं	---------	छाता
दन्तं	---------	दाँत

क्रियापद

पहरिस्ससि	---------	हिर्काउनेछौ
पिविस्ससि	---------	पिउनेछौ
छिन्दिस्ससि	---------	काट्नेछौ
चरिस्ससि	---------	हिँड्नेछौ
मारेस्ससि	---------	मार्नेछौ
आगमिस्ससि	---------	आउनेछौ

निपात पद

सायं	---------	साँझ
पातो	---------	बिहान
कदा	---------	कहिले
सुवे	---------	भोलि
इदानि	---------	अहिले
अज्ज	---------	आज

अभ्यास :–

(१) **माथि (आ)मा भएका अभ्यास नेपालीमा अनुवाद गर्नुहोस् ।**

(२) **तल दिइएका वाक्य पालिबाट लेख्नुहोस् ।**

I तिमी विहारमा जानेछौ ।

II तिमीहरू कहिले परियत्ति शिक्षामा (स्कूलमा) जानेछौ ?

III तिमी भोलि खेत आरक्षा गर्नेछौ ।

IV तिमीहरू अहिले घर आउनेछौ ।

V तिमी बिहान भावना गर्नेछौ ।

(२) **तल दिइएका वाक्यहरूमा गल्ति भए त्यसलाई सच्याएर लेख्नुहोस् ।**

I तुम्हे पण्णसालं गच्छिस्ससि ।

II त्वं कदा भत्तं भूञ्जिस्सथ ।

III तुम्हे सुवे खेत्तं रक्खिस्ससि ।

IV तुम्हे सिरिपादं वन्दिस्ससि ।

V त्वं सायं धातु मन्दिरं गच्छिस्सथ ।

सत्तमो पाठो
सातौं पाठ

पाठको लक्ष्य :–

I	भविष्य काल, उत्तम पुरुष, एकवचन/बहुवचन वाक्य (वचन) बनाउने बारेमा परिचय ।

(अ) अहं लेखनं लिखिस्सामि ।
म चिट्ठी लेख्नेछु ।

मयं लेखानि लिखिस्साम ।
हामी चिट्ठीहरू लेख्नेछौं ।

(आ)

अहं	पत्तं हरिस्सामि आहारं भूञ्जिस्सामि पदीपं जालेस्सामि धजं पसिस्सामि पण्णसालं गच्छिस्सामि धम्मं सुणिस्सामि आहारं ददिस्सामि	मयं	पत्तानि हरिस्साम आहारानि भूञ्जिस्साम पदीपे जालेस्साम धजे पसिस्साम पण्णसालायो गच्छिस्साम धम्मे सुणिस्साम आहारानि ददिस्साम

वचन माला

नाम पद

लेखनं --- चिट्ठी	सिखिं --- मयूर
आहारं --- आहार	केतुं --- झण्डा
पत्तं --- पात्र	सेतुं --- पुल
हत्थि --- हात्ति	ओदनं --- भात
सामिं --- स्वामी	कुसुमं --- फूल
सारथिं --- सारथि	सीसं --- टाउको (सिरस)
सेट्ठि --- धनवान	गीवा --- घाँटि
मन्तिं --- मन्त्री	अङ्गणं --- आगन

क्रियापद

लभिस्सामि	---------	पाउनेछु
गमिस्सामि	---------	जानेछु
वसिस्सामि	---------	बस्नेछु
भायिस्सामि	---------	डराउनेछु
जानिस्सामि	---------	थाहा हुनेछु
ददिस्सामि	---------	दिनेछु
जिविस्सामि	---------	जिउनेछु

अभ्यास :–

(१) **माथि (आ)मा भएका वाक्य नेपालीबाट लेख्नुहोस् ।**

(२) **खालि ठाउँमा उचित पद छानेर भर्नुहोस् ।**

I अहं पत्तं ______________ । (ददिस्साम / ददिस्सामि)

II मयं बुद्धं ______________ । (वन्दिस्साम / वन्दाम)

III अहं पण्णसालायं__________। (वसिस्सामि / वसामि)

IV मयं धम्मं _____________। (सुणाम / सुणिस्साम)

V मयं धजं ________________। (पस्साम / पसिस्साम)

(३) **तल दिइएका क्रियापदहरू भविष्य (अनागत) क्रियापदमा लेख्नुहोस् ।**

I	गच्छामि	I	लभामि
II	समादियामि	II	हराम
III	रक्खामि	III	गण्हामि
IV	नमामि	IV	करोम
V	वन्दामि	V	अनुमोदाम
VI	सुणाम	VI	पठामि
VII	पुजेम	VII	लिखाम

(४) **तल दिएका क्रियापदहरूको सम्पूर्ण रुप चलान लेख्नुहोस् ।**

I धाविस्सति ___________ दौडिनेछ ।

II रुच्चिस्सति ___________ मन पर्नेछ ।

III करिस्साति ___________ गर्नेछ ।

IV समागच्छिस्सति ___________ जम्मा हुनेछ ।

V तस्सिस्सति ___________ डराउनेछ ।

अट्ठमो पाठो
आठौं पाठ

पाठको लक्ष्य :–

I	अतीत काल कर्म वाक्य बनाउने बारेमा परिचय ।
II	अतीत काल, प्रथम पुरुष, एकवचन/बहुवचन वाक्य बनाउने बारेमा परिचय ।

(अ)

i बुद्धो धम्मं देसेसि । देवानं तं सुणिंसु ।

ii सिद्धत्थ कुमारो अभिनिक्खमि । सो अनोमानदिं तरित्वा पब्बजि ।

iii सो तापसो छब्बस्सं (छवस्सं) दुक्करकिरियं अकासि ।

iv सप्पुरिसा निबद्धं पुञ्ञाणि कत्वा परम्मरणा सुगतिं अगमिंसु ।

v व्याधा वनं गन्त्वा तयो मिगे मारेत्वा वाणिजस्स विक्किणिंसु ।

vi वानरा फलानि भूञ्जिंसु । कुमारा तं आलोकेसुं ।

vii सीलवा सत्तं कल्यानं मेत्तं फरि ।

viii बालको पाठं पठेसि । तस्य मित्तानं तं सुणिंसु ।

वचन माला

नाम पद

पदुमानि	------	कमल फूल
अभिनिक्खमणं	---	अभिनिष्क्रमण
व्याधो	---	सिकारी
वाणिजो	--------	व्यापारी
वानरो	--------	बाँदर
मिगो	--------	मृग
सुगति	--------	स्वर्ग
छब्बस्सं (छवस्सं)	---	छ बर्ष
तापसो	--------	तपश्वि
अनोमानदिं	--------	अनोमा नदी
विहिं	--------	धान
सुनखो	--------	कुकूर
कनिट्ठ भाता	--------	भाइ
भगिनी	--------	बहिनी

क्रिया पद

फरि	------	फैलायो
विक्किणि	---	बेच्यो
विहासि	---	हाँस्यो
पेसेसि	--------	पठाईयो
कालंमकासि	--------	मऱ्यो । बित्यो
पापुणि	--------	आयो
मिणि	--------	रोप्यो

(आ) अतीतकाल प्रथमपुरुष एकवचन/बहुवचन पद रूप यसरी बन्छ। (अतीतकाल क्रिया बनाउँदा क्रियापद अगाडि "अ" अक्षर राखेर वा नराखेर पनि बनाउन सकिन्छ।

<table>
<tr><td rowspan="2">प्रथम पुरुष</td><td>एक वचन</td><td>बहु वचन</td></tr>
<tr><td>सो (उनी)

अगच्छि
{गए}
गच्छि</td><td>ते (उनीहरू)

अगच्छिंसु
{गए}
गच्छिंसु</td></tr>
</table>

अभ्यास :–

(१) माथि (अ) मा भएका वाक्य नेपालीमा अनुवाद गर्नुहोस्।

(२) तल भएका अतीतकाल प्रथम पुरुष एकवचन क्रियापद बहुवचन क्रियापदमा लेखेर देखाउनुहोस्।

उदाहरण :–

i पब्बजि --- पब्बजिंसु।

ii फरि --- .... ।

iii अकारि --- .... ।

iv चरि --- .... ।

v विहरि --- .... ।

vi पापुणि --- .... ।

vii अभासि --- .... ।

(३) **तल दिएका वाक्य नेपालीमा अनुवाद गर्नुहोस् ।**

i सो ब्राम्हणा – कुमारो आचरियस्स सन्तिकं गन्त्वा सिप्पं उग्गण्हि ।

ii कस्सका विहिं मिणिंसु ।

iii व्याधा सुनखानं आहारं ददिंसु ।

iv भिक्खु राजकुमारानं धम्मं देसेसि ।

v कनिट्ठ भाता पदीपं जालेसि ।

नवमो पाठो
नवौं पाठ

पाठको लक्ष्य :–

I	अतीत काल मध्यम पुरुष एकवचन/बहुवचन वाक्य बनाउने बारेमा परिचय ।

(अ)

i त्वं कुहिं आगच्छो ?

ii त्वं मित्तस्स पोत्थकं अददो ।

iii त्वं नेपाल देसे आनन्दकुटी विहारं अपस्सो ।

iv त्वं महा मग्गे धावित्वा पुन खीप्पं आगच्छो ।

v त्वं मय्हं कन्दुकं अगण्हो ।

vi त्व हीयो पालि पोत्थकं अपठो ।

(आ)

i तुम्हे कुहिं आगच्छित्थ ।

ii तुम्हे मित्तानं पोत्थकानि अददित्थ ।

iii तुम्हे नेपाल देसे आनन्दकुटी विहारं अपसित्थ ।

iv तुम्हे महा मग्गे धावित्वा पुनं खीप्पं आगच्छित्थ ।

v तुम्हे मय्हं कन्दुकं अगण्हित्थ ।

vi तुम्हे हीयो पालि पोत्थकानि अपठित्थ ।

वचन माला

नाम पद

मग्गं	-------	बाटो
पञ्जरं	--------	पिँजडा
कलन्दको	--------	लोखर्के
गुहासु	--------	गुफामा
वनिता रूपानि	---	स्त्री रूप
पक्क	--------	पाकेको
पालि पोत्थकं	---	पालि किताब
अम्ब फलानि	---	आंप फलहरू
कन्दुकं	--------	भकुन्डो

क्रिया पद

आगमो	-------	प्रतिक्षा गऱ्यो
कीलो	--------	खेल्यो
जहो	--------	छोड्यो/त्याग्यो
दस्सो	--------	देखायो
नदो	--------	आवाज गऱ्यो

पूर्व क्रियापद

धावित्वा	-------	दौडेर

निपात पद

कुहिं	-------	कहाँ
खिप्पं	--------	छिटो/शीघ्र
निबद्धं	--------	जहिले पनि
परम्मरणं	--------	मरेपछि
सत्तं	--------	जहिले पनि
हीयो	--------	हिजो

अतीत काल मध्यम पुरुष एकवचन/बहुवचन पद रुप यसरी बन्छ।

	एकवचन	बहुवचन
मज्झिम पुरुष	त्वं (तिमी) अगच्छो {गयौ} गच्छो	तुम्हे (तिमीहरू) अगच्छित्थ {गयौ} गच्छित्थ

अभ्यास :–

(१) **तल दिइएका क्रियापदहरूमा अतीतकाल मज्झिम पुरुष एकवचन/बहुवचन पद लेख्नुहोस्।**

उदाहरण :–

	अर्थ		
याचि	माग्यो	अयाचो/याचो	अयाचित्थ/याचित्थ
गमि	गयो		
चरि	हिँड्यो		
धावि	दौड्यो		
डसि	तोक्यो		

(२) **तल दिइएका वाक्य नेपालीमा अनुवाद गर्नुहोस्।**

i त्वं पञ्जरे कलन्दकं अपस्सो।

ii त्वं अजन्तागिरिं आरुहित्वा तत्थ गुहासु वनिता रुपानि अपस्सो।

iii तुम्हे उय्याने पक्कानि अम्बफलानि ओचिनित्वा मित्तानं अददित्थ।

दसमो पाठो
दसौं पाठ

पाठको लक्ष्य :–

I	अतीत काल, उत्तम पुरुष, एकवचन/बहुवचन बारेमा परिचय ।

(अ)

अहं	पण्णसालं अगच्छिं । दीपम्हि अचरिं । बुद्धस्स पादे पुजेसिं । याचकस्स एकं रुपियं अददिं । सत्तुय्याने एकं सीहं अपस्सिं । भिक्खुस्स अपुजेसिं ।

(आ)

मयं	पण्णसालयो अगच्छिम्ह । दीपेसु आगच्छिम्ह । बुद्धानं पादे पुजयिम्ह । याचकानं दस रुपियानि अददिम्ह । सत्तुय्यानिसु द्वेसीहे अपस्सिम्ह । भिक्खुनं अपुजयिम्ह ।

वचन माला

नाम पद

दीपम्हि	------	देशमा
पादे	--------	पाद
रुपियानि	--------	रुपैयाँहरू
गहलोकागारं	----	ग्रहलोक हेर्ने ठाउँ
सत्तुय्याने	---	चिडियाखाना
साधुनं	--------	राम्रो गरि (राम्ररी)
जनाधिपतिमन्दिरं	---	राष्ट्रपति भवन
रत्तिभागे	---	रात्रीमा

क्रिया पद

अगच्छिं	------	गयो	एकवचन
अचरिं	--------	हिँड्यो	
अपुजेसिं	--------	पूजा गऱ्यो	
अददिं	----	दियो	
अपस्सिं	---	हेऱ्यो	

सुणिम्ह	------	सुन्यो	बहु बचन
ओलोकयिम्ह	---	हेऱ्यो	
अपस्सिम्ह	--------	देख्यो	
विहरिम्ह	----	बस्यो	
अगच्छिम्ह	---	गयो	

अतीत काल, उत्तम पुरुष, एकवचन/बहुवचन पद रूप यसरी बन्छ ।

	एक वचन	बहु वचन
उत्तम पुरुष	अहं (म) अगच्छिं {गएँ} गच्छिं	मयं (हामी) अगच्छिम्ह गच्छिम्ह {गयौँ} अगच्छिम्ह गच्छिम्ह

अभ्यास :–

(१) **तल भएका वाक्य पालिबाट लेख्नुहोस् ।**

i म घर गएँ ।

ii हामीले माग्ने मान्छेलाई भात दियौं ।

iii मैले बच्चालाई किताब दिएँ ।

iv म साथीसँग पोखरीमा गएर नुहाएर घर आएँ ।

(२) **तल भएका वाक्य नेपालीबाट लेख्नुहोस् ।**

i मयं साधुकं धम्मं सुणिम्ह ।

ii अहं जनाधिपति मन्दिरं ओलोकयिं ।

iii मयं हीयो लुम्बिनि वने गन्त्वा स्तम्भ चेतिं च महाबो धिं च वन्दित्वा, महामायादेवि पोक्खरानि नहायित्वा रत्तिभागे गेहं आगच्छिम्ह ।

iv अहं वेसाखपुण्णमीदिने पुण्णचन्दं अपस्सिं ।

एकादसो पाठो
एघारौं पाठ

पाठको लक्ष्य :–

I	पालि भाषा अभ्यास गर्ने ।

(अ) एकवचन- अहं पबुज्झामि ।
बहुवचन- मयं पबुज्झाम ।

(आ) दिन चर्या

अहं	पातो पबुज्झामि ।
	मूखं धोवामि ।
	बुद्धं वन्दामि ।
	मेत्तं भावेमि ।
	खीरं पिबामि ।
	पोत्थकं पठामि ।
	पातरासं भुञ्जामि ।
	वत्थं परिदहामि ।
	पितूपादं नमामि ।
	मातुपादं नमामि ।
	पाठलयं गच्छामि ।
	सिप्पं उग्गण्हामि ।
	आचरियं नमामि ।

अहं	गेहं आगच्छामि ।
	दिवा आहारं भून्जामि ।
	थोकं विस्सामि ।
	मातापितूनं उपकारं करोमि ।
	कीलामि ।
	सरीरं सोधेमि ।
	रतनत्तयं वन्दामि ।
	सायमासं गण्हामि ।
	मातरं च पितरं च वन्दामि ।
	सयामि ।

वचन माला

नाम पद

मेत्तं ------ मैत्री

पातरासं --- प्रातः आहार

दिवाआहारं --- दिवा आहार

सायमासं -------- रात्री आहार

वत्थं -------- वस्त्र (लुगा)

पीतुपादं -------- बुबाको पाउ

मातुपाद -------- आमाको पाउ

कीलं ------ खेल

सरीरं -------- शरीर

मातुपितून्नं -------- आमाबुबालाई

खीरं -------- दुध (क्षीर)

रत्तनत्तयं	--------	त्रिरत्न
पातोव	--------	बिहानै

<u>**क्रिया पद**</u>

पबुज्भामि	-------	उठ्छु
भावेमि	--------	गर्छु (भावना)
परिदहामि	--------	बनाउँछु
विस्सामि	--------	आराम लिन्छु
सोधामि	--------	धुन्छु
सयामि	--------	सुत्छु

<u>**निपात पद**</u>

थोकं	-------	अलिकति
च	--------	र

<u>**अभ्यास :–**</u>

(१) **माथि (अ) र (आ) मा भएका पाठ नेपालीमा लेख्नुहोस् ।**

(२) **आफ्नो भाइको, दाइको, बहिनीको र दिदीको दिनचर्या सरल तरिकाले लेख्नुहोस् ।**

<u>**उदाहरण :–**</u>

मयं | पातोव पबुज्भाम ।
मूखं धोवाम ।
बुद्धं वन्दाम ।

(३) **माथि दिइएका दिनचर्यामा आउने क्रियापद वर्तमान काल प्रथम पुरुष/मध्यम पुरुष/उत्तम पुरुष/एकवचन – बहुवचनबाट**

लेखेर देखाउनुहोस् ।

<u>उदाहरण</u> :–

पबुज्झति --------	पबुज्झन्ति [प्रथम पुरुष]
पबुज्झसि --------	पबुज्झथ [मध्यम पुरुष]
पबुज्झमि --------	पबुज्झाम [उत्तम पुरुष]

द्वादसो पाठो
बाह्रौं पाठ

पाठको लक्ष्य :–

I	विभक्तिको बारेमा परिचय ।
II	पठमा/दुतिया विभक्तिमा लेख्ने पुल्लिङ्ग स्त्रीलिङ्ग नपुंसकलिङ्ग बारेमा परिचय ।

नामपदलाई भाषा ब्यवहारमा सहजरूपमा प्रयोग गर्नको लागी प्रत्ययहरू जोडेर बनाउनेलाई विभक्ति भनिन्छ । "सि,यो" आदि प्रत्ययहरू नामपदसंग जोडेर विभक्तिपद बनाइन्छन् । नामपदलाई रूपचलानमा सहयोग गर्ने हुनाले ती प्रत्ययहरूलाई नाम विभक्ति भनिन्छ । नामपदहरू रुपचलानमा "पठमा" आदि रूपमा प्रयोग गर्नेलाई विभक्ति भनिन्छ । पालि भाषामा विभक्ति नौ वटा छन् ।

१. पठमा
२. आलपन
३. दुतिया
४. ततिया
५. करण
६. चतुत्थि
७. पञ्चमि
८. छट्ठि
९. सत्तमि

यी मध्ये पठमा र आलपन, ततिया र करण, चतुत्थि र छट्ठिको विभक्तिरूप समान हुन्छ ।

नामपदहरूलाई स्वरान्त र हलन्त गरी दुइ भागमा विभाजन गरिएको छ । स्वर अक्षरबाट अन्तहुने शब्दलाई स्वरान्त भनिन्छ । ब्यञ्जन अक्षरबाट अन्त हुने शब्दलाई हलन्त भनिन्छ । पालि भाषामा हलन्त शब्दहरू विरलै भेटिन्छन् । नामपदलाई पनि पुलिङ्ग, स्त्रीलिङ्ग र नपुंसकलिङ्ग गरी तीन भागमा विभाजन गरिएको छ । नामपदलाई विभक्तिमा रूपचलान गर्दा पुलिङ्ग नामपदहरूलाई पनि अझ अकारान्त, आकारान्त, इकारान्त, ईकारान्त, उकारान्त, ऊकारान्त र ओकारान्तको रूपमा विभाजन गरिएको छ ।

त्यस्तै स्त्रीलिङ्गलाई आकारान्त, इकारान्त, ईकारान्त, उकारान्त, ऊकारान्त र ओकारान्तमा विभाजन गरिएको छ ।

त्यस्तै नपुंसकलिङ्गलाई पनि अकारान्त, आकारान्त, इकारान्त, ईकारान्त, उकारान्त, ऊकारान्त र ओकारान्तमा विभाजन गरिएको छ । यी हरेकमा प्रयोग हुने प्रत्ययहरू फरक फरक हुनेछ । । पालि अट्ठकथा ग्रन्थमा यो विभक्ति यसरी देखाइएको छ ।

अ) पचन्त (पठमा)

आ) उपयोग (दुतिया)

इ) करण (ततिया)

ई) सम्पदान (चतुत्थि)

उ) निस्सक्क (पञ्चमि)

ऊ)	सामि (छट्ठि)

ए)	भूम्म (सत्तमि)

ओ)	आलपन (आमन्त्रण)

(अ) "बुद्धो धम्मं देसेति" भगवान बुद्धले धर्म देशना गर्छ। यो वाक्यको (वचनको) बुद्धो भन्ने वाक्य (वचन) चाहिँ पठमा विभक्ति हो । अथवा कर्तृ हो । कार्य गर्नेलाई कर्तृ भनिन्छ ।

"बुद्धो धम्मं देसेति" भगवान बुद्धले धर्म देशना गर्छ। यो वाक्यको (वचनको) "धम्मं" भन्ने वाक्य (वचन) चाहिँ दुतिया विभक्ति हो । कुनै कार्यमा ग्रहण हुन्छ भने त्यो वाक्य (वचन) दुतिया विभक्तिबाट लेखिन्छ। बुद्धो धम्मं देसेति। भगवान बुद्धले केगर्छ ? देशना गर्छ । के देशना गर्छ ? धर्म देशना गर्छ । गर्नेमा ग्रहण हुने धम्मं (धर्म) हो । वाक्य (वचन) दुतिया विभक्तिमा हुन्छ । दुतिया विभक्तिलाई कर्म पनि भनिन्छ ।

(आ)

i) भिक्खु धम्मं देसेति ।

ii) मित्ता मय्हं गेहं गच्छति ।

iii) सिस्सो पोत्थकं पठति ।

iv) माता भगिनिया सद्धिं विहारं गच्छति ।

v) सिस्सो आचरियेन सद्धिं बुद्धं वन्दति ।

vi) अहं पाठसालायं गच्छामि ।

(इ) **अभ्यासका लागि :–**

विभक्ति	पुरुष लिङ्ग		स्त्री लिङ्ग		नपुंसक लिङ्ग	
	एकवचन	बहुवचन	एकवचन	बहुवचन	एकवचन	बहुवचन
पठमा	बुद्धो	बुद्धा	वनिता	वनिता वनितायो	फलं	फले
कर्तृ	बुद्ध	बुद्धहरू	केटी	केटीहरू	फल	फलहरू
दुतिया	बुद्धं	बुद्धे	वनितं	वनिता वनितायो	फलं	फले फलानि
कर्म	बुद्ध	बुद्धहरू	केटी	केटीहरू	फल	फलहरू

(ई) **अझै केही नामपदहरू :–**

पुल्लिङ्ग	स्त्रीलिङ्ग	नपुंसकलिङ्ग
धम्मो	गाथा	पापं
संघो	साखा	नगरं
मनुस्सो	उपासिका	पुञ्ञं
उपासको	पण्णसाला	खेत्तं
मित्तो	पाठसाला	छत्तं
देवो	कञ्ञा	सकटं
बालको		वत्थं
पण्डितो		सीलं
सीहो		पादं
कुमारो		चिवरं

वचन माला

नामपद

भगिनि ——————— दिदी बहिनी

कण्डो	--------	काण्ड (भाग)
नेत्तं	--------	आँखा
कण्णो	--------	कान
पाठसाला	--------	कक्षा कोठा
रसवति	--------	पकाऊने ठाउँ
सिनेहं	--------	माया

क्रियापद

भवति	-------	हुन्छ
किलाभुमि	--------	खेल्ने ठाउँ
सद्धिं	--------	संग
पुरतो	--------	अगाडि
चुम्बन्ति	--------	चुम्बन गर्छ

अभ्यास :–

(१) **माथि (आ) मा भएका वाक्य नेपालीमा लेख्नुहोस् ।**

(२) **माथि (ई) मा भएका नामपदबाट तीन वटा छानेर स्त्रीलिङ्ग/ पुरुषलिङ्ग / नपुंसकलिङ्ग / पठमा / दुतिया विभक्ति बनाएर लेख्नुहोस् ।**

(३) **तल दिइएका शब्दहरू राखेर खालि ठाउँ भर्नुहोस् ।**

(आहारं, पाठसालायं, धम्मं, लेखानि, पोत्थकानि)

i) अहं __________ सणामि ।

ii) त्वं __________ गच्छति।

iii) याचको__________याचति ।

iv) पिता पुत्तानं __________ ददन्ति ।

तेरसो पाठो
तेह्रौं पाठ

पाठको लक्ष्य :–

I	ततिया विभक्ति पदको बारेमा परिचय।
II	ततिया विभक्तिसँग लेख्ने निपातको बारेमा परिचय।

(अ)

उपासकेन भिक्खु संघस्स दानं ददाति।
उपासकले भिक्षु संघलाई दान दिन्छ।

यो वाक्यको "उपासकेन" भन्ने वाक्य ततिया विभक्तिबाट लेखेको छ। किनकी कुनै व्यक्तिलाई कसैलाई केही दिन्छ भने, दान गर्छ भने, परित्याग गर्छ भने त्यो क्रिया गर्ने व्यक्तिलाई चिनाउने ततिया विभक्ति पदले हो। त्यसकारणले दिने, गर्ने आदि वाक्य पद चिनाउनको लागी ततिया विभक्तिबाट लेखिन्छ। त्यस्तै गरी ततिया विभक्तिमा समं/सद्धिं/सह निपात पद पनि भेटिन्छ।

(आ) **केही नामपदहरू ततिया विभक्ति एकवचन/बहुवचनमा यसरी लेखिन्छन्।**

एक वचन	बहु वचन
उपासकेन – उपासकले	उपासकेभि उपासकेहि – उपासकहरूले

मातरा/मातुया – आमाले	मातरेभि मातरेहि मातुभि मातुहि – आमाहरूले
अग्गिना – आगोले	अग्गिभि अग्गिहि – आगोहरूले

(इ) सह, सद्धिं समं भन्ने निपातसंग ततिया विभक्ति लेख्ने तरिका ।

i) भिक्खु उपासकेन सद्धिं विहारं गच्छति ।
ii) माता धीतुया सह पुप्फं पुजेति ।
iii) पुत्तो मातुभि च पितुभि च सद्धिं वापिं गमिस्सति ।
iv) अहं सिस्सेहि समं पोत्थकानि ओलोकेमि ।
v) तुम्हे कविहि सद्धिं एवं भासथ ।
vi) वनिता दारिकाय सह धम्मं सुणाति ।
vii) माता कञ्ञाय सह विहारं गच्छति ।
viii) पधानाचरियो सिस्सेहि सद्धिं बुद्धं वन्दति ।
ix) उपासका दारकेहि सद्धिं धम्मं सुणन्ति ।
x) त्वं भगिनिया सद्धिं धम्मपाठसालं गच्छसि ।

वचन माला

नाम पद

धीतुया सह -------- छोरीसँग
कवीहि सद्धिं -------- पण्डितहरूसँग
वनिता -------- केटी
सिस्सेहि समं -------- शिष्यहरूसँग
दारिका -------- बालिका

कञ्ञाय सह	--------	स्त्रीसँग
भगिनिया सद्धिं	---	बहिनीसँग

क्रिया पद

देति	-------	दिन्छ
देसेति	--------	देशना गर्छ
दस्सेति	--------	देखाउँछ
विनेति	--------	शान्त गर्छ/शिष्ट गर्छ

अभ्यास :–

(१) **माथि (इ) मा भएका वाक्य नेपालीमा लेख्नुहोस् ।**

(२) **तल दिएका ततिया विभक्तिपदहरू खालि ठाउँमा भर्नुहोस् ।**
(मित्तेहि सह, सिस्सेनसमं, ब्राह्मणेन सद्धिं, कविना सद्धिं, सप्पुरिसेन सद्धिं)

i) सेवको __________ अङ्गणं सम्मज्जति ।

ii) अहं __________ एवं भासामि ।

iii) मयं __________ धम्मं सुणाम ।

iv) तुम्हे __________ पाठसालं गच्छथ ।

v) त्वं __________ धम्मपाठसालायं उग्गण्हिस्ससि ।

(३) **माथि भरेका वाक्य नेपालीमा अनुवाद गर्नुहोस् ।**

(४) **तल दिएका नेपाली वचन पालिमा लेख्नुहोस् ।**

१.	बुद्धले	
२.	पण्डितसँग	
३.	आमाहरूले	
४.	आगोले	
५.	सुत्पुरुषले	
६.	साथीहरूसँग	
७.	पितासँग	
८.	बच्चीले	
९.	मैले	
१०.	तिमीले	

चतुदसो पाठो
चौधौं पाठ

पाठको लक्ष्य :–

I	करण विभक्तिको एकवचन/बहुवचन पद वाक्यहरूमा राख्ने तरिकाको बारेमा परिचय ।

(अ) "किसानले बन्चरोले रुख काट्छ ।" किसानले केले रुख काट्छ ? बन्चरोले रुख काट्छ। कर्तृको क्रियालाई विशेष उपकार हुने पद करण हो । त्यो पद करण विभक्तिबाट लेखिन्छ ।

उदाहरण :–

कस्सको फरसुना रुक्खं छिन्दति ।
किसानले बन्चरोले रुख काट्छ ।

वेज्जो अगदेहि चिकिच्छति ।
वैद्यले औषधीले चिकित्सा गर्छ ।

(आ)

i) कम्मकारो कुद्दालेन पठविं खणति ।

ii) सो धम्मेन जीवति ।

iii) बालका पुप्फेहि बुद्धं पुजेन्ति ।

iv) त्वं पुञ्ञकम्मेन दिब्बलोकं गमिस्ससि ।

v) तुम्हे फरसुहि रुक्खे छिन्दथ ।

vi) दुज्जनो पापेहि निरयं गच्छति ।

vii) अहं रथेन विहारं उपसंकमि ।

viii) मयं आहारेहि जीवाम ।

वचन माला

नाम पद

कम्मकारो	--------	सुनार/लोहार
कुद्धालेन	--------	कोदालोले
पठविं	--------	पृथ्वी
भातरो	--------	दाइ
दायको	--------	दायक
दिब्बलोकं	--------	स्वर्ग
कुल्लेन	--------	डुङ्गाले
अगदेहि	--------	औषधीहरूले
रोगो	--------	रोग
गोणो	--------	गोरु
फरसुना	--------	बन्चरोले
पोतेन	--------	नौकाले
समुद्दं	--------	सागर
कितिच्छं	--------	प्रतिकार

क्रिया पद

खणति	-------	खन्छ
तरति	-------	तर्छ

(इ) नामपदलाई करण विभक्ति एकवचन/बहुवचनहरूमा लेख्ने तरिका

एक वचन	बहु वचन
पुरिसेन --- पुरुष करणले	पुरिसेभि पुरिसेहि --- पुरुषहरू करणले
पक्खिना --- पँक्षीकरणले	पक्खिभि पक्खिहि --- पँक्षीहरू करणले
अग्गिना --- आगो करणले	अग्गिभि अग्गिहि --- आगोहरू करणले

अभ्यास :–

(१) माथि (आ) मा भएका पालि पाठ नेपालीमा अनुवाद गर्नुहोस् ।

(२) तल दिईएका वचनको अर्थ लेख्नुहोस् ।

i) कुद्दालेहि
ii) धम्मेन
iii) पुप्फेन
iv) पुञ्ञकम्मेहि
v) फरसुहि
vi) पापेहि
vii) रथेन
viii) आहारेहि

(३) तल दिइएका नेपाली वाक्य पालि भाषामा अनुवाद गर्नुहोस् ।

उदाहरण :– बालको (बच्चाको) हातले मादललाई हान्छ ।
बालको हस्तेन भेरं पहरति ।

i) दाइले कमलफूलले बुद्धलाई पूजा गर्छ।

ii) उपासकले औषधीले रोग निको बनाउँछ।

iii) मान्छे ढुङ्गाले नदी तर्छ।

iv) तिमी आनन्दकुटी विहारमा र स्वयम्भूमा गएर बुद्धलाई फूलले पूजा गर्छौ।

v) तिमीहरु नौकाले सागर तर्छौ।

पञ्चदसो पाठो
पन्ध्रौं पाठ

पाठको लक्ष्य :–

I	चतुत्थि विभक्ति एकवचन/बहुवचन पद वाक्यहरूमा राख्ने तरिकाको बारेमा परिचय

(अ) "पिता माग्ने मान्छेलाई भात दिन्छ ।" यो वाक्यको "माग्ने मान्छेलाई" भनेको वचन चाँहि दिएर पाउने व्यक्ति हो । त्यो व्यक्तिलाई चिनाउने पद चतुत्थि विभक्तिबाट लेखिन्छ । केही पाउनेलाई चिनाउने पदलाई "सम्प्रदान" पनि भनिन्छ अथवा चतुत्थि विभक्ति भनिन्छ ।

उदाहरण :–

पिता याचकस्स भत्तं ददाति ।
पिता माग्ने मान्छेलाई भात दिन्छ ।

पुरिसा याचकानं आहारानि देन्ति ।
पुरुषहरू माग्ने मान्छेहरूलाई आहार दिन्छन् ।

(आ)

i) बुद्धो भिक्खुस्स धम्मं देसेति ।

ii) उपासको भिक्खुस्स दानं देति ।

iii) जेट्ठ भातरो कनिट्ठाभातरानं वत्थानि ददन्ति ।

iv) त्वं मित्तस्स कन्दुकं दातुं रोचसि ।

v) तुम्हे सिस्सानं सिप्पानि देथ ।

vi) अहं पण्णसालस्स दीपं पुजेमि ।

vii) मयं इमानि मतकवत्थानि भिक्खु संघस्स देम ।

वचन माला

नाम पद

पुरिसा -------- पुरुषहरू

याचकस्स -------- माग्ने मान्छेलाई

जेट्ठ भातरो -------- ठूलो दाइ

कनिट्ठभातरो -------- सानो भाइ

क्रिया पद

रोचसि ------- मन पर्छ

(इ) **केही नाम पद चतुत्थि विभक्ति एकवचन/बहुवचनहरूमा लेख्ने तरिका**

एकवचन	बहुवचन
याचकस्स --- माग्ने मान्छे लाई	याचकानं --- माग्ने मान्छे हरूलाई

सिस्ससस्स --- शिष्यलाई	सिस्सानं --- शिष्यहरूलाई
जेट्ठ भातुस्स --- ठूलो दाइलाई	जेट्ठ भातारानं --- ठूलो दाइहरूलाई
मित्तस्स --- साथीलाई	मित्तानं --- साथीहरूलाई
कनिट्ठ भातुस्स --- सानो भाइलाई	कनिट्ठ भातारानं --- सानो भाइहरूलाई

<u>अभ्यास</u> :–

(१) तल दिइएका वाक्य नेपालीमा अनुवाद गर्नुहोस् ।

i) उपासका भिक्खुनं दानं देन्ति ।

ii) भिक्खु उपासकानं अट्ठंगसीलं देति ।

iii) मयं मित्तानं पोत्थकानि ददाम ।

iv) अहं मित्तस्स लेखनं लिखामि ।

v) त्वं बालकस्स कन्दुकं दातुं रोचसि ।

vi) तुम्हे सिस्सानं सिप्पं देथ ।

(२) तल दिइएका खालि ठाउँमा चतुत्थि विभक्ति पद राखेर भर्नुहोस् ।

i) पधानाचरियो __________ लेखनं लिखति ।

ii) दायका __________ पिण्ड देन्ति ।

iii) अहं __________ विज्जापोत्थकं ददामि ।

iv) मयं __________ पीठानि ददाम ।

v) त्वं __________ धनं ददासि ।

vi) तुम्हे __________ दानं देथ ।

(३) **तल दिइएका वचनहरू पालिबाट लेख्नुहोस् ।**

i)	मानिसलाई	vi)	उपासिकाहरूलाई
ii)	साथीलाई	vii)	किसानलाई
iii)	आमाहरूलाई	viii)	राजालाई
iv)	व्यापारीहरूलाई	ix)	पिताहरूलाई
v)	बच्चालाई	x)	शिष्यहरूलाई

सोलसो पाठो
सोह्रौं पाठ

पाठको लक्ष्य :–

I	पञ्चमी विभक्ति एकवचन/बहुवचन पद वाक्यहरूमा (वचनहरूमा) राख्ने बारेमा परिचय
II	पञ्चमी विभक्तिमा कुनै कुनै ठाउँमा "तो" प्रत्यय भेटिन्छ। त्यस्तो ठाउँको बारेमा परिचय

(अ) "रुखबाट फल झर्छ।" यो वाक्यमा (वचनमा) फल झर्ने रुखबाट हो। कुनै ठाउँबाट कुनै चीज छुटेर जान्छ भने त्यो पद अपदान विभक्तिमा हुन्छ अथवा पञ्चमी विभक्तिमा हुन्छ।

उदाहरण :–

रुक्खम्हा फलं पतति।
रुखबाट फल झर्छ।

दारको चोरस्मा भायति।
बच्चा चोरबाट डराउँछ।

(आ)

i) स्वयम्भू पब्बतम्हा कट्ठमण्डपं नगरं दस्सति।

ii) मयं धेनुहि खिरं लभाम।

iii) सिस्सा पाठसालाय निक्खमन्ति।

iv)	त्वं विहारस्मा गच्छसि ।

v)	अहं आसनम्हा उत्तिट्ठामि ।

vi)	तुम्हे भिक्खुहि धम्मं सुणाथ ।

(इ) **पञ्चमी विभक्तिमा “तो” प्रत्यय लेखेको ठाउँ पालि भाषामा भेटिन्छ । त्यो एकवचन/बहुवचन दुबै वाक्यहरूमा भेटिन्छन् । तर “तो” प्रत्यय राखेर एकवचन रूपबाट मात्र लेखिन्छ ।**

i)	माता गेहतो निक्खमति ।

ii)	सिरि संघबोधि राजा नगरतो पलायित्वा अरञ्ञे अट्ठासि ।

iii)	कुमारा विहारतो निक्खमित्वा गेहं अगमिंसु ।

iv)	त्वं चोरतो भायित्वा कुहिं गच्छसि ।

v)	अहं मातितो सिनेहं लभामि ।

vi)	तुम्हे पब्बतो ओतरित्वा इध आगच्छथ ।

vii)	मयं संयोजनतो मुञ्चित्वा निब्बानं लभिस्साम ।

वचन माला

नाम पद

धेनुहि	--------	बाच्छोहरूबाट
खिरं	--------	दुध
आरञ्ञं	--------	बन
सिनेहं	--------	माया
संयोजनतो	--------	संयोजनहरूबाट
आसनम्हा	--------	आसनबाट

क्रिया पद

उत्तिट्ठामि	-------	उभिन्छु
निक्खमति	-------	बाहिर जान्छु
न सयसि	-------	सुत्दैन
वदि	-------	भन्यो
उस्सभि	-------	उत्साह गर्छौं
युज्भस्सामि	-------	युद्ध गर्नेछु
निलिनो अट्ठासि	------	लुकेर बसेको थियो
सन्दति	-------	बग्छ

पूर्व क्रियापद

संकुचित्वा	-------	पट्याएर
पसारेत्वा	-------	प्रसारण गरेर

(ई) **पञ्चमी विभक्ति एकबचन/बहुवचनमा भिक्खु, कञ्ञा, नन्तु, चित् शब्द लेख्ने तरिका ।**

	एक वचन	बहु वचन
पञ्चमि विभक्ति (अपादान)	भिक्खुना भिक्खुम्हा भिक्खुस्मा – भिक्षुबाट	भिक्खूभि भिक्खूहि – भिक्षुहरूबाट
	कञ्ञाय – कन्याबाट	कञ्ञाभि कञ्ञाहि – कन्याहरूबाट
	नत्तारा – नातिबाट	नत्तारेभि नत्तारेहि – नातिहरूबाट
	चित्ता चित्तम्हा – मनबाट	चित्तेभि चित्तेहि – मनहरूबाट

<u>अभ्यास</u> :–

(१) **माथि दिइएका आ र इ मा भएका अभ्यासहरू नेपालीमा अनुवाद गर्नुहोस् ।**

(२) **तल दिइएका वाक्यहरू पालिबाट लेख्नुहोस् ।**

i) शिष्यहरू गुरुबाट शिल्प पढ्छन् ।

ii) मानिस घरबाट निक्लिन्छन् ।

iii) चरा रुखबाट उड्छ ।

iv) म पापबाट टाढा हुन्छु ।

v) तिमी इनारबाट पानी लान्छौ ।

vi) हामी गाउँबाट सहर जान्छौं ।

vii) तिमीहरू भिक्षुबाट धर्मदेशना सुन ।

(३) **कालुपकाला विजितो जितो च – अङ्गो च पङ्गो च गुतिज्जितो च पस्सि जही दुक्खमुलं अपरजितो मार बलं अजेसि । (इसिगिलि सुत्र)**

i) यो पालि पाठ पढेर नेपालीमा अनुवाद गर्नुहोस् ।

ii) यो पालि पाठमा पञ्चमी विभक्तिमा आउने "तो" प्रत्यय छुट्टाछुट्टै लेखेर शब्दको अर्थ लेख्नुहोस् ।

सत्तदसो पाठो
सत्रौं पाठ

पाठको लक्ष्य :–

I	छट्ठि विभक्ति एकवचन/बहुवचन पद वाक्यहरूमा कसरी राख्ने भन्ने बारेमा परिचय ।

(अ) "शिष्य गुरुको कुर्सि ल्याऊँछ" । यहाँ कुर्सिको अधिकार गुरुलाई हुन्छ । त्यसकारणले कुनै अधिकारको बारेमा, कुनै सम्बन्ध बारेमा लेख्ने छट्ठि विभक्तिले हो अथवा सम्बन्ध विभक्ति हो । छट्ठिको अर्को नाम सम्बन्ध हो । त्यसै गरी अप्राणवाची शब्दमा पनि छट्ठि विभक्तिबाट लेखिन्छ ।

उदाहरण :– "रुखको फल" "रुक्खस्स फलं"

उदाहरण :–

कुमारो आचरियस्स पीठं आनेति ।
शिष्य गुरुको कुर्सि (मेच) ल्याउँछ ।

(आ)

i) दारको मातुया ओवादं पटिपज्जति ।

ii) धनवन्तो अत्तनो धनं विस्सज्जेत्वा पुञ्ञानि करोन्ति ।

iii) त्वं तव साधकं मयहं पुत्तस्स अदासि ।

iv) अहं बुद्धस्स धम्मं सुत्वा धारेमि ।

v) सो पब्बतस्स मुले निसीदित्वा मेत्तं भावेति ।

vi) तुम्हे सप्पुरिसानं वचनं सुणाथ ।

vii) मयं बुद्धानं सासनं मनसिकरोम ।

वचन माला

नाम पद

साधकं	--------	साधक
पीठं	--------	कुर्सि (मेच)
मय्हं	--------	मेरो
गुणं	--------	गुण
रुक्खस्समुले	--------	रुखको मुनि
पाद मुले	--------	खुट्टा मुनि

क्रिया पद

मनसिकरोम	-------	मनमा राख्छौं
धारेमि	-------	धारण गर्छु

पूर्व क्रियापद

विस्सज्जेत्वा	-------	हटाएर
पसीदित्वा	-------	प्रशन्न भएर
ओचिनित्वा	-------	टिपेर (जम्मा गरेर)
सक्कच्चं	-------	राम्ररी

(ई) **छट्ठि विभक्ति एकबचन/बहुवचनमा बुद्ध, नत्तु, कञ्ञा शब्द लेख्ने तरिका ।**

	एकवचन	बहुवचन
छट्ठि विभक्ति सम्बन्ध विभक्ति	बुद्धस्स – बुद्धको	बुद्धानं – बुद्धहरूको
	नत्त नत्तुनो – कन्याबाट नत्तुस्स	नत्तारानं नत्तानं – नातिहरूको
	कञ्ञाय – कन्याको कुमारीको	कञ्ञानं – कन्याहरूको कुमारीहरूको

अभ्यास :–

(१) **तल दिइएका वाक्यहरू पालि भाषामा अनुवाद गर्नुहोस् ।**

i) धनवानको छोरा जेतवनाराम विहारमा जान्छ ।

ii) हामी गुरुको नजिकमा गएर राम्ररी पढ्नेछौं ।

iii) तिमीले व्यापारीको सामान किनेको छौ ।

iv) म बुबाको लुगा धुन्छु ।

v) तिमीहरू बुद्धको धर्म सुनेर शान्त होऊ ।

vi) म विहारको आँगन बढार्छु ।

(२) **तल दिइएका खाली ठाउँमा छट्ठि विभक्ति पदहरू राखेर भर्नुहोस् ।**

i) धीता ___________ सन्तिके रोदति ।

ii) भाता वापिं गन्त्वा ___________ मुले निसीदति ।

iii) सीहो __________ राजा होति ।

iv) धीतरो __________ वत्थानि धोवन्ति ।

v) वाणिजा __________ विहिं किणिंसु ।

vi) कुमारी पुप्फानि __________ पुजेस्सति ।

vii) अहं __________ सयामि ।

viii) त्वं __________ गोणं चोरेसि ।

ix) मयं __________ सन्तिके सक्कच्चं उग्गण्हिस्ससाम ।

x) तुम्हे __________ धम्मं सुत्वा मिगानं अभय ददथ ।

(३) **तल दिइएका वचनहरू नेपालीमा अनुवाद गर्नुहोस् ।**

i) बुद्धानं __________

ii) मातुनं __________

iii) चोरानं __________

iv) आचरियानं __________

v) सप्पुरिस्स __________

vi) तथागतानं __________

vii) रुक्खस्स __________

(४) **तल दिइएका शब्दहरूलाई छट्ठि विभक्ति एकवचन/बहुवचनमा लेख्नुहोस् ।**

शब्द	छट्ठि विभक्ति	
	एक वचन	बहु वचन
बुद्ध	बुद्धस्स	बुद्धानं
अत्त		
भातु		
कञ्ञा		
मन		
पितु		
अग्गि		
डण्डी		
गुरु		

अट्ठादसो पाठो
अठारौं पाठ

पाठको लक्ष्य :–

I	सत्तमि विभक्ति एकवचन/बहुवचन वाक्यहरूमा लेख्ने बारेमा परिचय ।

(अ) "बालक खाटमा सुत्छ ।" यो वाक्यमा "सुत्छ" भन्ने क्रिया गर्नलाई आधार (उपकार) हुने खाट हो । कुनै चिज उचाल्नको लाई सहयोग हुने पद आधार भनिन्छ । अथवा सत्तमि विभक्ति भनिन्छ ।
त्यसैगरी कुनै काम गर्न समय चिनाउने पद सत्तमि विभक्तिबाट लेखिन्छ । कहाँ ? कुन ठाउँमा ? भन्ने पदहरू पनि सत्तमि विभक्तिबाट लेखिन्छ ।

उदाहरण :–

दारको मञ्चे सयति ।
बालक खाटमा सुत्छ ।

(आ)

i) पण्डितो पीठे निसीदति ।

ii) अहं पण्णसालायं वसामि ।

iii) त्वं मित्ते कारुञ्ञं करोहि ।

iv) मयं पब्बते आभिण्डिस्साम ।

v) तुम्हे कुत्र वसिस्सथ ।

vi) वानरा रुक्खेसु तिट्ठन्ति ।

vii) सायण्ह समये कस्सका गेहं गच्छन्ति ।

viii) वड्ढकी कम्मन्तसालायं भण्डानि निम्मापेति ।

(इ) सत्तमि विभक्ति एकबचन/बहुवचनमा लेख्ने तरिका ।

विभक्ति	एक बचन	बहु वचन
सत्तमि (आधार)	बुद्धे बुद्धम्हि – बुद्धमा बुद्धस्मिं	बुद्धेसु – बुद्धहरूमा
	गुणवति गुणवन्ते गुणवन्तम्हि – गुणवानमा गुणवन्तस्मिं	गुणवन्तेसु – गुणवानहरूमा
	कञ्ञायं कञ्ञाय – कन्यामा	कञ्ञासु – कन्याहरूमा
	चित्ते चित्तम्हि – मनमा चित्तस्मिं	चित्तेसु – मनहरूमा

वचन माला

नाम पद

पीठं	--------	कुर्सि
कारुञ्ञं	--------	करुणा
कम्मन्तसालायं	--------	कर्मान्तशाला
भण्डानि	--------	भाँडा
अहि	--------	सर्प
पेलिकं	--------	बट्टा
पथिको	--------	यात्रु
विहंगम	--------	चरा

क्रिया पद

उड्डेन्ति	-------	उड्छौं
अनुभवति	-------	अनुभव गर्छ
आहिण्डति	-------	हिँड्छ

अभ्यास :–

(१) **तल दिइएका शब्द सत्तमि विभक्ति एकवचन/बहुवचनमा लेख्नुहोस् ।**

शब्द	सत्तमि विभक्ति	
	एक वचन	बहु वचन
मनुस्स	मनुस्से, मनुस्सम्हि, मनुस्सस्मिं	मनुस्सेसु
राज		

कञ्ञा		
फल		
बुद्ध		
सेट्ठि		
सुनख		

(२) **सत्तमि अर्थ आउने गरी पालि वाक्य ५ वटा लेख्नुहोस् ।**

(३) **सत्तमि अर्थ आउने गरी नेपाली वाक्य ५ वटा लेख्नुहोस् ।**

(४) **तल दिइएका नाम पदहरूबाट सत्तमि विभक्ति नामपदको मुनि धर्का तान्नुहोस् ।**

i) बुद्धम्हा बुद्धा बुद्धम्हि बुद्धस्स

ii) माता मातारानं मातुहि मातरेसु

iii) भिक्खु भिक्खुस्मिं भिक्खुनं भिक्खवो

iv) अग्गिसु अग्गी अग्गिना अग्गिनं

v) अत्ता अत्तानं अत्तनि अत्तम्हा

(५) **तल दिइएका वाक्य नेपालीमा अनुवाद गर्नुहोस् ।**

i) वनितायो नावाहि गंगासु गच्छन्ति ।

ii) त्वं सालायं कञ्ञानं ओदनं पच्चाहि ।

iii) आकासे विहंगमा उड्डेन्ति ।

iv) चोरो पेलिकं गुहायं ठपेसि ।

v) पथिको विस्सामसालायं विवेकं अनुभवति ।

एकुनवीसतिमो पाठो
उन्नाइसौं पाठ

पाठको लक्ष्य :–

I	आलपन विभक्ति एकवचन/बहुवचन पद वाक्यहरूमा लेख्ने तरिकाको बारेमा परिचय

(अ) "छोरा यहाँ आऊ" यो वाक्यमा "छोरा" भन्ने पद राखेको बोलाउनको लागि हो । यसै गरी कुनै व्यक्तिलाई बोलाउनको लागि राख्ने (लेख्ने) पदलाई आमन्त्रण भनिन्छ अथवा आलपन विभक्ति भनिन्छ । त्यस्तै गरी बोलाउनको लागि "हे" पद पनि आलपन विभक्तिमा भेटिन्छ ।

उदाहरण :–

पुत्त इध आगच्छ ।
छोरा यहाँ आऊ ।

(आ)

i) भिक्खवे ! सुणथ धारेथ चराथ धम्मे ।

ii) चरथ भिक्खवे ! चारिकं ।

iii) मित्त ! अहं गामं गच्छामि ।

iv) मता ! मयं पण्णसालं गच्छाम ।

v) भन्ते ! त्वं कुहिं गच्छसि ।

vi) पुत्त ! अपिनु सिस्सा विज्जालयम्हा निक्खमन्ति ।

vii) भन्ते ! तुम्हे कुत्र वस्सं वसिस्सथ ।

viii) पुरिस ! त्वं चोरेसि ।

वचन माला

नाम पद

भिक्खवे	--------	भिक्षु
रम्मनगरं	--------	राम्रो शहर
अकुसलमुलानि	--------	अकुसल मूल
मे	--------	मैले
सुतं	--------	सुनें

क्रिया पद

सुणाथ	-------	सुन
धारेथ	-------	धारण गर
चराथ	-------	आचरण गर
वसिस्सथ	-------	बस
मनसिकरोथ	-------	मनमा लिउ/धारण गर
चोरेसि	-------	चोरेछ
बोधेति	-------	अवबोध गर्छ
खमतु	-------	क्षमा पाउँ

(इ) **आलपन विभक्ति एकवचन/बहुवचनमा बुद्ध, कञ्ञा, चित्त शब्द लेख्ने तरिका**

विभक्ति	एक बचन	बहु वचन
आलपन	हे बुद्ध बुद्धा – (हे बुद्ध)	हे बुद्धा – हे बुद्धहरू
आमन्त्रण	हे कञ्ञः कञ्ञा – हे कन्या	हे कञ्ञ कञ्ञायो – हे कन्याहरू
	हे चित्तः चित्ता – हे चित्त	हे चित्तानि – हे चित्तहरू

<u>अभ्यास</u> :–

(१) **तल दिइएका वाक्यहरूमा आलपन विभक्ति वचनका मुनि धर्का तान्नुहोस् । यी वाक्यहरू नेपालीमा अनुवाद गर्नुहोस् ।**

i) मा निक्खम महावीर – इतो ते सत्तमो दिने दिब्बतुं चक्करतनं अद्धा पातु भविस्सति ।

ii) मार ! अहं चक्करतनस्स पातुभावं जानामि ।

iii) मा सोच छन्न ! दुक्ख दम्मनो मा अहोसि । अहं पब्बजिस्सामि ।

iv) सामि ! अहं अपि पब्बजिस्सामि ।

v) महाराज ! देविया कुच्छिम्हि गब्भो पिट्ठिता ।

(२) **तल दिइएका वाक्यहरू पालिमा अनुवाद गर्नुहोस् ।**

i) छोरा ! गुरु कुन स्कुलमा आएको ?

ii) स्वामी ! मैले यसरी सुनें।

iii) भिक्षु ! अकुसलको मूल ३ वटा छन्।

iv) छोरा ! विहारमा उपासकहरूले कथा सुन्छ ?

v) तापस ! आज राम्रो नगरमा भगवान बुद्ध आउँछ।

(३) **तल दिइएका वाक्यहरूको खाली ठाउँमा सुहांउदो आमन्त्रण पद राखेर वाक्य पूरा गर्नुहोस्।**

i) __________ तुवं किं करोसि।

ii) __________ तम्हे पुप्फानि पुजेथ।

iii) __________ कस्सका कतमं खेत्तं गच्छन्ति।

iv) __________ अहं तिसरण सरणं गच्छामि।

v) __________ मयहं इमं पोत्थकं देहि।

vi) __________ पापं न करोहि।

vii) __________ तुम्हे समग्गा होथ।

viii) __________ दानं देथ, सीलं रक्खेथ, भावनं करोथ।

ix) __________ दससीलं रक्खन्तो निब्बानं बोधेति।

x) __________ मयहं अनुकम्सं खमतु।

वीसतिमो पाठो
बीसौं पाठ

पाठको लक्ष्य :–

I	सर्वनाम पदको बारेमा परिचय ।
II	सर्वनाम भाषामा प्रयोग गर्ने तरिकाको बारेमा परिचय ।

(अ) प्राणवाचक, अप्राणवाचक शब्दहरूमा भेद नगरी सबैलाई एउटै नजरमा लेख्ने र नामको सट्टामा प्रयोग हुने नामलाई सर्वनाम भनिन्छ । सर्वनाम तीन भागमा बाँडिएका छन् । ती यस प्रकार छन् ।

(पठम) प्रथम पुरुष ---- ऊ, उनी, उनीहरू, त्यो, यो
(मज्झिम) मध्यम पुरुष --- तिमी, तिमीहरू
(उत्तम) उत्तम पुरुष ----- म, हामी, हामीहरू, आदि ।

त्यसै गरी पुरुष लिङ्ग, स्त्री लिङ्ग र नपुंसक लिङ्ग गरी त्रिलिङ्गमा रूपचलान गर्ने शब्दहरू सर्वनाम भनेर नै चिनाइन्छन् । नामपदको सट्टामा प्रयोग हुने सर्वनाम पदहरू लिङ्ग अनुसार नै राख्नुपर्दछ । वाक्यमा भएका नामपद यदि पुलिङ्गमा भए सर्वनाम पनि पुलिंङ्गमा नै राख्नुपर्दछ । यदि वाक्यमा नामपद स्त्रीलिंङ्गमा भए सर्वनाम स्त्रीलिङ्गमा र नपुंसकलिङ्गमा भए त्यही अनुसार नै सर्वनाम राख्नुपर्दछ ।

उदाहरण :–

वानिजो सब्बं धनं अनाथानं दत्वा अञ्ञत्तरं रट्ठं अगमि ।	
व्यापारीले सबै धन अनाथहरूलाई दिएर एउटा देशमा गयो ।	

यो वाक्यको सब्बं (सबै) अञ्ञतरं (एउटा) भन्ने वचन सर्वनाम हो ।

(आ)

i) दारको गेहं गच्छति । सो अन्तरामग्गे रूपानि पस्सति ।

ii) सो दारको गेहं गच्छति ।

यहाँ "सो" शब्द सर्वनाम, पुल्लिङ्ग नाम भनेर पहिलो वाक्यमा जानकारी गरिएको छ र दोस्रो वाक्यमा नाम विशेषण भनेर चिनाएको छ ।

iii) वनिता वापिं गच्छति । सा पदुमानि ओचिणाति ।

iv) सा वनिता वापिं गच्छति ।

यहाँ "सा" शब्द सर्वनाम, स्त्रीलिङ्ग नाम भनेर तेस्रो वाक्यमा जानकारी गरिएको छ र चतुत्थो वाक्यमा नाम विशेषण भनेर चिनाएको छ ।

v) फलं पतति । तं अम्ब फलं होति ।

vi) तं फलं पतति ।

यहाँ "तं" शब्द सर्वनाम, नपुंसकलिङ्ग नाम भनेर पाँचौं वाक्यमा जानकारी गराइन्छ र छैठौं वाक्यमा नाम विशेषण भनेर चिनाइन्छ।

(इ) **सर्वनाम भएको “तं” शब्द लिङ्ग तीन वटैमा यसरी लेखिन्छ।**

<u>पुल्लिङ्गमा</u>

विभक्ति	एकवचन	बहुवचन
पठमा	सो	ने, ते
दुतिया	नं, तं	ने, ते
ततिया	नेन तेन	नेभि नेहि, तेभि तेहि
करण	नेन तेन	नेभि नेहि, तेभि तेहि
चतुत्थि	नस्स तस्स	नेसं नेसानं, तेसं तेसानं
पंचमि	नम्हा नस्मा, तम्हा तस्मा	नेभि नेहि, तेभि तेहि
छट्ठि	नस्स तस्स	नेसं नेसानं, तेसं तेसानं
सत्तमि	नम्हि नस्मिं, तम्हि तस्मिं	नेसु तेसु

<u>इत्थिलिङ्गमा</u>

विभक्ति	एकवचन	बहुवचन
पठमा	सा	ना नायो, ता तायो
दुतिया	नं, तं	ना नायो, ता तायो
ततिया	नाय ताय	नाभि नाहि, ताभि ताहि
करण	नाय ताय	नाभि नाहि, ताभि ताहि

चतुत्थि	तिस्साय तिस्सा, तस्सा ताय	तासं तासानं
पंचमि	नाय ताय	नाभि नाहि, ताभि ताहि
छट्ठि	नस्स तस्स	नेसं नेसानं, तेसं तेसानं
सत्तमि	नम्हि नस्मिं, तम्हि तस्मिं	नेसु तेसु

नपुंसकलिङ्गमा

विभक्ति	एकवचन	बहुवचन
पठमा	नं तं	ने नानि,ते तानि
दुतिया	नं तं	ने नानि,ते तानि
ततिया	नेन तेन	नेभि नेहि,तेभि तेहि
करण	नेन तेन	नेभि नेहि,तेभि तेहि
चतुत्थि	नस्स तस्स	नेसं नेसानं,तेसं तेसानं
पंचमि	नम्हा नस्मा,तम्हा तस्मा	नेभि नेहि,तेभि तेहि
छट्ठि	नस्स तस्स	नेसं नेसानं,तेसं तेसानं
सत्तमि	नम्हि तम्हि	नेसु तेसु

(ई) **तल दिइएका वाक्यमा सर्वनाम राख्ने तरिका देखाइएको छ ।**

i) पुरिसो खेत्तं गच्छति । सो अन्तरा मग्गे गोणं पस्सति ।

ii) ते पण्णसालं उग्गण्हिस्सन्ति ।

iii) मयं सत्थसाले उग्गण्हिस्साम ।

iv) वनिता वापिं गच्छति । सा पदुमानि ओचिणाति ।

v) फलं पतति । तं अम्ब फलं होति ।

तल दिइएका वाक्यमा सर्वनाम विशेषण राख्ने तरिका देखाइएको छ ।

vi) सो पुरिसो तं रुक्खं आरुहित्वा तानि अम्बफलानि भुञ्जति ।

vii) ते सीहा तम्हा वनम्हा निक्खमित्वा गामन्तरं अगमिंसु ।

viii) सा विसाका अट्ठवीसतिकोटी धनं विस्सज्जेत्वा तं पुब्बराम कारापेसि ।

ix) तानि पदुमानि सा नारी आनेत्वा विक्खिणित्वा मूलं गण्हि ।

x) अयं पुरिसो रूक्खं छिन्दति ।

<u>**वचन माला**</u>

<u>**नाम पद**</u>

युवति	--------	स्त्री, युवती, केटी
मूलं	--------	पैसा
पुब्बाराम	--------	पूर्वाराम

पिण्डपातियं -------- भिक्षाटन आउने

सर्वनाम

एक ----	एउटा	सब्बं ----	सबै
त ----	हे	कतम ----	कुन चाहिँ
एत ----	ऊ, यो	किर ----	वास्तवमा
इम ----	ऊ, यो	अञ्ञ ----	अर्को
अमु ----	यो	अञ्ञतरं ---	कोही कुनै
अपर ----	अन्य, अर्को	उभय ----	दुई जना
अधो ----	मुनि	इतर ----	अर्को दुईमध्ये एक
यं ----	कुनै	पब्ब ----	पहिलेको
किं ----	के	उत्तर ----	उत्तर
		दक्खिण ---	दक्षिण

अभ्यास :–

(१) **तल दिइएका वाक्यलाई नेपालीमा अनुवाद गर्नुहोस् ।**

१) एसो मनुस्सो ____________

२) एता वनिता ____________

३) एतं फलं ____________

४) सब्बे जना ____________

५) सब्बा इत्थि ____________

६) सब्बं धनं ____________

७) पुब्बो पुरिसो ____________

८)   पुब्बा दिसा ____________

९)   को पुरिसा ____________

१०)   का इत्थि ____________

११)   तं फलं ____________

१२)   सो दारको ____________

१३)   यो कुमारो ____________

१४)   अञ्ञे पुरिसो ____________

१५)   इतरा वनिता ____________

१६)   यं फलं ____________

१७)   इतरायो वनितायो ____________

१८)   यानि फलानि ____________

(२) तल दिइएका सर्वनाम पद नेपालीमा अनुवाद गर्नुहोस् ।

i)   सब्बे
ii)   पुब्बे
iii)   को
iv)   सो
v)   यस्मिं
vi)   ते
vii)   अञ्ञतरो
viii)   अयं
ix)   तानि
x)   सा

(३) तल दिइएका वाक्यहरू नेपालीमा अनुवाद गर्नुहोस् ।

i) सा तेन सद्धिं विज्जालयं गच्छतु ।

ii) सा माता ताय धितुया च तेन पुत्तेन च विना वसितुं इच्छति ।

iii) तम्हा गामम्हा ते जना निक्खमन्ति ।

iv) अयं पुरिसो तम्हा गेहम्हा निक्खम्म गच्छन्तो अन्तरा मग्गे पिण्डपातं भिक्खु पस्सि ।

v) वाणिजो सब्बं धनं याचकानं दत्वा अञ्ञ रट्ठं अगमि ।

एक वीसतिमो पाठो
एकाईसौं पाठ

पाठको लक्ष्य :–

I	वर्तमान/भविष्य/अतीत काल क्रियापदको बारेमा परिचय ।

(अ) **वर्तमा काल क्रियापद लेख्ने तरिका**

	एक वचन	बहु वचन
पठम पुरुष	सो -- ऊ	ते -- उनीहरु
मज्झिम पुरुष	त्वं -- तिमी	तुम्हे -- तिमीहरु
उत्तम पुरुष	अहं -- म	मयं -- हामी

	एकवचन	बहुवचन
पठम पुरुष	गच्छति -- जान्छ	गच्छन्ति -- जान्छन्
मज्झिम पुरुष	गच्छसि -- जान्छस्	गच्छथ -- जान्छौ
उत्तम पुरुष	गच्छामि -- जान्छु	गच्छाम -- जान्छौं

माथिको जस्तै समान अझै केही क्रियापदहरू

समादियति	हरति	पठति
रक्खति	गण्हाति	विहरति
नमति	करोति	चरति
वन्दति	अनुमोदति	ओभासति
सुणाति	पस्सति	पचति

पुजेति	भासति	लिखति
लभति	देसेति	वाचेति
उपसंकमति	पतिगण्हाति	याचति

(आ) **भविष्य (अनागत) काल क्रियापद बनाउने तरिका**

	एकवचन	बहुवचन
पठम पुरुष	गच्छिस्सति –– जानेछ	गच्छिस्सन्ति –– जानेछौ
मज्झिम पुरुष	गच्छिस्ससि –– जानेछस्	गच्छिस्सथ –– जानेछन्/जानेछौ
उत्तम पुरुष	गच्छिस्सामि –– जानेछु	गच्छिस्साम –– जानेछौं

माथिको जस्तै समान अझै केही क्रियापदहरू

समादियिस्सति	अविस्सति	आरुहिस्सति
रक्खिस्सति	वसिस्सति	भुञ्जिस्सति
नमस्सति	ददिस्सति	पिविस्सति
सुणिस्सति	जीविस्सति	छिन्दिस्सति
पुजयिस्सति	धाविस्सति	चरिस्सति
लभिस्सति	खादिस्सति	याचिस्सति

(इ) **अतीत काल क्रियापद लेख्ने तरिका**

	एकवचन	बहुवचन
पठम पुरुष	अगच्छि -- गयो गच्छि	अगच्छिंसु -- गएछन् गच्छिंसु
मज्झिम पुरुष	अगच्छो --गईस् गच्छो	अगच्छित्थ -- गयौ गच्छित्थ
उत्तम पुरुष	अगच्छिं -- गएँ गच्छिं	अगच्छिम्ह / गच्छिम्ह -- गयौं अगच्छिम्हा / गच्छिम्हा

माथिको जस्तै समान अझै केही क्रियापदहरू

अचरि	अपुजेसि	अददि
अपस्सि	सुणि	फरि
विहासि	पापुणि	पेसेसि
विहरि	ओलोकयि	नमि
ददि	वसि	भावि
रक्खि	समादियि	पुजयि

अभ्यास :–

(१) **तल दिईएका बाक्यहरूलाई अतीत/भविष्य/वर्तमान एकवचन/ बहुवचन बनाएर देखाउनुहोस् ।**

√गच् गच्छति ____________

√कर्	करति	___________
√धा	धावति	___________
√कस्	कस्सति	___________
√चर्	चरति	___________
√हर्	हरति	___________
√पहर	पहरति	___________
√खाद्	खादति	___________
√सय	सयति	___________
√पा	पिबति	___________
√जी	जीवति	___________
√वस्	वसति	___________

(२) **तल दिइएका क्रियापद काल अनुसार तालिकामा राखेर देखाउनुहोस् ।**

कस्सति / पहरि / गच्छिस्सति / पविस्साम / चरिम्हा / पचाम / तिट्ठन्ति / अपवित्थ / भविस्साम / कीलसि / अददो / जीविस्सथ / वसथ / चरिंसु / जानिस्सन्ति / पाविस्ससि / अपचि / धावाम

वर्तमान काल	अतीत काल	अनागत
कस्सति	अपवित्थ	पचिस्ससि

(२) **तल दिइएका वाक्यहरू काल प्रभेद अनुसार छुट्याएर दिइएका**

कोठामा लेख्नुहोस् ।

<u>उदाहरण</u> :–

i	मयं ओदनं भुञ्जिस्साम ।	१	अनागत
ii	अहं दीपम्हि अचरिं ।	२	
iii	त्वं सीहं पसस्सि ।	३	
iv	तुम्हे बुद्धस्स आहारं ददित्थ ।	४	
v	कस्सका गाने पस्सिस्सन्ति ।	५	
vi	अहं बुद्धं सरणं गच्छामि ।	६	
vii	पण्डितो गामं गच्छति ।	७	
viii	बुद्धो धम्मं अभासि ।	८	

द्वेवीसतिमो पाठो
बाईसौं पाठ

पाठको लक्ष्य :–

I	रचना लेख्न सिकाउने ।
II	निपात पद र पूर्व क्रियापद कसरी प्रयोग गर्ने भन्ने बारेमा परिचय ।

(अ)

बुद्धदासो पातोव पबुज्झति । तथेव समितो च गामिणि च पातोव पबुज्झन्ति । बुद्धदासो मुखं धोवति । इतरदेव बालका च मुखानि धोवन्ति । ते तयोपि आहारं भून्जन्ति । ते पुप्फानि ओचिनन्ति । ते मातापितरे वन्दित्वा धम्मपाठसालं गच्छन्ति । पुप्फानि च धम्मपोत्थकानि च हरन्ति ।

ते सनि दिने पभाते तत्थ गच्छन्ति । बुद्धदासो पण्णसालायं चेतियंगणं समज्जति । समितो कचवंर छड्डेति । गामिणि उदकं आहरति । ते तय्योपि पुप्फास्नानि परिधोवन्ति । पच्छा ते हत्थं च पादे च धोवित्वा विहारं गच्छन्ति । बुद्धं वदन्ति । तथेव धम्मं च संघं च वन्दन्ति । पुप्फानि पुजेन्ति । पञ्चसीलं समादियन्ति । अथखो धम्मपाठसालायं उग्गण्हन्ति । पाठानि पठन्ति । गाथायो च गायन्ति । परित्तं च भासन्ति । ते भावनं वड्ढेन्ति । देवानं पुञ्ञानि अनुमोदनं करोन्ति । भिक्खुनं च वन्दित्वा गेहानि आगच्छन्ति ।

वचन माला

नामपद

अङ्गणं	--------	आँगन
बोधिङ्गणं	--------	बोधि आँगन
चेतियङ्गणं	--------	चैत्य आँगन
हत्थं	--------	हात
गाथा	--------	गाथा
परित्तं	--------	परित्राण
गुरुनं	--------	गुरुहरूलाई
पभाते	--------	बिहानै
मातापितरो	--------	आमाबुबा
पण्णसालायं	--------	विहारमा
पादे	--------	पाद (खुट्टा)
कचवरं	--------	फोहोर
अनुमोदनं	--------	अनुमोदन
सनि दिने	--------	शनिबार

क्रिया पद

समज्जति	--------	बढार्छ
गायति	--------	गाउँछ
भासति	--------	भन्छ
वड्ढति	--------	वर्धन गर्छ
परिसोधेति	--------	सफा गर्छ
करोन्ति	--------	गर्छ
आहरति	--------	ल्याउँछ

पूर्व क्रिया पद

वन्दित्वा	--------	नमस्कार गरेर
धोवित्वा	--------	धोएर
धावित्वा	--------	दौडेर

निपात पद

अथ	-------	त्यसपछि
पच्छा	-------	पछि
तथेव	-------	यसरी
अथखो	-------	त्यसपछि
तत्थ	-------	त्यही

अभ्यास :–

(१) माथि (अ) मा भएका वाक्य नेपालीमा लेख्नुहोस् ।

(२) त्यहाँ भएका एकवचन/बहुवचन क्रियापद छुट्टाछुट्टै लेख्नुहोस् ।

उदाहरण :–

एक वचन		बहु वचन
पबुज्झति	------	पबुज्झन्ति
	------	धोवन्ति
	------	भुञ्जन्ति
	------	ओचिनन्ति
	------	गच्छन्ति

(३) **तलका पाठ पढेर पालिमा लेख्नुहोस् ।**

i बुद्धदास बिहानै उठ्छ ।

ii बुद्धदास मुख धुन्छ ।

iii उनीहरू तीनै जना आहार खान निस्किन्छन् ।

iv उनीहरू फूल थुपार्छन् ।

v बुद्धदास बिहारमा गएर चैत्यमा बढार्छ ।

vi समित फोहोर सफा गर्छ ।

vii गामिणि पानी ल्याउँछे ।

viii उनीहरू भावना गर्छन् ।

तेवीसतिमो पाठो
तेईसौं पाठ

पाठको लक्ष्य :–

I	पूर्व क्रियापद वाक्यहरूमा कसरी प्रयोग गर्ने भन्ने बारेमा परिचय ।
II	क्रियापदको पछाडी "त्वा" जोडी पछि पूर्व क्रिया बन्छ । त्यस्तै गरी कुनै कुनै ठाउँमा "त्वान – तुन" प्रत्यय प्रयोग हुन्छ भन्ने बारेमा परिचय ।

(अ) **गजो**

गजो वनं वसति । सो रुक्खं छिन्दित्वा भुमिं पातेति । पातेत्वा साखं भुञ्जति । अथ सो वापिं गन्त्वा जलं पिबति । गजो जलं पिवित्वा तत्थेव निपज्जति पुन पङ्केन परिवन्त्वा उट्ठहित्वा वनं गच्छति । हत्थि वने अञ्ञतरो चतुप्पादो भवति । तस्स कायो अतिमहन्तो होति । गजस्स नङ्गुट्ठं दीघं होति । गजो सोण्डाय हिन्ताल खण्डं आदाय पादेन भिन्दति । हत्थिपालको अंकुसं गहेत्वा गजं विनेत्वा तस्स पिट्ठिं आरुहित्वा गेहं आगच्छति ।

<u>वचन माला</u>

<u>नामपद</u>

गजो	–––––––	हात्ति
भुमिं	–––––––	भुमि

साखं	------	हांगा
वापिं	-------	ताल
जलं	-------	जल
अञ्ञतरो	-------	एक प्रकार
चतुप्पदो	-------	चारखुट्टा
नङ्गुट्ठं	------	पुच्छर
हिन्तालखण्ड	-------	कितुलको रुख
पङ्के	-------	हिलोमा
वनं	-------	बन
अंकुसं	-------	अंकुस
पिट्ठिं	-------	पिँढमा

पूर्व क्रियापद

छिन्दित्वा --- भाँचेर
परिवतित्वा --- पछारेर
उट्ठहित्वा --- उठेर
गहेत्वा --- ल्याएर
उद्धान --- पाएर
कत्वान --- गएर
विनेत्वा --- शान्तगरेर
आरुहित्वा --- चढेर
आगम्म --- आएर
आरुय्ह --- झरेर
आदाय --- ल्याएर
पचित्वान --- पकाएर
सयित्वान --- सुतेर
गन्त्वा --- गएर
पातेत्वा --- झारेर

क्रियापद

पातेति	------	पछार्छ
पिबति	-------	पिउँछ

निपज्जति	--------	झर्छ
होति	--------	हुन्छ
भिन्दति	--------	भाँच्छ
आगच्छति	--------	आउँछ

अभ्यास :–

(१) **माथि (अ) मा भएका पाठ पढेर नेपालीमा लेख्नुहोस् ।**

(२) **त्यहाँ आउने एकवचन क्रियापद छुट्टै लेखेर त्यो बहुवचनमा लेख्नुहोस् ।**

उदाहरण :–

वसति	-------	वसन्ति
पातेति	--------	पातेन्ति

(३) **तल दिएका नेपाली पाठमा आउने पूर्व क्रियापद मुनि घेरा तानेको छ। त्यसलाई मिल्ने पूर्व क्रियापद पालिबाट लेख्नुहोस्।**

धम्मपाल रूखमा चढेर हांगा भाँचेर भुईंमा झारेर त्यो लिएर घरमा जान्छ। अर्को दिन ऊ बिहान उठेर दुध पिएर त्यो हांगा लिएर खेतमा गएर दौडिने गोरु शान्त गरेर हांगामा भएका पात गोरुलाई दिन्छ। गोरु झारमा पल्टेर हांगामा भएका पात खान्छ। खोलामा गएर पानी पिउँछ।

चतुवीसतिमो पाठो
चौबीसौं पाठ

पाठको लक्ष्य :–

I	वाक्यमा राख्ने संख्याभेदको बारेमा चिन्ने ।
II	संख्या विशेषण र कर्म संख्याको बारेमा परिचय ।

(अ)

i द्वे पुरिसा गामं गच्छन्ति ।

ii एको भिक्खु धम्मं देसेति ।

iii तयो उपासका पण्णसालं गन्त्वा चेतियं वन्दित्वा सीलं रक्खन्ति ।

iv चत्तारो कुमारा धम्म पाठसालं गच्छन्ति ।

v अहं पठमं विभत्तिं जानामि ।

vi मयं चत्तारि अरयिसच्चानि सच्छिकातुं वायाम ।

वचन माला

संख्या विशेषण

१	एक	१४	चतुद्दस	२७	सत्तवीसति
२	द्व	१५	पञ्चदस	२८	अट्ठवीसति
३	ति	१६	सोलस	२९	एकूनतिंसति

४	चतु	१७	सत्तदस	३०	तिंसति
५	पंच	१८	अट्ठादस	४०	चत्तालीसति
६	छ	१९	एकुनवीसति	५०	पञ्ञासति
७	सत्त	२०	वीसति	६०	सट्ठी
८	अट्ठ	२१	एकवीसति	७०	सत्तति
९	नव	२२	द्वेवीसति	८०	असीति
१०	दस	२३	तेवीसति	९०	नवुति
११	एकादस	२४	चतुवीसति	१००	सत
१२	द्वादस	२५	पञ्चवीसति	१०००	सहस्स
१३	तेरस्स	२६	छब्बीसति		

कर्म संख्या

पठम -- पहिलो भाग

दुतिय -- दोस्रो भाग

ततिय -- तेस्रो भाग

चतुत्थि -- चौथो भाग

पञ्चम -- पाँचौं भाग

छट्ठ -- छैठौं भाग

सत्तम -- सातौं भाग

अट्ठम -- आठौं भाग

नवम -- नवौं भाग

दसम -- दशौं भाग

वीसति -- बीसौं भाग

तिंसतिम -- तीसौं भाग

चत्तालीसतिम -- चालीसौं भाग

पञ्ञासतीम -- पचासौं भाग

सट्ठीम -- साठीऔं भाग

सत्ततिम -- सत्तरीऔं भाग

असीतिम -- असीऔं भाग

नावुतिम -- नब्बेऔं भाग

सतम -- शयौं भाग

सहस्सम -- हजारौं भाग

वचन माला

नाम पद

चत्तारि अरियसच्चानि	--------	चतुआर्य सत्य
सिस्सानं	--------	विद्यार्थीहरूलाई
कस्सका	--------	किसानहरू
सायण्हसमये	--------	सांझ बेला
सच्छिकातुं	--------	सत्य अवबोध गर्नलाई
अत्तानं	--------	आफ्नो

क्रियापद

वायमति	--------	प्रयास गर्छ
ओवदति	--------	उपदेश गर्छ

अभ्यास :–

(१) **माथि (अ) मा भएका पालि पाठ नेपालीमा अनुवाद गर्नुहोस् ।**

(२) **तल दिइएका क्रियापदको वर्तमान काल प्रथम पुरुष/मज्झिम पुरुष र उत्तम पुरुषको बहुवचन पद लेख्नुहोस् ।**

उदाहरण :–

i	**गच्छति**	**गच्छन्ति**	**गच्छथ**	**गच्छाम**
ii	देसेति	________	________	________
iii	रक्खति	________	________	________
iv	जानाति	________	________	________
v	तिट्ठति	________	________	________

(३) तल दिइएका वाक्य नेपालीमा अनुवाद गर्नुहोस् ।

i मयहं पिता पञ्च पोत्थकानि आनेत्वा पञ्चन्नं बालकानं ददिस्सति ।

ii आचारियो सिस्सानं दुतियं पाठं दस्सेत्वा ओवदति ।

iii इमस्मिं धम्मपाठसालायं दस आचरिया होन्ति । इद्येव एकुनवीसति (पमुख सिस्सा) नायक सिस्सा सन्ति ।

iv वीसति कस्सका खेत्तं कसित्वा, तत्थ वीहिं वापित्वा सायण्ह समये अत्तान गेहानि आगच्छन्ति ।

(४) तल दिएका संख्या पालिबाट लेख्नुहोस् ।

१	२	३	४	५	६	८
७	१०	९	११	१२	४	५
७	१०	१२	१५	२०	२५	३०
५०	१९	१६				

(५) तल भएका पालि पाठलाई नेपालीमा अनुवाद गर्नुहोस् ।

i पञ्चम

ii अट्ठम

iii वीसतिम

iv तिंसति

v पञ्ञासतिम

पञ्चवीसतिमो पाठो
पच्चीसौं पाठ

पाठको लक्ष्य :–

I	निपात पदको बारेमा परिचय ।
II	यिनीहरू वाक्यहरूमा कसरी प्रयोग गर्ने भन्ने बारेमा परिचय ।

(अ) बुबा र छोरा नुहाउनको लागी तलाउमा (तालमा) जान्छन् । यो वाक्यमा "र लागी" भन्ने पद भेटिन्छ जुन निपात पद हो । यी निपात पद वाक्यको अगाडि, बीच र पछाडिमा अनेक अर्थ अनुसार प्रयोग गरिन्छ ।

निपात पदमा लिङ्ग, विभक्ति र वचन हुँदैन । यी एउटै आकारमा बस्छ । तर कुनै निपात पद विभक्तिको अर्थमा मात्र राखिन्छ । (हे बुद्ध) "हे" कदा (कहिले) तदा (त्यस बेला) आदि निपात पदले कालार्थ जनाउँछ । यस्तो निपात पदले सत्तमि विभक्तिको जानकारी दिन्छ । निपात पद "अण्य" नामले पनि चिनाईन्छन् । निपात पदलाई सीमा हुँदैन ।

<u>उदाहरण</u> :–

पिता च पुत्तो नहायितुं वापिं गच्छन्ति । बुबा र छोरा र नुहाउनको लागी तालमा जान्छन् ।

(आ) सत्था इसिपतनं गन्त्वा पञ्चवग्गिये भिक्खु आमन्तेत्वा धम्मचक्क सुत्तं देसेसि । अयं पन सम्मासम्बुद्धस्स पठमा धम्म – देशना बुद्धो हुत्वा पठमं एकं देसितो धम्मो धम्म चक्क – सुत्त नाम देसनाय अवसाने अट्ठारसहि ब्रह्म कोटिहि सद्धिं कोण्डञ्ञ थेरो सोतापन्नो अहोसि । पुन दिवसे धम्मं सुत्वा वप्प थेरो च ततो अञ्ञ थेरो च सोतापन्न अहेसुं अथ पञ्चमिय अनत्तलक्खण सुत्तं सुत्वा पञ्च (थेरा/तेरा अरहत्त फले पतिट्ठहिंसु)

ततो भगवा यस कुल पुत्तो तस्स सहायका चतुपण्णास जनाच इति इमेसं धम्मं देसेत्वा अरहन्तं फले पतिट्ठपेत्वा ते सब्ब एव लोकस्स धम्मं देसेतुं नाना दिसासु पेसेसि । सयं एकको एव ऊरुवेलं गच्छन्तो अन्तरा मग्गे भद्दवग्गिय कुमारानं धम्मं देसेत्वा ते पब्बाजेत्वा धम्म दुतवसेन दिसासु पेसेसि । उरुवेल कस्सप आदयो अपि दमेत्वा पब्बाजेत्वा तेहि परिवुतो राजगहं अगमासि । राजगहनगरे पन बिम्बिसार रञ्ञो च महा जनस्स च धम्मं देसेत्वा वेलुवनारामं पटिग्गहेत्वा तत्थ वसन्तो सारिपुत्तो च मोग्गलानो च इति द्वे अग्गसावका लभित्वा जनं धम्मं अमत्ते तोसयन्तो विहासि । ततो तेसु तेसु जनपदेसु गाम निगम राजधानीसु चारिकं चरन्तो लोकस्स मोह – अन्धकारं विद्यमेत्वा पञ्ञालोकं वड्ढन्तो निब्बाणं मग्गं दीपन्तो अपरिमाणं लोकं हितं अकासि । एवं बुद्धो भगवा पञ्चचत्तालिस वस्सानि धम्मं देसेन्तो सत्तानं अनुग्गहं करोन्तो बुद्धसासनं पतिट्ठपेत्वा अनेक सत्तानं देव मनुस्स सुखानि मग्ग फल निब्बाण सुखानि च साधयन्तो एव विहरित्वा उप्पत्तितो असीतिमे वस्से सकलं बुद्ध किच्चं निट्ठापेत्वा वेसाखमासे पण्णमियं कुसिनारानगरे मल्ल रजानं सालवने परिनिब्बुतो इति ।

(पालिपाठमञ्जरी)

वचन माला

नाम पद

अट्ठारस ब्रह्मकोतिहि	-------	अठार करोड ब्रह्महरू
चतुपण्णास	-------	चवन्न
अन्तरामग्गे	-------	बीच बाटोमा
धम्म अमत्ते	-------	धर्म अमृतले
निगम	-------	सानो गाउँ
विद्यमेत्वा	-------	हटाएर
वड्ढन्तो	-------	उन्नति गरेर
पतिट्ठपेत्वा	-------	स्थापित गरेर
असीतिमे वस्से	-------	अस्सी वर्षमा
निट्ठपेत्वा	-------	समाप्त गरेर
किच्च	-------	कृत्य

निपात पद

अद्धा --- अनिवार्य

अथ --- त्यसपछि

अथवा --- छैन भनि, अथवा

अन्तरा --- यसपछि, अनि

अन्तो --- भित्र

अत्र --- यहाँ

अज्ज --- आज

नत्थि --- छैन

नाना --- अनेक, भिन्न भिन्न

नहि --- होइन

पातो --- बिहान

पन --- तर, अरू

पुन --- फेरि

यथा --- जस्तै

याव --- सम्म

यदि --- यदि

यत्थ --- जहाँ

यहिं --- कहाँ, जहाँतहीँ

यदा --- जब

यतो --- जहाँबाट, जहिलेदेखि

सत्तं --- जहिले पनि

सद्धिं --- सँग

सदा --- सधैँ

सचे --- यदि

सनिकं --- बिस्तारै

सन्तिकं --- नजिक

समन्ता--- चारै तिरबाट, सारा

सुवे --- भोलि

सायं --- साँझ

हियो --- हिजो

हेट्ठा --- मुनि

कत्थ --- कहाँ

किर --- बास्तवमा

कदा --- कहिले

कुतो --- कहाँबाट

खिप्पं --- चाँडै

खलु --- वास्तवमा

आम --- हजुर, हो

इध --- यहाँ, यस जन्ममा

इव --- जस्तो, झैँ

इह --- यहाँ

इतर--- अर्को, अन्य

इतरीतर --- कोही, जोभएपनि

इति --- वाक्य देखाउने शब्द

इतो --- यहाँबाट, यताबाट

इत्तरं --- अलिकति, संक्षिप्त

इत्थं --- यस प्रकार, यसरी

इदानि--- अहिले, अब

उपरि --- माथि

उत्तरसुवे --- पर्सि

उद --- अथवा

एवं --- यसप्रकार

एत्थ --- यहाँ	विना --- रहित
एदिस --- यस्तो	वा --- अथवा
एवमेव --- यसप्रकार नै	नो, न --- होइन
एवविद्य --- यसप्रकारको	अस्ति --- छ
सब्बदा --- जहिले पनि	सन्ति --- छ, हुन्छ
तथा --- त्यसरी	होन्ति --- हुन्छ, होस्
तत्थ --- त्यहाँ	नहि --- होइन
तहिं --- त्यहाँबाट	च --- र, अब
ततो --- त्यसैले, त्यसपछि	तदा --- त्यसबेला
ताच --- त्यसबेलासम्म	तु --- तर, नि
बहि --- बाहिर	ताव --- तबसम्म

अभ्यास :–

(१) **माथि "आ" मा भएका पाठ उच्चारण गरेर पढ्नुहोस् ।**

(२) **माथि (आ) मा भएका पाठ नेपालीमा लेख्नुहोस् ।**

(३) **यो पाठमा भएको निपात पद पूर्व क्रियापद संख्यावाचक पद र मिश्र क्रियापद छानेर कापीमा लेख्नुहोस् ।**

निपात	पूर्वक्रिया	संख्यावाचक	मिश्रक्रिया

(४) **केही अतीत क्रियापद यस पाठमा छन् । ती पदहरु छुट्टाछुट्टै लेखेर वर्तमानमा लेख्नुहोस् ।**

छब्बीसतिमो पाठो
छब्बीसौं पाठ

पाठको लक्ष्य :–

I	मिश्र क्रियाको बारेमा परिचय ।
II	मिश्र क्रियामा लेख्ने प्रत्यय चिन्ने

(अ) बालक (बच्चा) नाच्दै घर जान्छ । यस वाक्यको (वचनको) "जान्छ" भन्ने पद चाहिँ क्रिया हो । "नाच्दै" भन्ने चाहिँ मिश्र क्रिया हो । पालि भाषामा मिश्र क्रिया बनाउँदा "अन्त" "मान" भन्ने दुईवटा प्रत्यय राखेर बनाइन्छ। यो वर्तमान क्रियामा मात्र लेखिन्छन् । यी वर्तमान कृदन्त रूपमा लेखिएको नाममा पनि देखाउन सकिन्छ ।

यो मिश्र क्रियापद, नाम विशेषण अनुसार र नाम क्रिया अनुसार पालि भाषामा (लेखिएको छ) देखाइएको छ ।

(आ)

उदाहरण :–

I) **मिश्र क्रिया**

दारको नच्चन्तो गेहं गच्छति ।
बालक (बच्चा) नाच्दै घर जान्छ ।

II) मिश्र क्रिया नाम विशेषण अनुसार

गामं गच्छन्तो दारको एकं गोणम्हा भयि । गामं गच्छमानो दारको एकं गोणम्हा भयि ।
गाउँमा जाने बालक (बच्चा) एउटा गोरु देखेर डरायो ।

III) मिश्र क्रिया नाम क्रिया अनुसार

पुरिसो हसन्तो रुक्खं आरुहित्वा फलानि खादन्तो साखायं निसीदि । पुरिसो हसमानो रुक्खं आरुहित्वा फलानि खादमानो साखायं निसीदि ।
मान्छे हाँस्दै रुखमा चढेर फलफूल खाँदै हाँगामा बस्यो ।

(इ)

१) भगवा सावत्थियं बिहरन्तो धम्मं देसेसि ।

२) दारिका रोदन्ति मातूया सन्तिकं अगमासि ।

३) त्वं उदकं पिबन्तं बालकं पस्ससि ।

४) अहं भण्डानि किणन्ताय विक्किणन्ताच वाणिजे अपससिं ।

५) सीहं दिस्वा भायित्वा धावमानां मिगा आवाटेसु पतिसुं ।

६) कस्सकेन दण्डेन पहरीयमानं तं बलिवद्दं मयं अपस्सिम्ह ।

७) दारकेन हत्थेन गरहमानं पोत्थकं पति ।

८) पुत्तो रोदमानो तस्स पितुस्स सन्तिकं गच्छति ।

वचन माला

नाम पद

भातर	--------	दाजुभाइ
इतो चितो	--------	वरिपरि
भेरिं	--------	मादल
पत्तं	--------	पात
गीतं	--------	गीत
गाएको	--------	गायक
दण्डं	--------	लठ्ठी
आवाटं	--------	खाल्टो
दारुनि	-------	दाउरा
साधुकारं	--------	साधु शब्द

मिश्र क्रिया पद

नच्चमानो	--------	नाच्दै
गच्छन्तो	--------	जाँदै
विहरन्तो	--------	बस्दै
रोदन्ति	--------	रुँदै
पिबन्त	--------	पिउन
किणन्त	--------	किन्न
धावन्त	--------	दौडिन
पहरियमान	--------	हिर्काउने
गय्हमानो	-------	गाउने
रोदमान	--------	रुँदै
गच्छन्त	--------	जाने
गायन्तो	--------	गाउँदै

क्रिया पद

लालयति -------- माया गर्छ (लोरी) गाउँछ।

हरापेति -------- हटाउँछ

लिखति -------- लेख्छ

जालेति -------- बाल्छ

मारेति -------- मार्छ

लभति -------- पाउँछ

(ई) **"गच्छन्त" शब्द पुलिङ्गमा यसरी लेखिन्छ।**

विभक्ति	**एक वचन**	**बहु वचन**
पठमा	गच्छं गच्छन्तो (जाने) छ	गच्छन्तो गच्छन्ता (जानेहरू) छन्
आलपन	हे गच्छं गच्छ गच्छ हे (जाने)	हे गच्छन्तो गच्छन्ता (हे जानेहरू)
दुतिया	गच्छन्तं (जाने)	गच्छन्ते (जानेहरू)
ततिया	गच्छता गच्छन्ते (जानेले)	गच्छन्तेभि गच्छन्तेहि (जानेहरूले)
करण	गच्छता गच्छन्ते (जानेले)	गच्छन्तेभि गच्छन्तेहि (जानेहरूले)
चतुत्थि	गच्छतो गच्छन्तस्स (जानेलाई)	गच्छतं गच्छन्तानं (जानेहरूलाई)

पंचमि	गच्छता गच्छन्तम्हा गच्छन्तस्मा (जानेबाट)	गच्छन्तेभि गच्छन्तेहि (जानेहरूबाट)
छट्ठि	गच्छता गच्छन्तस्स (जानेको)	गच्छतं गच्छन्तानं (जानेहरूको)
सत्तमि	गच्छति गच्छन्ते गच्छन्तम्ही गच्छन्तस्मिं (जानेमा)	गच्छन्तेसु (जानेहरूमा)

(उ) **"गच्छन्त" शब्दको पछाडि "ई" प्रत्यय जोडेमा स्त्रीलिङ्ग बन्छ। "गच्छन्त" शब्द स्त्री लिङ्गमा यसरी लेखिन्छ । उच्चारण गरिन्छ ।**

विभक्ति	एक वचन	बहु वचन
पठमा	गच्छन्ति (जाने छे, जान्छे	गच्छन्ति गच्छन्तियो (जाने हरू) छन्
आलपन	हे गच्छन्ति	होति गच्छन्ति गच्छन्तियो
दुतिया	गच्छन्ति	गच्छन्ति गच्छन्तियो
ततिया	गच्छन्तिया	गच्छन्तीभि गच्छन्तीहि
करण	गच्छन्तिया	गच्छन्तीभि गच्छन्तीहि
चतुत्थि	गच्छन्तिया	गच्छन्तीनं
पंचमि	गच्छन्तिया	गच्छन्तीभि गच्छन्तीहि
छट्ठि	गच्छन्तिया	गच्छन्तीनं
सत्तमि	गच्छन्तिया	गच्छन्तिसु

(ऊ) **“गच्छन्त” शब्द नपुंसकलिङ्गमा यसरी लेखिन्छ ।**

विभक्ति	**एक वचन**	**बहु वचन**
पठमा	गच्छं (जाने)	गच्छन्ता गच्छन्तानि (जाने हरू)
आलपन	(हे) गच्छं गच्छ गच्छा	हे गच्छन्तो गच्छन्ता
दुतिया	गच्छन्तं	गच्छन्ते गच्छन्तानि
ततिया	गच्छता गच्छन्तेन	गच्छन्तेभि गच्छन्तेहि
करण	गच्छता गच्छन्तेन	गच्छन्तेभि गच्छन्तेहि
चतुत्थि	गच्छता गच्छन्तस्स	गच्छतं गच्छन्तानं
पंचमि	गच्छता गच्छन्तम्हा गच्छन्तस्मा	गच्छन्तेभि गच्छन्तेहि
छट्ठि	गच्छता गच्छन्तस्स	गच्छतं गच्छन्तानं
सत्तमि	गच्छति गच्छन्ते गच्छन्तम्हि गच्छन्तस्मिं	गच्छन्तेसु

(ए)

पचन्त -------- पकाउने

करोन्त -------- गर्ने

निसीदन्त -------- बस्ने

तिट्ठन्त -------- रहने (बस्ने)

ददन्त	--------	दिने
भुञ्जन्त	--------	खाने
सयन्त	--------	सुत्ने
सुणन्त	--------	सुन्ने
पस्सन्त	--------	हेर्ने
चरन्त	--------	हिँड्ने

यहाँ भएका मिश्र क्रियापदहरू यस पाठको वचन मालामा आउने क्रिया पदहरू हुन् । यी शब्दहरू “गच्छन्त” शब्द झैँ लेखिन्छ। यहाँ देखाएका सबै शब्दहरूमा “मान” प्रत्यय जोडिन्छ। गच्छ + मान = गच्छमान, पच + मान = पचमान भनेर बनाइन्छन्। यो “मान” भनेर अन्तिममा हुने शब्द पुल्लिङ्गमा बुद्ध शब्द जस्तै लेखिन्छ । स्त्रीलिङ्गमा चाँहि “कञ्ञा” शब्द जस्तो र नपुंसकलिङ्गमा चाहिँ चित्त शब्द जस्तै लेखिन्छ ।

<u>अभ्यास</u> :–

(१) **यहां तल मिश्र क्रियापद, नामसँग दिएको छ । त्यहां भएका मिश्र क्रियापदको अर्थ विभक्ति अनुसार लेख्नुहोस् ।**

उदाहरण गच्छन्तो दारकस्स --- जाने बालकलाई (बच्चालाई)

i) तिट्ठं गोणो ii) निसीदन्ति नारि iii) विहरन्तं कुलं

iv) निसीदन्तिया नारिया v) विहरता कुलस्स vi) तिट्ठता गोणेन

vii) गच्छं दारको viii) गच्छं पुरिसो ix) निसीदन्तिनं नारिनं

x) गच्छतो पुरिस्स

(२)

i किसान खेतमा जाँदै वरिपरि हेर्छ ।

ii दाजुभाई रुँदै स्कुलमा जान्छन् ।

iii मृग दौडिँदै पात खान्छ ।

iv आमा गीत (लोहोरी) गाउँदै बालक (बच्चा) सुताउँछ ।

v गायक मादल बजाउँदै बस्छन् ।

vi माथि (इ)मा भएका पालि वाक्य नेपालीमा लेख्नुहोस् ।

(३) यो वाक्य नेपालीमा लेख्नुहोस् ।

i गोणो खेत्ते तिणं खादन्तो इतो चित्तो ओलोकेसि ।

ii वनम्हा दारुनि आहरन्ती कञ्ञा जलं पिबति ।

iii बुद्धो सावत्थियं विहरन्तो मनुस्सानं धम्मं देसेसि ।

iv मयं पुप्फानि पुजयमानो साधुकारं ददमानो उपासके उपस्सम्ह ।

v तुम्हे सत्थसालायं रोदमानं बालकं आहरथ ।

सत्तवीसतिमो पाठो
सत्ताईसौं पाठ

पाठको लक्ष्य :–

I	पालि भाषा बोल्न सिकाउने ।

कथासल्लापो

(अ)

सोमपालो --- स्वागतं गुणपाल कथं तव सुख दुखं ?
गुणपालो --- भो सोमपाल, सुन्दरं, सुखेन जीवामि ।
सोमपालो --- किं त्वं इदानि धम्मपाठालयं गच्छसि ?
गुणपालो --- आम, आम ।
सोमपालो --- साधु साधु कत्थ धम्मपाठालयं गच्छसि
गुणपालो --- अहं आनन्द कुटी महा विहारे धम्मपाठालयं गच्छामि ।
सोमपालो --- किं त्वं तत्थ पालि भासं उग्गण्हासि ?
गुणपालो --- आम उग्गण्हामि ।
सोमपालो --- जानासि पन त्वं पालि भासं ?
गुणपालो --- आम, अहं थोकं जानामि । तेन सल्लपितं सक्कोमि ।
सोमपालो --- भो गुणपाल कुहिं तव सहायको ?
गुणपालो --- मम सहायका तेसु तेसु निवासेसु वसन्ति ?
सोमपालो --- किं तेसं नामानि ?
गुणपालो --- अतुलो गामिणि समितो धम्मपालो राजकुमारो मम सहायका ।

सोमपालो --- तुय्हं मातापितरो कत्थ वसन्ति ।
गुणपालो --- मम मित्त, ते काठमाण्डु नगरेव वसन्ति ।
सोमपालो --- को नामो तव पिता ?
गुणपालो --- मम पिता महानाम नामो ।
सोमपालो --- सन्तिनु खो ते भातु भगिनीयोपि ?
गुणपालो --- आम, आम मय्हं चत्तारो भातरो, एका भगिनी ।
सोमपालो --- तव भातरो किं करोन्ति ।
गुणपालो --- तेसानं पठमो कस्सको, दुतियो तच्छको, ततियो राज भटो, अञ्ञो उग्गण्हाति, मम भगिनी काठमाण्डु नगरे लुम्बिनी विज्जालय धम्माचारीनि भवति ।
सोमपालो --- साधु । इदानि सुरियो च अत्थं गतो होति मयं गच्छाम तव तिसरण सरणं भवतु सुखि दीघायुखो भव ।
गुणपालो --- तवम्पि तथेच ।

वचन माला

नाम पद

स्वागतं	-------	स्वागत
सुन्दरं	-------	सुन्दर (राम्रो)
आम	-------	हजुर (हाँ) हो
पालिभासं	-------	पालि भाषा
सहायको	-------	साथी (मित्र)
भगिनि	-------	दिदीबहिनी

अत्थंगतो	--------	सूर्यास्त भयो
थोकं	--------	अलिकति
तच्छको	-------	ज्यामि
राजभटो	--------	राज्य सिपाही
कथासल्लापो	--------	कुराकानी

<u>क्रिया पद</u>

जीवामि	--------	जिउँछु
जानासि पन	--------	जानेको छस् ?

<u>अभ्यास</u> :–

(१) **माथि (अ) मा भएका कुराकानीहरू कक्षामा गरेर देखाउनुहोस् ।**

(२) **त्यो कुराकानीमा भएका क्रियापद छुट्याएर लेख्नुहोस् ।**

(३) **त्यो कुराकानीमा भएका संख्या विशेषण र कर्म संख्या छुट्याएर लेख्नुहोस् ।**

(४) **तल भएका निपात पदहरूको अर्थ लेख्नुहोस् ।**

i) अज्ज ii) सुचे/सुवे

iii) हीयो iv) इदानि

v) तदा vi) सदा

vii) कदा viii) यदा

ix) सब्बदा x) सायं

xi) पातो xii) सद्धिं

xiii) नहि xiv) च xv) सतत

अटठ्वीसतिमो पाठो
अटठ्ाईसौं पाठ

पाठको लक्ष्य :–

I	पालि भाषाको रचना शैली प्रगतिको (प्रगुणको) लागि ।

(अ) अतिते जम्बुदीपे नाम नगरं अहोसि । तत्थ सुमेधो नाम एको ब्राह्मण–कुमारो विहरति । सुमेधो तस्स पुत्तो होति ? सो आनन्दस्स नाम ब्राह्मणस्स पुत्तो तस्मा आनन्दो सुमेधस्स पिता होति । का तस्स माता ? वसि नाम ब्राह्मणि तस्स माता होति । तस्मा सुमेधो वसिया ब्राह्मणिया पुत्तो सो ब्राह्मण–कुमारो आचारियस्स सन्तिकं गन्त्वा सिप्पं उग्गण्हि । सो उग्गण्हे दक्खे अहोसि । तस्मा न चिरेन एवं सब्बं सिप्पं उग्गण्हित्वा समत्थो अहोसि ।

सो सुमेध–पण्डितो सब्ब–सिप्पेसु निप्फत्तिं पत्वा विहरति । तस्स तरुणे – काले एव माता पितरो कालं अकंसु । अथ सो माता पितुनं धनस्स सामिको अहोसि । एक दिवसं सुमेध–पण्डितो नहायित्वा आगन्त्वा आसने निसिदी । अथ तस्स आयकम्मिको समीपे धत्वा तस्स हत्थे आयपोत्थकं हुत्वा एवं कथेसि । “सामि ! बहु धनं अत्थि । तेसु धनेसु सुवण्णरजत आदीनं गणना अपि नत्थि । तं सब्बं तुम्हाकं एव भारो । तस्मा तं धनं पटिपज्जाहि” इति । (पालि पाठ मञ्जरी)

वचन माला

नाम पद

सन्तिकं	--------	नजिक
नचिरेनलुव	--------	नजिक दिनमा
बहु धनं	--------	धेरै धन
आयपोत्थकं	--------	बजेट किताब
तेसु धनेसु	--------	त्यो धनहरूमा
आयकम्मिको	--------	आम्दानी जम्मा गर्ने व्यक्ति
सामिको	--------	स्वामी
सुवण्ण	--------	सुन
रजत	--------	चाँदी
तं सब्बं	--------	त्यो सबै
तुम्हाकं एक	--------	तिमीहरूको
भारो	--------	भार गर्छ

पूर्व क्रियापद

उग्गण्हित्वा	------	पढेर
चरापेत्वा	--------	चलाएर
धत्वा	--------	उचालेर
पत्वा	--------	आएर

क्रियापद

अहोसि	--------	भयो
कालंअकासि	--------	मृत्यु भयो
कथेसि	------	भन्छन्
पटिपज्जाहि	------	बाटोमा

अभ्यास :–

(१) माथि (अ) मा भएका पाठ नेपालीमा लेख्नुहोस् ।

(२) त्यो पाठमा भएका पूर्व क्रियापद, संख्या वाचक पद र क्रिया पद छुट्टाछुट्टै लेख्नुहोस् ।

(३) त्यो पाठमा भएका अतित काल क्रिया पद लेखेर अर्थ लेख्नुहोस् ।

एकूनतिंसतिमो पाठो
उनन्तीसौं पाठ

पाठको लक्ष्य :–

I	अम्ह तुम्ह शब्दको बारेमा परिचय ।
II	यी शब्दहरू भाषामा प्रयोग गर्ने बारेमा परिचय ।

(अ) पालि भाषामा "अम्ह" "तुम्ह" शब्द पद धेरै ठाउँमा भेटिन्छ । यो शब्द पुलिङ्ग वा स्त्रीलिङ्ग भनि अलग हुँदैन । त्यस कारणले अलिंगिक भनिन्छ । पुरुषले "म" भनेता पनि, स्त्रीले "म" भनेता पनि, नपुंसकले "म" भनेता पनि शब्दमा फरक हुँदैन । पालि भाषामा मलाई "अहं" भनिन्छ । अम्ह – तुम्ह शब्द दुईवटैमा आलपन हुँदैन । मे – ते – वो – नो भन्ने शब्द वाक्यको अगाडि कहिले पनि लेख्दैन ।

(आ)

i) अहं पण्णसालं गच्छामि ।

ii) मयं सुवे काठमण्डु नगरं गच्छिस्साम ।

iii) एवं मे सुतं ।

iv) बुद्धो मं अनुकम्पं अकरि ।

v) महा संघो तुम्हाकं दानं पटिगण्हिस्सति ।

vi) किं त्वं तव मित्तेन सह जम्बुदिपे गच्छिस्सति ।

vii) पुत्ता सत्थसालं गच्छिंसु ।

viii) भिक्खु तव पुत्तानं धम्मं देसेसि ।

ix) सत्था अम्हाकं नेता भवि ।

x) मयं पितरा सद्धिं विहारं गन्त्वा चेतियं पुजेम ।

वचन माला

नाम पद

नेता	--------	नायक
मतकवत्थं	--------	मृतक वस्त्र
पुञ्ञत्थाय	-------	पुण्यको लागि
भोजनं	--------	भोजन
ञातिं	--------	परिवार
जीवित परियन्तं	----	बाँचुन्जेलसम्म

क्रिया पद

मा करोथ	-------	नगर
वीरमिस्साम	-------	रोक्नेछौं
अनुमोदन्तु	-------	अनुमोदन होस्
अधिवासेतु	-------	स्वीकार गर्नुहोस्
होतु	-------	होस्
अनुमोदितब्बं	-------	अनुमोदन गर्नुपर्छ
दातब्बं	-------	दिनुपछ

(इ) **अम्ह शब्द सबै विभक्तिहरूमा यसरी लेखिन्छ।**

विभक्ति	एक वचन	बहु वचन
पठम	अहं – म	मयं अम्हे – हामी
दुतिया	मं ममं – म	अम्हाकं अम्हे – हामीहरू
ततिया	मया मे – मैले	अम्हेभि अम्हेहि – हामीहरूले
करण	मया – मद्वारा	अम्हेभि अम्हेहि – हामीहरूद्वारा
चतुत्थि	मम मय्हं – मलाई ममं, मे	अम्हं अम्हाकं – हामीहरूलाई नो
पंचमि	मया – मबाट	अम्हेभि अम्हेहि – हामीहरूबाट
छट्ठि	म्म मय्हं – मेरो ममं, मे	अम्हं अम्हाकं – हामीहरूको नो
सत्तमि	मयि – ममा	अम्हेसु – हामीहरूमा

(ई) **"तुम्ह" शब्द सबै विभक्तिमा यसरी लेखिन्छ ।**

विभक्ति	एक वचन	बहु वचन
पठमा	त्वं तुवं – तिमी	तुम्हे – तिमीहरू
दुतिया	तं, तवं, तुवं – तिमी	तुम्हाकं तुम्हे, वो – तिमीहरू
ततिया	त्वया तया – तिमीले ते	तुम्हेभि तुम्हेहि – तिमीहरूले वो
करण	त्वया तया – तिमीद्वारा	तुम्हेभि तुम्हेहि – तिमीहरूद्वारा वो
चतुत्थि	तव तुय्हं – तिमीलाई ते	तुम्हं तुम्हाकं – तिमीहरूलाई वो
पंचमि	तया – तिमीबाट	तुम्हेभि तुम्हेहि – तिमीहरूबाट
छट्ठि	तव तुय्हं – तिम्रो ते	तुम्हं तुम्हाकं – तिमीहरूको वो
सत्तमि	त्वयि तयि – तिमीमा	तुम्हेसु – तिमीहरूमा

अभ्यास :–

(१) **तल दिइएका खाली ठाँउमा मिल्ने पालि वचन छानेर राख्नुहोस् ।**

i) तिमीले ___________ त्वं, ममं, अम्हं, मम, त्वया

ii) मेरो___________ तं, नुवं, तुम्हं, मय्हं, अहं

iii) मद्वारा ___________ मयि, त्व, मया, अम्हं, मम

iv) तिमीहरूको ___________ ते, तुम्हाकं, मयं, ते, तया

v) हामीहरूको ___________ अम्हाकं, त्वं, तं, मयं, अहं

(२) **तल दिइएका वाक्यहरू नेपालीमा अनुवाद गर्नुहोस् ।**

i) अम्हे पाणातिपाता विरमिस्साम ।

ii) देवा अम्हेहि कतं पुञ्ञ अनुमोदन्तु ।

iii) तुम्हे अदिन्नादाना विरमिस्सति ।

iv) मया बुद्धस्स धम्मो अभिण्हं सुणितब्बो ।

v) तुम्हाकं पुत्ता जीवितपरियन्तं बुद्धं सरणं गच्छिंसु ।

(३) **तल दिइएका वाक्यहरूमा भएका अम्ह/तुम्ह शब्द छानेर त्यसको अर्थ लेख्नुहोस् ।**

i) अहं वन्दामि सब्बदा ।

ii) नमो ते बुद्ध विरवत्थु ।

iii) तस्स मे सरणं भवाति ।

iv) पराभवन्तं पुरिसं – मयं पुच्छाम गोतम ।

v) हन्ददानि भिक्खवे आमन्तयामि वो वयधम्मा संखारा अप्पमादेन सम्पादेथ ।

vi) अधिवासेतु नो भन्ते भोजनं परिकप्पितं ।

vii) मया कतं पुञ्ञं सामिना अनुमोदितब्बं सामिना कतं पुञ्ञं मय्हं दातब्बं ।

viii) नत्थि मे सरणं अञ्ञं, बुद्धो मे सरणं वरं ।

ix) इदं मे ञातिनं होतु सुखिता होन्तु ञातयो ।

x) किं त्वं तव मित्तेन सह जम्बुदिपे गच्छिस्ससि ।

तिंसतिमो पाठो
तीसौं पाठ

पाठको लक्ष्य :–

I	पालि भाषामा नामको बारेमा अवबोध गर्ने ।
II	त्यो नाम विभक्तिमा राख्ने (लेख्ने) बारेमा परिचय ।
III	विभक्ति अनुसार अर्थ बुझ्ने ।

(अ) विभक्ति नभएको (रहित) शब्द समूहलाई नाम भनिन्छ । नाम र विभक्ति जोडेपछि नाम पद बन्छ । नाम र लिङ्ग प्रभेद अनुसार तीन प्रकारमा विभाजन गरेको छ ।

i) पुल्लिङ्ग नाम

ii) इत्थिलिङ्ग नाम

iii) नपुंसकलिङ्ग नाम

i) **पुल्लिङ्ग नाम :–**

कुनै नामबाट पुरुष भाव प्रकाश हुन्छ भने त्यो नाम पुल्लिङ्ग हो । नर, पुरिस, यक्ख, सीह, मिग आदि उदाहरणको रूपमा लिन सकिन्छ । कुनै कुनै नामपदले पुरुष अर्थ प्रकाश गर्दैन । तर पनि त्यो नाम पुरुष अर्थ प्रकाशक झैँ लेखिन्छ । उदाहरण रुक्ख, लोक आदि । यी पदहरू पनि पुल्लिङ्ग नाम भनेर नै चिनिन्छन् । पुल्लिङ्ग नामहरू अकारान्त, इकारान्त, ईकारान्त, उकारान्त,

ऊकारान्त र ओकारान्त आदि भागमा बाँडिन्छन् । कुनै शब्दको पछाडि स्वर अक्षर छ भने त्यो शब्द स्वरान्त हो । उदाहरण "नर" न + र् + अ = नर यहाँ "र्" – "अ" भन्ने स्वर हो । किनकी "र्" शब्दको पछाडी "अ" स्वर छ । त्यो उच्चारण गर्दा "अ" स्वर अक्षर उच्चारण हुन्छ । त्यसकारणले यसलाई स्वरान्त भनेर चिनिन्छ ।

ii) **<u>इत्थिलिङ्ग नाम</u> :–**

कुनै नामबाट स्त्री भाव प्रकाश हुन्छ भने स्त्रीलिङ्ग हो । मातु, दुहितु, उपासिका आदि उदाहरण हुन् । कुनै नाम पद स्त्री भाव प्रकाश गर्दैन तर पनि त्यो नाम स्त्री भाव प्रकाशक नाम झैँ लेखिन्छ । उदाहरणको रूपमा सद्धा, मेधा चिन्ता, नदी, वीणा, पञ्ञा आदि नाम हो । स्त्रीलिङ्ग नामहरू आकारान्त, इकारान्त, ईकारान्त, उकारान्त, ऊकारान्त, ओकारान्त आदि भागमा बाँडिन्छन् ।

iii) **<u>नपुंसकलिङ्ग नाम</u> :–**

यहाँ देखाइएको पुल्लिङ्ग, स्त्रीलिङ्ग भन्ने दुई भागमा नपर्ने सबै नाम नपुंसकलिङ्ग हो । पुञ्ञ, पाप, फल, रूप, सोत, मन आदि नपुंसकलिङ्ग नाम हो । अकारान्त, इकारान्त, उकारान्त भन्ने नपुंसकलिङ्ग आदि भागमा बाँडिन्छन् ।

- पालि भाषामा स्वरान्त शब्द जस्तै हलन्त शब्द पनि भेटिन्छ । शब्दहरूको पछाडि व्यञ्जन अक्षर आउने शब्द हलन्त शब्द हो । पालि भाषामा हलन्त शब्द धेरै छैन । राजन् मरुत् किं आदि शब्द उदाहरणको रूपमा लिन सकिन्छ ।

विभक्ति :–

विभक्ति भनेको अर्थलाई बाँड्नु हो । नामपदलाई विभिन्न अर्थहरूमा जनाउन उपयोगी हुने विभक्ति हो । विभक्ति नौ वटा छन् । त्यो विभक्ति एकवचन बहुवचन भनेर दुई वटामा बांडिन्छन् । नामहरू पठमा, दुतिया आदि विभक्तिहरूलाई बाँड्नलाई सहयोग हुने प्रत्यय हो । प्रत्यय भनेको कुनै अर्थ प्रकाश गर्नको लागि नामपदहरूको पछाडि जोडिने शब्द समूह हो । विभक्ति एकवचन बहुवचन र प्रत्यय तल तालिकामा देखाएको छ ।

रूपचलान सम्बन्धी रचित पालि वरानागिल्ल भन्ने ग्रन्थ थप अध्ययनको लागि उपयोगी हुनेछ ।

विभक्ति	**एकवचन प्रत्यय**	**बहुवचन प्रत्यय**
पठमा	ओ	आ
आलपन	अं आ	आ
दुतिया	अं	ए
ततिया	ऐन	एभि एहि
करण	ऐन	एभि एहि
चतुत्थि	आय अस्स	आनं
पंचमि	आ म्हा स्मा	एभि एहि
छट्ठि	अस्स	आनं
सत्तमि	ए म्हि स्मिं	एसु

तालिकामा देखाएको अकारान्त पुल्लिङ्ग नाम विभक्ति प्रत्ययहरू हुन् । यो अनुसार कुमार शब्द यसरी लेखिन्छ । (रूपचलान)

विभक्ति	एक वचन	अर्थ	बहु वचन	अर्थ
पठमा	कुमारे	कुमार	कुमारा	कुमारहरू
आलपन	(हे) कुमार कुमारा	हे कुमार	हे कुमारा	हे कुमारहरू
दुतिया	कुमारं	कुमार	कुमारे	कुमारहरू
ततिया	कुमारेन	कुमारले	कुमारेभि कुमारेहि	कुमारहरूले
करण	कुमारेन	कुमार	कुमारेभि कुमारेहि	कुमारहरू
चतुत्थि	कुमाराय कुमारस्स	कुमार लाई	कुमारानं	कुमारहरूलाई
पंचमि	कुमारा कुमार म्हा कुमारस्मा	कुमार बाट	कुमारेभि कुमारेहि	कुमारहरूबाट
छट्ठि	कुमारस्स	कुमारको	कुमारानं	कुमारहरूको
सत्तमि	कुमारे कुमार म्हि कुमारस्मिं	कुमारमा	कुमारेसु	कुमारहरूमा

“कुमार” शब्द जस्तै लेख्ने केही शब्दहरू :–

बुद्ध –– बुद्ध	वाणिज –– व्यापारिक	गााम –– गाउँ
कम्मकार––लोहार	मित्त –– मित्र	रुक्ख –– रुख
कस्सक –– किसान	भपाल –– राज	आकास –– आकाश
दास –– दास	उपासक–– उपासक	मग्ग –– बाटो
पुत्त –– छोरा	चोर –– चोर	पण्डित –– पण्डित
मनुस्स –– मानिस	सीह –– सिंह	चन्द –– चन्द्रमा
धम्म –– धर्म	मिग –– मृग	सुरिय –– सूर्य
संघ –– संघ	वानर –– बाँदर	सुनख –– कुकुर
देव –– देवता	सकुण –– चरा	विलाल –– बिरालो

पालि भाषामा स्त्रीलिङ्ग प्रत्यय तीन वटा छन् आ, ई, इनी। कुनै ठाउँमा स्त्री प्रत्यय भनेर नी, आनी, उ, ति देखाएको छ।

पिपास + आ = पिपासा = पिपास
नद + ई = नदी
भिक्खु + इनी = भिक्खुणी
परचीत्तविदु + नी = परचीत्तविदुनी = अर्काको मन जान्ने वाला
मातुल + आनी = मातुलानी = माइजु
रज्जु + उ = रज्जू = धागो
युव + ति = युवति = युवती

स्त्रीलिङ्ग आकारान्त "वनिता" शब्द यसरी लेखिन्छ।

विभक्ति	एक वचन	अर्थ	बहु वचन	अर्थ
पठमा	वनिता	नारी	वनिता/वनितायो	नारीहरू
आलपन	(हे) वनिता	हे नारी	(होति) वनिता/ वनितायो	हे नारीहरू

दुतिया	वनितं	नारी	वनिता/ वनितायो	नारीहरू
ततिया	वनिताय	नारीले	वनिताभि/ वनिताहि	नारीहरूले
करण	वनिताय	नारीद्वारा	वनिताभि/ वनिताहि	नारीहरूद्वारा
चतुत्थि	वनिताय	नारीलाई	वनितानं	नारीहरूलाई
पंचमि	वनिताय	नारीबाट	वनिताभि/ वनिताहि	नारीहरूबाट
छट्ठि	वनिताय	नारीको	वनितानं	नारीहरूको
सत्तमि	वनितायं/ वनिताय	नारीमा	वनितासु	नारीहरूमा

"वनिता" शब्द जस्तै लेखनको लागि केही शब्दहरू :–

कञ्ञा --- कन्या/केटी

दारिका --- बच्ची

भरिया --- श्रीमती

सारवा --- हाँगा

वालुका --- बालुवा

गाथा --- गाथा

पञ्ञा --- प्रज्ञा

लता --- हाँगा

माला --- माला

नासा --- नाक

मञ्जुसा ---बाकस

वाचा --- वचन

कथा --- कथा

सभा--- सभा

साला --- शाला

दिसा --- दिसा

नावा --- डुँगा

गुहा --- गुफा

पुजा --- पूजा

भासा --- भाषा

नपुंसक लिङ्ग अकारान्त "फल" शब्द सबै विभक्तिमा यसरी लेखिन्छ ।

विभक्ति	एक वचन	अर्थ	बहु वचन	अर्थ
पठमा	फलं	फल	फले/ फलानि	फलहरू
आलपन	(हे) फलं	हे फल	(हे) फले/ फलानि	हे फलहरू
दुतिया	फलं	फल	फले/ फलानि	फलहरू
ततिया	फलेन	फलले	फलेभि/ फलेहि	फलहरूले
करण	फलेन	फलले/ द्वारा	फलेभि/ फलेहि	फलहरूद्वारा
चतुत्थि	फलाय/ फलस्स	फललाई	फलानं	फलहरूलाई
पंचमि	फला/ फलम्हा/ फलस्मा	फलबाट	फलेभि/ फलेहि	फलहरूबाट
छट्ठि	फलाय/ फलस्स	फलको	फलानं	फलहरूको
सत्तमि	फले/ फलम्हि/ फलस्मिं	फलमा	फलेसु	फलहरूमा

फल शब्द जस्तै लेख्ने केही शब्दहरू

तिण --- झार	वन --- जंगल (बन)
सुख --- सुख	ञाण --- ज्ञान
रुप --- रूप	सील --- शील
पुञ्ञ --- पुण्य	पुप्फ--- फूल
दान --- दान	पाप --- पाप
पदुम --- कमल फूल	दुक्ख --- दुःख
पीठ --- कुर्सि	चीवर --- चीवर
पण्ण --- पात	छत्त --- छाता
उदक --- जल	नगर --- नगर
अरञ्ञ --- बन	खीर --- खिर

अभ्यास :–

(१) **नाम भनेको के हो ?**

(२) **नाम प्रभेद छुट्टाछुट्टै ब्याख्या गर्नुहोस् ।**

(३) **विभक्ति कतिवटा छन् ? ती के के हुन् ?**

(४) **स्त्रीलिङ्ग प्रत्यय लेखेर देखाउनुहोस् ।**

(५) **त्रिलिङ्गमा तीन वटा नाम पद राखेर सबै विभक्ति छुट्टाछुट्टै लेखेर देखाउनुहोस् ?**

एकतिंसतिमो पाठो
एकतीसौं पाठ

पाठको लक्ष्य :–

I	पालि भाषा बोल्न सिकाउने ।

(अ)

आचरिय – सिस्स संवादो

(आचरियो पन्तिं पापुणाति । सब्बे सिस्सा उत्तिट्ठन्ति । वन्दनं च करोन्ति)
(सब्बे ते "स्वागतं" इति वचनं उच्चसद्देन कथेन्ति)

आचरियो :– सुभं भवतु तात ! अज्ज "पालि कथा कतमो पाठो ?

सिस्सा :– भो ! आचरिय, अज्ज तिंसतिमो पाठो भवति ।

आचरियो :– किं तुम्हे इच्छथ इदानि पालि भासाय अज्झयनं ?

सिस्सा :– एवं, आचरिय, इदानि पालि भासाय अज्झयनं अम्हाकं अतिमधुरं भवति ।

आचरियो :– कस्मा एवं वदथ ? पुब्बे तुम्हे एवं न अवदित्थ ।

सिस्सा :– आचरिय, इमिना पोत्थकेन सुखं सीघं च पालि भासाय अज्झयनं करोम । तस्मा एवं वदाम । ईमेसं सुन्दर अञ्ञं पोत्थकं मयं न पस्सिम्ह ।

आचरियो :–	सच्चं, तात ! इमं पोत्थकं सुन्दरं, एत्थ जातको – कथानि' पि सन्ति । तस्मा सिस्सा इमं पालि कथा पोत्थकं इच्छन्ति । एवं ननु ?
सिस्सा :–	एवं, एवं, भो ! आचरिय, तुय्हं वचनं सच्चं ।
आचरियो :–	इदानि तुम्हे पालि भासाय कति वचनानि च क्रियापदानि च जानाथ ?
सिस्सा :–	भो ! आचरिय इदानि मयं द्वीसताधिक वचनानि च तिंसाधिक क्रियापदानि च जानाम ।
आचरियो :–	इमं तिंसतिमं पाठं एको कथेतु ।

सुभ भवतु

वचन माला

संवादो	--------	संवाद
स्वागतं	--------	स्वागत
तात !	--------	छोरा अथवा (बुबा)
सच्चं	--------	साँचो
ननु ?	--------	होइन र ?
सुभं	--------	शुभ
उत्तिट्ठति	--------	उभिन्छ
पुब्ब	--------	पहिलो / अगाडी
द्वीसताधिक	--------	दुइसय भन्दा बढी
अयं	--------	यो
केसं	--------	के

अभ्यास :–

(१) **माथि (अ)मा भएका कुराकानीहरू नेपालीमा लेख्नुहोस् ।**

(२) **तल सोधेको प्रश्नको उत्तर लेख्नुहोस् ।**

i) अयं केसं संवादो ?

ii) संवादेन किं पयोजनं ?

iii) आचरियो पठमं किं कथेति ।

iv) तुम्हे इदानि कति पालि वचनानि जानाथ ?

v) सन्ति इमस्मिं पोत्थके जातको कथानि ।

द्वेतिंसतिमो पाठो
बत्तीसौं पाठ

पाठको लक्ष्य :–

I	रचना लेख्न सिकाउने ।
II	वाक्यमा वचन प्रयोग गर्ने कसरी भन्ने बारेमा परिचय ।

(अ) **चिञ्चामानविकाय चोदना**

सा तेमासचतुमासच्चयेन पिलोतिकाहि उदरं वेढेत्वा गब्भिनीवण्णं दस्सेत्वा उपरि रत्तपटं पारुपित्वा समणं गोतमं पटिच्च गब्भो लद्धोति अन्धबाले गाहापेत्वा अट्ठनव मासच्चयेन उदरे दारुमण्डलं बन्धित्वा उपरि रत्तपटं पारुपित्वा हत्थ पादपिट्ठियो गोहनुकेन कोट्टापेत्वा उस्सदे दस्सेत्वा किलन्तिन्द्रियो हुत्वा सायण्हसमये तथागते अलंकत धम्मासने निसीदित्वा धम्मं देसेन्ते धम्मसभं गन्त्वा तथागतस्स पुरतो धत्वा महासमण महाजनस्स त्वं धम्मं देसेति । मधुरो ते सद्दो सुफस्सितं दन्तावचणं अहं पन तं पटिच्च गब्भं लभित्वा परिपुण्ण गब्भजाता । नेव मे सुतिधरं जानासि । न सप्पि तेलादिनि । सयं अकरोन्तो उपट्ठायकम्पि अञ्ञतरं कोसलराजातं वा अनाथपिण्डिकं वा विसाखं वा महा उपासिकं इमिस्सामानविकाय कत्तब्बयुत्तकं करोहीति न वदसि । अभिरमितुंयेव जानसि । गब्भपरिहारं नजानासीति ।

गुथ पिण्डं गहेत्वा वन्दमण्डलं दूसेतुं वायमन्ती विय परिसमज्झे तथागतं अक्कोसि । तथागतो धम्मकथं ठपेत्वा सीहोविय अभिनदन्तो भगिनि तया कथितस्स तथभावं वा अतथभावं वा

अहञ्चेव तवञ्च जानामाति आह ।

आम तया च मया च ञाताभावेनेतं जानन्ति। तस्मिं खणे सक्कस्स आसनं उण्हाकारं दस्सेसि। सो चतुहि देवपुत्तेहि सद्धिं आगमि। देवा पुत्ता मूसिकपोतका हुत्वा दारुमण्डलकस्स बन्धरज्जुके एकप्पहारेनेव छिन्दिसु । पारुतपटं वातो उक्खिपि दारुमण्डलकं पतमानं तस्सा पाद पिट्ठिया पति । उभो अग्गपादा उच्छिज्जिंसु ।

वचन माला

नाम पद

चिञ्चामानविकाय	------	चिञ्चामाणविकाको
चोदना	------	दोषारोपण
तेमासचतुमासच्चयेन	------	तीनमहिना चारमहिना बितेपछि
पिलोतिकाहि	------	कपासले
गब्भिणि	------	सुत्केरी
पटिच्च	------	हेतुले
गब्भो	------	गर्भ
दारुमण्डलं	------	काठको टुक्रा
गोहनुकेन	------	गाईको बंगाराले
उस्सदे	------	सुन्नेको
किलन्तिन्द्रियो	------	सजिएर
अलंकतं	------	श्रृंगार गरेको

पूर्व क्रियापद

दस्सेत्वा	------	देखाएर
पारुपित्वा	------	ओढेर

गाहापेत्वा ------ ग्रहण गरेर
बन्धिवा ------ बाँधेर
कोट्टापेत्वा ------ पिटेर

नाम पद

सुफस्सितं ------ राम्रोसंग बन्द हुनु
दन्तावरणं ------ ओठ
सतिघरं ------ आफ्नो घर
गुथपिण्डं ------ काठको डल्लो
तथभावं ------ सत्य भाव

क्रिया पद

लद्धोति ------ पाएँ भनी
उच्छिज्जिंसु ------ विनाश भयो

अभ्यास :–

(१) **माथि (अ)मा भएका पाठ नेपालीमा लेख्नुहोस् ।**
(२) **भगवान बुद्ध, अनाथपिण्डिक, विसाखा, कोसल र राजा भन्ने नामपद प्रयोग गरेर पाँचवटा बाक्य बनाउनुहोस् ।**
(३) **पाठमा आउने पूर्व क्रियापद, क्रियापद छानेर छुट्टाछुट्टै लेख्नुहोस् ।**
(४) **पाठमा आउने निपातपद/सर्वनाम छानेर छुट्टाछुट्टै लेख्नुहोस् ।**

तेतिंसतिमो पाठो
तेत्तीसौं पाठ

पाठको लक्ष्य :–

I	पालि भाषाको सन्धि विधि बारेमा परिचय ।
II	त्यो सन्धि वाक्यहरूमा राख्ने कसरी भन्ने बारेमा परिचय ।

(अ) सन्धि हुने दुई वा दुईवटा पदहरू मध्ये अगाडि पदको पछाडिको अक्षर र पछाडि पदको अगाडिको अक्षर योग्य अनुसार, उचित अनुसार जोडेर लेख्नेलाई सन्धि भनिन्छ। सन्धि गर्दा पदहरू लोप, आदेश, आगम, द्वीत्व हुने आदि विधिद्वारा गरिन्छ। पालिभाषामा सन्धिको महत्व यसप्रकार छन् ।

i) सजिलो उच्चारण गर्न सकिने
ii) छिटो बोल्न सकिने
iii) गाथाबन्धनमा छन्द रक्षाहुने
iv) छिटो लेख्न सक्ने
v) ओजो गुण रक्षा हुने (वाक्य माधुर्यता)

I) लोप :– सन्धि हुने दुई वा दुईभन्दा बढी पदहरूमा भएका स्वर अक्षरहरू मध्ये एक अक्षर हटाएर गरिने सन्धि कार्यलाई लोप स्वर सन्धि भनिन्छ ।

II) आदेश :– सन्धि कार्यमा सन्धि हुने दुईवटा पदहरूको स्वर अक्षरको सट्टामा अर्को अक्षर आदेश गर्नुलाई आदेश स्वर सन्धि भनिन्छ ।

III) आगम :– भएका अक्षरलाई कुनै हानि नगरी त्यो अक्षर मा उचित अक्षर आउँछ भने आगम भनिन्छ ।

IV) द्वित्व :– भएका अक्षरलाई दुई वटा बनाउनेलाई द्वित्व भनिन्छ ।

पालि भाषामा सन्धि विधि तीन वटा छन् :-

i) स्वर सन्धि

ii) व्यञ्जन सन्धि

iii) निग्गहित सन्धि

i) **स्वर सन्धि :–** अरूको सहयोग विना उच्चारण गर्न सकिने अक्षरहरूलाई स्वर भनिन्छ । पालि भाषामा स्वर अक्षर ८ वटा छन् । त्यो स्वर अक्षर आठवटा बीच गर्ने सन्धि कार्यलाई स्वर सन्धि भनिन्छ ।
यसरी स्वर नजिक हुँदा उच्चारण गर्न सजिलोको लागि लोप, आदेश, आगम, द्वित्व भन्ने कार्यबाट सन्धि गरिन्छ ।

लोप :– सन्धि हुने दुई वा दुईभन्दा बढी पदहरूमा भएका स्वर अक्षरहरू मध्ये एक अक्षर हटाएर गरिने सन्धि कार्यलाई लोप स्वर सन्धि भनिन्छ । स्वर अक्षर दुई वटा नजिक हुँदा पूर्व स्वर लोप अथवा पर स्वर लोप हुन्छ ।

१) **पूर्व स्वर लोप :–** समान स्वर नजिक हुँदा अनिवार्य र असमान स्वर नजिक हुँदा (विकल्प) कहिले काहीँ पूर्व स्वर लोप हुन्छ ।

उदाहरण :–

पन + इमे = (विसन्धि)
पन् + अ + इमे = (स्वर व्यञ्जन छुटाउने)
पन् + ~~अ~~ + इमे = पनिमे (सन्धि)

२) पर स्वर लोप :– असमान स्वरनजिक हुँदा पर स्वर लोप हुन्छ ।

उदाहरण :–
छाया + इव = (विसन्धि)
छाया + आ + इव = (स्वर व्यञ्जन छुटाउने)
छाय् + आ + ~~इ~~व = छायाव (स्वर लोप सन्धि)

आदेश: सन्धि कार्यमा सन्धि हुने दुईवटा पदहरूको स्वर अक्षरको सट्टामा अर्को अक्षर आदेश गर्नुलाई आदेश स्वर सन्धि भनिन्छ। स्वर दुई वटा नजिक हुँदा स्वरादेश अथवा व्यञ्जनादेश हुन्छ ।

१) **स्वरादेश :–** पूर्व स्वर लोप भएपछि पछाडि भएका स्वर लाई असवर्णा आदेश हुन्छ । असवर्णा भनेको इ ई स्वर लाई "एकार" उ ऊ स्वरलाई "ओकार" आदेश हो ।

उदाहरण :–

एकारादेश	ओकारादेश
बन्धुस्स + इव	न + उपेति
बन्धुस्स् + अ + इव	न् + अ + उपेति
बन्धुस्स् + ~~अ~~ + इव	न् + ~~अ~~ + उपेति
बन्धुस्स् + एव	न् + ओ + पेति
= बन्धुस्सेव	= नोपेति

२) **व्यञ्जनादेश :–** स्वर अक्षर पछाडि हुँदा स्वर अक्षर को पछाडि भएका ए स्वरलाई र इ स्वरलाई यकारादेश हुन्छ। त्यस्तै गरी ओ र उ स्वरलाई वकारादेश हुन्छ।

उदाहरण :–

यकारादेश (ए > य)

ते + अज्ज

त् + ए + अज्ज

त् + य् + अज्ज

त् + य + ज्ज

= त्यज्ज

वकारादेश (ओ > व)

सो + अस्स

स् + ओ + अस्स

स् + व् + अस्स

स् + व + स्स

= स्वस्स

यकारादेश (इ > य)

पति + अन्तं

पत् + इ + अन्तं

पत् + य् + अन्तं

पत् + य + न्तं

= पटयन्तं

वकारादेश (उ > व)

अनु + एति

अन् + उ + एति

अन् + व् + एति

अन् + वे + ति

= अन्वेति

३) **स्वरव्यञ्जनादेश** **:–** स्वर सहित व्यञ्जन आदेश हुने लाई स्वर व्यञ्जनादेश भनिन्छ । "एव" शब्द पछाडि हुँदा एव शब्दको एकारलाई यसरी स्वर व्यञ्जनादेश हुन्छ ।

उदाहरण :–

यथा + एव

यथ् + आ + ए + व

यथ् + आ + रि + व

यथ् + अ + रि + व

= यथरिव

आगम: भएको अक्षरलाई कुनै हानि नगरी त्यो अक्षरमा उचित अक्षर आउँछ भने आगम स्वर सन्धि भनिन्छ । स्वर अक्षर नजिक हुँदा व्यञ्जनागम हुन्छ । य, व, म, द, न, त, र, ल, ग भन्ने व्यञ्जन यसरी आगम हुन्छ ।

उदाहरण :–

न + इमस्स

न + अ + इमस्स

न + अ + य् + इमस्स

= नयिमस्स

ति + अंगिकं

ति + व + अंगिक

= तिवंगिकं

लहु + एस्सति

लहु + म + एस्सति

= लहुमेस्सति

अत्त + अत्थं

अत्त + द् + अत्थं

= अत्तदत्थं

इतो + आयति

इतो + न + आयति

= इतोनायति

तस्मा + इह
तस्मा + त् + इह
= तस्मातिह

पुथ + एव
पुथ + ग् + एव
= पुथगेव

सब्भि + एव
सब्भि + र् + एव
= सब्भिरेव

पा + एव
पा + ग् + एव
प + ग् + एव
= पगेव

छ + अभिञ्ञा
छ + ल् + अभिञ्ञा
= छलभिञ्ञा

स्वर सन्धिमा हुने अरू केही कार्यहरू :-

i) दीर्घ

ii) ह्रस्व

i) दीर्घ :–ह्रस्व स्वर, दीर्घ स्वर बनाउनेलाई दीर्घ भनिन्छ ।

उदाहरण :–

यानि + इध
यान् + इ + इध
यान् + इ + इध
यान् + ई + ध
= यानीध

ii) <u>ह्रस्व</u> :– दीर्घ स्वर, ह्रस्व स्वर बनाउनेलाई ह्रस्व भनिन्छ ।

उदाहरण :–
यथा + एव
यथ् + आ + एव
यथ + अ + रिव
= यथरिव

ii) **<u>व्यञ्जन सन्धि</u> :–** पालि वर्णमालाको स्वर ८ वटा बाहेक अरू क ख ग घ ङ आदि अक्षर ३३ वटा एक्लै उच्चारण गर्न नसक्ने भएकोले ती अक्षरहरूलाई व्यञ्जन भनेर व्यवहार गरिन्छ। यी व्यञ्जन अक्षरहरू निमित्त गरेर स्वर ब्यञ्जन अक्षर बीच सन्धि गर्ने कार्यलाई व्यञ्जन सन्धि भनिन्छ ।

उदाहरण :–
उ + घोसो
उ + घ् + ओसो
उ + घ् + घ् + ओसो
उ + ग् + घोसो
= उग्घोसो

व्यञ्जन सन्धिमा उपयोगी हुने सन्धि विधिहरू :–

१) स्वर लोप र स्वरागम
२) द्वित्व
३) आदेश

४) व्यञ्जन स्वरसंग आउने

५) दीर्घ

६) ह्रस्व

१) **<u>स्वर लोप र स्वरागम</u> :–** स्वर अक्षरको पछाडि व्यञ्जनाक्षर छ भने स्वर लोप हुन्छ । स्वर लोप भए पछि स्वरहिनता भर्नलाई अर्को स्वर आगम हुन्छ । सन्धि हुने पदहरूमध्ये अगाडि पदमा "एकार" भए "उकार" अक्षर आगम हुन्छ ।

उदाहरण :–

सो + भिक्खु

स् + ओ + भिक्खु

स् + ओ + भिक्खु

स् + अ + भिक्खु

= सभिक्खु

जानेम + त्वं

जानेम् + अ + त्वं

जानेम् + अ + त्वं

जानेम् + उ + त्वं

= जानेमुत्वं

२) **<u>द्वित्व</u> :–** स्वर अक्षरको पछि व्यञ्जन अक्षर छ भने व्यञ्जन द्वित्व हुन्छ ।

उदाहरण :–

उ + घोसो

उ + घ् + ओसो

उ + घ् + घ् + ओसो

उ + ग् + घ् + ओसो

= उग्घोसो

३) **आदेश :–** स्वर अक्षरको पछि भएका व्यञ्जन द्वित्व भयो भने महाप्राणाक्षरलाई अल्पप्राणाक्षर आदेश हुन्छ ।

उदाहरण :–

उ + घोसो

उ + घ् + ओसो

उ + घ् + घ् + ओसो

उ + ग् + घ् + ओसो

= उग्घोसो

४) **व्यञ्जन स्वरसंग आउने :–** "अव" शब्दलाई ओ आदेश हुन्छ । त्यो स्वरादेश हो ।

उदाहरण :–

अव + तरति

ओ + तरति

= ओतरति

५) **दीर्घ** **:–** स्वर अक्षरको पछि व्यञ्जन छ भने स्वर दीर्घ हुन्छ ।

उदाहरण :–
खन्ति + परमं
खन्त् + इ + परमं
खन्त् + ई + परमं
= खन्तीपरमं

६) **ह्रस्व** **:–** स्वर अक्षरको पछि जोडेको अक्षर छ भने स्वर ह्रस्व हुन्छ ।

उदाहरण :–
आ + खातो
आ + ख् + आतो
आ + ख् + ख् + आतो
अ + क् + ख् + आतो
= अक्खातो

iii) **निग्गहित सन्धि** **:–** पालि भाषामा निग्गहित भनेर चिनाउने (०) बिन्दुलाई हो । स्वर अक्षरको अगाडि अथवा व्यञ्जन अक्षरको अगाडि बिन्दु हुँदा गर्ने सन्धि कार्यलाई निग्गहित भनिन्छ ।

उदाहरण :–

किं + कतो
किङ् + कतो
= किङ्कतो

एवं + अस्स
एव + म् + अस्स
= एवमस्स

निग्गहित सन्धिमा उपयोगी हुने सन्धि विधिहरू :–

१) वर्गान्तादेश
२) लकारादेश
३) मकारादेश
४) दकारादेश
५) ञकारादेश
६) निग्गहित लोप
७) निग्गहितागम

१) **वर्गान्तादेश :–** बिन्दुको पछि भएका व्यञ्जनाक्षर वर्गाक्षर भयो भने बिन्दुको त्यो वर्गान्तको अक्षर आदेश हुन्छ । यसरी क, च, ट, त, प भन्ने वर्गहरूको अक्षर हुँदा क्रमानुकुल ङ, ञ, ण, न, म आदेश हुन्छ ।

उदाहरण :–

किं + कतो
किङ् + कतो
= किङ्कतो

सं + जातो
सञ् + जातो
= सञ्जातो

सं + ठितो
सण् + ठितो
= सण्ठितो

तं + धनं
तन् + धनं
= तन्धनं

तं + मित्तं
सम् + मित्तं
= तम्मित्तं

२)   **लकारादेश :–** बिन्दुको पछि लकार छ भने बिन्दुलाई लकारादेश हुन्छ ।

उदाहरण :–

पुं + लिंगं

पुल् + लिंगं

= पुल्लिंगं

३)   **मकारादेश :–** स्वरको अगाडि भएको बिन्दुलाई मकारादेश हुन्छ ।

उदाहरण :–

एवं + अस्स

एवम् + अस्स

= एवमस्स

४)   **दकारादेश :–** स्वर अक्षरको अगाडि भएको बिन्दुलाई दकारादेश हुन्छ ।

उदाहरण :–

एतं + अवोच

एतद् + अवोच

= एतदवोच

५)   **ञकारादेश :–** एकार हकार पछाडि हुँदा अगाडि भएका बिन्दुलाई ञकारादेश हुन्छ ।

उदाहरण :–
तं + हि
तञ् + हि
= तञ्हि

६) <u>**निग्गहित लोप**</u> **:–** स्वरको अथवा व्यञ्जनको अगाडि भएका बिन्दु कुनै कुनै अवस्थामा लोप हुन्छ ।

उदाहरण :–
विदुनं + अग्गं
विदुन + ० + अग्गं
विदुन + अ + ० + अग्गं
विदुन + अ + अग्गं
= विदुनग्गं

<u>स्वर लोप</u> :– अगाडि बिन्दु हुँदा पछाडि भएका स्वर लोप हुन्छ ।

उदाहरण :–
बिजं + इव
बिजं + इव
= बिजंव

७) <u>**निग्गहितागम**</u> **:–** स्वर अथवा व्यञ्जन अक्षर पछाडि हुँदा कुनै कुनै अवस्थामा पद दुई वटाको बीचमा बिन्दु आगम हुन्छ ।

उदाहरण :–
अव + सिरो
अव + ० + सिरो
= अवंसिरो

यहाँ देखाइएको सन्धि कर्म बुझाउनको लागी मात्र हो । अझ थप सन्धि कार्यको बारेमा बुझ्नको लागी "बालावतार" भन्ने किताब अध्ययन गर्नु पर्छ ।

(आ) यहाँ देखाइएका सन्धि कर्म वाक्यहरूमा राख्ने (लेख्ने) बारेमा अवबोध गरौं ।

१) दायका थेरस्स चङ्कमनट्ठानं कालस्सेव न पस्सिंसु ।
२) तस्मातिह भिक्खवे एवं सिक्खितब्बं ।
३) अहम्पि तत्थेव गमिस्सामि ।
४) सब्बेव मयं धम्मं सुत्वा तं साधुकं मनसिकरिस्साम ।
५) ततो नं सुखमन्वेति छायाव आनपायिनी ।
६) एतं मंगलमुत्तमं ।
७) सो भगवा इतिपि अरहं होति ।
८) ते तथागतस्सुपट्ठानं गच्छन्ति ।

वचन माला

नाम पद

चंकमनट्ठानं ------ चंकमण गर्ने ठाउँ
सब्बेव ------ सबै

अनपायिनी	------	छोडेर नजाने
अहम्पि	------	म पनि

निपात पद

इतिपि	------	यसरी

क्रिया पद

अन्वेति	------	पछि पछि आउँछ

कृदन्त पद

सिक्खितब्बं	------	शिक्षक हुनु पर्छ

अभ्यास :–

(१) माथि (आ)मा भएका वाक्य नेपालीमा लेख्नुहोस् ।

(२) पालि भाषाको सन्धि कर्म कतिवटा छन् ? यी के के हुन् ?

(३) निग्गहित सन्धिको बारेमा बयान गर्नुहोस् ।

(४) लोप आदेश आगम द्वित्व सन्धि छुट्टाछुट्टै लेखेर देखाउनुहोस् ।

(५) माथि (आ)मा भएका सन्धि पदमा धर्का तानेको छ। त्यो विसन्धि गरेर देखाउनुहोस् ।

(६) तल भएका विसन्धि पद सन्धि गर्नुहोस् ।

उदाहरण :–

तत्र + अहं = तत्राहं

तदा + अहं = ____________

गच्छामि + इति = ____________

सब्ब + एव = ____________

छाया + इव = ____________

सो + मुनि = ____________

अव + सिरो = ____________

चतुतिंसतिमो पाठो
चौंत्तिसौं पाठ

पाठको लक्ष्य :–

I	पालि भाषामा समास पदको बारेमा परिचय ।
II	त्यो समास पद वाक्यहरूमा राख्ने तरिकाको बारेमा परिचय ।

(अ) दुई वा दुई भन्दा बढी भएका पदहरू संक्षेप गर्नेलाई समास भनिन्छ । आपसमा सम्बन्ध अर्थ भएका पद दुईवटा अथवा त्यो भन्दा धेरै भएका पदहरू एउटै पद बनाउने मिलाउने समास हो ।

पदहरू समास गर्दा :–

(१) पद छोटो हुन्छ ।
(२) उच्चारण सजिलो हुन्छ ।
(३) वाक्य अलंकार हुन्छ ।
(४) एक विभक्ति हुन्छ ।
(५) छन्द आरक्षा हुन्छ ।

पालि भाषामा समास ६ वटा छन् । ती यस प्रकार छन् :–

(१) कम्मधार समास
(२) द्विगु समास
(३) तप्पुरिस समास
(४) बहुब्बीहि समास
(५) द्वन्द्व समास
(६) अब्ययीभाव समास

१) **कम्मधार समास (विशेषण समास) :–** कुनै पनि विशेषण पद विशेष्य पदसँग जोडिन्छ भने त्यसलाई विशेषण समास भनिन्छ, अथवा कम्मधार समास भनिन्छ ।

उदाहरण :–
वीर – पुरिसो
वीरो च सो पुरिसो चाति वीरपुरिसो
वीरो + पुरिसो भनेको ठाउँमा वीरो भन्ने वचन विशेष पद हो ।

पालि भाषामा कम्मधार प्रभेद ९ वटा छन् । ती यस प्रकार छन् :–

विशेषण पुब्बपद	----	महापुरिसो, निलुप्पलं
विशेषण उत्तरपद	----	सारिपुत्तथेरो महाकस्सपथेरो
विशेषण उभयपद	----	अन्धबधिरो, सितुव्हं
उपमानोत्तरपद	----	पुणिसीहो, बुद्धनागो
सम्भावना पुब्बपद	----	धम्मबुद्धि, अनिच्चसञ्ञा
अवधारण पुब्बपद	----	सद्धाधनं, पञ्ञारत्तन
ननिपात पुब्बपद	----	अब्राहमण, अनुक्षरा
कु पुब्बपद	----	कुदन्नं कालवणं
पादि पुब्बपद	----	विपति पावचनं

२) **द्विगु समास :–** संख्या अगाडि भएको समास द्विगु समास हो । द्विगु समासको विशेष लक्षण नपुंसक लिङ्ग एक वचनबाट लेख्नु हो । कुनै कुनै बेला मात्र बहुवचनबाट लेखिन्छ ।

उदाहरण :–

पञ्च + सीलानि = पञ्चसीलं

तयो + लोका = तिलोकं

सत्त + अहानि = सत्ताहं

३) **तप्पुरिस समास :–** पठमा आलपन विभक्ति बाहेक अरू सबै विभक्ति नामपदहरू ती पदहरूको पछि भएका पदसँग जोडी बन्ने समास तप्पुरिस समास भनिन्छ ।

उदाहरण :–

दुतिया विभत्ति–सरणं+गतो=सरणगतो/सुखपत्तो

ततिया विभत्ति–बुद्धेन+भासितो= बुद्धभासितो/ सुनखाहटं

चतुत्थि विभत्ति–कठिनस्स+दुस्सं= कठिनदुस्सं/ चिवरमुल्यं

पञ्चमि विभत्ति – राजतो + भयं = राजभयं/चोर भयं/ रुक्खग्गपतितो

छट्ठि विभत्ति – राजस्स + पुत्तो = राजपुत्तो/ जिनवचनं

सत्तमि विभत्ति–धम्मे+रतो=धम्मरतो/रुपसञ्ञा/ गामसुकरा

"अं" आदि विभक्ति अन्त पद अगाडि राखि "अच्यन्तं" आदि पदहरूसँग हुने समासलाई **अमादी तप्पुरिस समास** भनिन्छ ।

अमादी –– राज + हंसो –– राजहंसो, अतिमाला पूर्व पदमा विभक्ति लोप नगरी समास हुन्छ भने त्यसलाई अलोप ––

पभं + करो –– पभंकरो, अमतन्ददो

४) **<u>बहुब्बीहि समास</u> :–** नाना विद्य अर्थ भएका पदहरू अरू पदहरूसंग समास भए पछि त्यसले अर्को अर्थ प्रकट गर्छ भने त्यसलाई बहुब्बीहि समास भनिन्छ ।

उदाहरण :–

पठमा – सह परिवारेन यो वत्तते सो = सपरि वारो (राजा)

दुतिया – आगत समणो संघो = आगतसमणो (विहारो)

ततिया – दिट्ठो धम्मो येन सो = दिट्ठधम्मो (आर्य श्रावक)

चतुत्थि – उपनीतं भोजनं यस्स सो = उपनीतभो जनो (भिक्षु)

पञ्चमि – अपतं विञ्ञाणं यस्मा सो = अपे तविञ्ञाण (मरेको शरीर)

छट्ठि – खीणा आसवा यस्स सो = खीणासवो (अरहन्त)

सत्तमि – बहवो तापसा यस्मिं सो = बहुतापसो (आश्रम)

(लम्बकण्णो, अतिवेलो, निक्किलेसो)

५) **<u>द्वन्द्व समास</u> :–** एउटै क्रिया अपेक्षा गर्ने एउटै विभक्तिका दुई वा सो भन्दा बढि नामपदहरू संक्षिप्त गर्नुलाई द्वन्द समास भनिन्छ। निपातबाट यी पदहरू समास गर्ने भएकोले द्वन्द्व भनिएको हो। यसरी पद दुई वटा अथवा त्यो भन्दा धेरै समास गर्न सकिन्छ।

उदाहरण :–
नामञ्च रूपञ्च = नामरूप
हत्थिच गावोच = हत्थिगवास्स
अस्सा च वलवा च = वलवं
माता च पिता = मातापितरो
सुराच असुराच नराच = सुरासुरनरो
उरगाच नागाच यक्खाच = रगनागयक्खा
चक्खु च सोतं च = चक्खुसोतं

६) **<u>अव्ययीभाव समास</u> :–** अव्य भनेको उपसर्ग र निपात हो। त्यो उपसर्ग, निपात पदहरू अगाडि बसी पछाडि भएका पदहरूसंग समास हुनेलाई अव्ययीभाव समास भनिन्छ। यहाँ अव्य पद प्रधान हुन्छ। समास भएपछि नपुंसक लिङ्गमा बस्छ।

उदाहरण :–
नगरस्स + उप = उपनगरं
रथस्स + अनु = अनुरथं
वातस्स + पटि = पटिवातं

जीवस्स + याव = यावजीवं
सत्ति + यथा = यथसत्ति
हत्तस्स + पच्छा = पच्छाहत्तं

(आ) समास पद वाक्यहरूमा कसरी प्रयोग गर्ने भन्ने बारेमा अवबोध गर्नुहोस् ।

i) बुद्धघोसाचरियो अट्ठकथायो मागधभासं परिवत्तेसि ।

ii) धम्मासोक महाराजा बुद्धसासनं सोधापेसि ।

iii) पंच्चवग्गिया भिक्खु धम्मचक्कसुत्तदेसनं सुणिंसु ।

iv) दानपति सम्पादित धनं च सुनीहत धनं च सब्बं अत्तनो मातामितुन्नं दत्वा ते नगरमेव अगमासि ।

v) जितिन्द्रियो कपिलवत्थुनगरमागत्वा अत्तनो ञातीनं धम्मं देसेसि ।

vi) सीलसुगन्धो पटिवातं वायति ।

वचन माला

नाम पद

अट्ठकथायो	--------	अर्थकथा
मागधभासं	--------	पालि भाषालाई
दानपति	-------	दानपति

क्रिया पद

परिवत्तेसि	------	परिवर्तन गर्‍यो

सोधापेसि	------	पवित्र गऱ्यो
अगमासि	------	गयो
वायति	------	हम्काउँछ/आउँछ
सुणिंसु	------	सुन्यो
पापुणि	------	पायो

समास पद

निलुप्पल	------	नीलो कमल
सितुण्हं	------	शीतल गर्मी
अनुदार	------	उदारता नभएको
विमति	------	शंका
तिलोकं	------	तीन वटा लोक
सत्ताहं	------	हप्ता
रगनागयक्खा	------	सर्प, नाग, यक्ष
पटिवातं	------	माथीको हावा
यथसत्ति	------	शक्ति अनुसार
वलवं	------	घोडी
जीतिन्द्रियो	------	इन्द्रिय जितेको (बुद्ध)
अनुरथं	------	रथको पछि पछि
यावजीवं	------	बाँचुन्जेलसम्म
पच्छाहत्तं	------	पछिको भुतकाल
मातापितुन्नं	------	आमा बुबालाई

अभ्यास :-

(१) **माथि (आ) मा भएका वाक्य नेपालीमा लेख्नुहोस् ।**

(२) **माथि (आ) मा आउने पालि समास पदमा धर्का तानेको छ ।**

त्यो तालिकामा लेखेर समास पद छुट्याउनुहोस् ।

समास पद	अर्थ	भएका समास
बुद्धघोसाचरियो	बुद्धघोष आचार्य	कम्मधार समास

(३) **तल दिइएका बाक्य पालिमा अनुवाद गर्नुहोस् ।**

i) सुमेध पण्डित सहरमा गयो ।

ii) भगवान बुद्धले त्रिलोक आलोक गरे ।

iii) बुद्ध श्रावक बुद्धको वचन (कथा) सुनेर अरहत भयो ।

iv) सारिपुत्त मोग्गलान दुई जना बुद्धको अग्र श्रावक भए ।

(४) **समास बारेमा परिचय दिएर बहुब्बीहि समासको बारेमा लेख्नुहोस् ।**

(५) **तल दिएका समास पद छानेर तालिका बनाउनुहोस् ।**

i) पठम पुरिसो

ii) वीर पुरिसो

iii) तिलोकं

iv) रत्तनलता

v) तिदण्डं

vi) चतुददिसं

vii) नागमानविका

viii) पञ्चसीलं

ix) महाबलं

x) सत्तयोजनं

पञ्चतिंसतिमो पाठो
पैंतीसौं पाठ

पाठको लक्ष्य :–

I	पालि भाषाको तद्धित पदको बारेमा परिचय ।
II	ती पदहरूलाई वाक्यहरूमा राख्ने तरिकाको बारेमा परिचय ।

(अ) नामपदहरूलाई उपयुक्त हुने प्रत्यय जोडेर बन्ने पदलाई तद्धित भनिन्छ । पालिमा तद्धित प्रधान ३ वटा छन् ।

१) सामञ्ञ तद्धित

२) भाव तद्धित

३) अव्य तद्धित

१) <u>सामञ्ज तद्धित</u> :–

तर सामञ्ज तद्धितमा तद्धित प्रभेद ३ प्रकारका छन् ।

i) अपच्च तद्धित

ii) अनेकार्थ तद्धित

iii) अस्त्यार्थ तद्धित

पालि भाषामा पालि तद्धित प्रत्ययहरू धेरै छन् । यी नानाविध प्रत्ययहरुको अर्थ प्रधान भै बन्ने भएकोले यसलाई प्रत्यार्थ पनि भनिन्छ ।

i) **<u>अपच्च तद्धित</u> :–** कुनै बंश चिनाउँछ भने, उसको छोरा बुझाउनको लागी प्रत्यय जोडी बनाउने पदलाई अपच्च तद्धित भनिन्छ । यसलाई गोत्र तद्धित पनि भनिन्छ । ण , णायक, णान, णेत्य, णी, णीक, ण्य, णव, णेर प्रत्ययहरू जोडेर अपच्च तद्धित बनाईन्छ ।

उदाहरण :–
वसिठ्ठ + ण = वासेट्ठो
कच्च + णायक = कच्चायनो
मोग्गल + णान = मोग्गल्लानो
विनता + णेत्य = विणतेय्यो (बिणा बुझाउने वंश)
वरुण + णी = वारुणी
सक्यपुत्त + णीक = सक्यपुत्तीको
अदिति + ण्य = आदिच्चो (सूर्यवंस)
उपगु + णव = ओपगवो
समण + णेर = सामणेर

ii) **<u>अनेकार्थ तद्धित</u> :–** विविध अर्थहरूमा आउने (राख्ने) तद्धित प्रत्ययहरू धेरै जोडेर बनाउने पदलाई अनेकार्थ तद्धित भनिन्छ । यसमा प्रत्ययहरू १९ वटा छन् । ती हुन् णिक, ण, णेत्य, इम, इय, इक, किय, य, ण्य, कण्, ता, ईय, आयितत्त, ल, आलु, क, मयं नाक वन्तु

उदाहरण :–

तिल + णिक = तेलिको (तिलकबाट बनेको)

नाव + णिक = नाविको (जहाज चलाउने)

निल + ण = नीलं (नीलो)

कसाव + ण = पहेंलो रंग

बाराणसि + णेत्य = बाराणसेत्यको (बाराणसीमा जन्मेको)

पच्छा + इम = पच्छिमो (आएको जन्मेको)

लोक + इय = लोकियो (लोकलाई हक)

कुसिनार+इक = कासिनारिको (कुसिनारमा बस्ने)

जाति + किय = जातिकियो (जातिभान)

कम्मणि + य = कम्मञ्ञं (काम भएको)

ब्रह्म + ण्य = ब्रह्मञ्ञा (भाव)

राजपुत्त + कण् = राजपुत्तको (राजाको छोरा)

गाम + ता = गामता (समुहार्थ)

नगर + ता = नागरता

जन + ता = जनता

रजन + ईय = रजणीय (मन लाग्ने)

धूम + आसितत्त = धूमायीतत्तं (धुवाँ जस्तो देख्ने)

दुट्ठु + ल = दुट्ठुल्लं (फोहरी कुरा)

दया + आलु = दयालु (दया भएको)

बाल + क = बालको

सुवण + मयं = सोवण्णमयं (त्यसले बनाएको/सुनले बनाएको)

रुपिया + मयं = रुपियापयं

धन + वन्तु = धनवन्तो

iii) **<u>अस्त्यार्थ तद्धित</u> :–** ऊसँग छ भन्ने अर्थ प्रकाश हुने तद्धित प्रत्ययसँग नाम पद जोडेर बनाउने पद अस्त्यार्थ तद्धित हो । त्यस्मा लेख्ने प्रत्ययहरू वि, रल, आल, सी, इक, ई, वन्तु, मन्तु, तर, तम आदि हुन् ।

उदाहरण :–
मेधा + वि = मेधावि (प्रज्ञा भएको)
जटा + इल = जटिल (जटा भएको)
वाचा + आल = वाचालो (धेरै बोल्ने/बक् बक् गर्ने)
तप + सि = तपस्सि (तपस भएको)
दण्ड + इक = दण्डिक
माला + ई = माली
गुण + वन्तु = गुणवा
आयु + मन्तु = आयस्मा (आयु भएको)
सुर + तम = सुरतमो (बलियो भएको)
हीन + तर = हीनतरो (नीच भएको)

२) **<u>भाव तद्धित</u> :–** शब्दहरू बन्नको लागी सहयोगी हुनेलाई भाव तद्धित भनिन्छ। "मनुसस्स" भन्ने शब्दमा मनुष्यत्व लक्षण देखिन्छ। मनुष्यत्व गुण नभएको खण्डमा मनुसस्स भन्ने शब्द नै बन्दैन । त्यसकारण शब्द निर्माणको लागी सहयोग हुने लक्षणलाई भाव तद्धित भनिन्छ। जाति, द्रव्य, गुण, क्रिया गरी भाव तद्धित चार प्रकारमा विभाजित हुन्छ । केही भाव तद्धित प्रत्ययहरू ता, ण्य, कण्, त्त, ण, त्तत, इय

उदाहरण :–

मुदु + ता = मुदुता (नरम भाव)

अलस + ण्य = आलस्यं (अल्छि भाव)

मनुञ्ञ + कण् = मानुञ्ञकं (मानिस भाव)

याचक + त्त = याचकत्तं (माग्ने भाव)

विसम + ण = वेसमो (विष भएको)

पुथुज्जन + त्तत = पुथुज्जनत्तं

अनागर + इय = अनाणरिय

३) <u>**अव्य तद्धित**</u> **:–** अव्यय शब्दहरुसंग तद्धित प्रत्ययहरू जोडेर बनेको पदलाई अव्य तद्धित भनिन्छ । उपसर्ग, निपात, लिङ्ग विभक्ति र वचन पनि नलिएर फरक नभई एकै रूपमा रहने तद्धितपदलाई अव्य तद्धित भनेर भनिन्छ। अव्य तद्धितको केही प्रत्ययहरू यी हुन् । क्खत्तुं, धा, दा, ध, ह, धि, व, हिं, रहि, ज्ज, धुना आदि ।

उदाहरण :–

एक + क्खत्तुं = एकक्खत्तं (एक पल्ट)

सत्त + क्खत्तुं = सत्तक्खत्तं (सात पल्ट)

दस + धा = दसधा (दस आकार)

त + दा = तदा (त्यस बेला)

किं + दा = कदा (कहिले)

य + दा = यदा (जब)

इ + ध = इध (यहाँ)

इ + ह = इह (यहाँ)

सब्ब + धि = सब्बधि (जहिले पनि)

क् + व = क्व (कहाँ)
कु + हिं = कुहिं (कहाँ)
एत + रहि = एतरहि (अब)
अ + धुना = अधुना (अहिले)
अ + ज्ज = अज्ज (आज)

(आ) विभिन्न अर्थहरूमा राख्ने तद्धित पद कसरी वाक्यमा राख्ने भन्ने बारेमा अवबोध गरौं ।

i) बहु नागरिका निवसिंसु ।

ii) राजा सोवण्णमयं करण्डकं कत्वा धातुयो तत्थ ठपेसि ।

iii) कतञ्ञुता लोके दुल्लभा होति ।

iv) सोतापन्नो सत्तक्खत्तुं उपपज्जति ।

v) अत्तनो भोगे चतुधा विभजेथ्य ।

वचन माला

नाम पद

आयस्मा	--------	आयु भएका (आयुस्मत्)
मच्छेरं	--------	लोभी भव
दक्षिण पस्सेन	--------	दक्षिणबाट
लाभा	--------	लाभहरू
लोके	--------	संसारमा (लोकमा)

क्रिया पद

निवसिंसु	-------	बस्यो
अट्ठासि	-------	बसि रहेको थियो
पापुणाति	-------	आयो (हुन्छ)
दुल्लभंहोति	-------	दुर्लभ हुन्छ
विभजेय्य	-------	बाँड्नु पर्छ

तद्धित पद

पदिका	-------	पद यात्री
नागरिका	-------	नगर वासी
लोकिकं	-------	लोकमा पर्ने
आरोग्य	-------	निरोगी भव
मनुस्सत्तं	-------	मानिस भव
अनिच्चं	-------	अनिच्च भवलाई
इद्धिमन्तानं	-------	ऋद्धिमानबाट

अभ्यास :–

(१) **माथि (आ)मा भएका वाक्य नेपालीमा लेख्नुहोस् ।**

(२) **त्यसमा भएका तद्धित पद ५ वटा अर्थ सहित लेखेर देखाउनुहोस् ।**

(३) **तल दिइएका वाक्यहरू पालिमा अनुवाद गर्नुहोस् ।**

i) पादयात्री बाटोमा दक्षिणतिर जान्छ ।

ii) नगरका जनताहरू भिक्षुलाई दान दिन्छ ।

iii) संसारमा भएका सबै अनित्य हुन्छ ।

iv) मानिस भव संसारमा दुर्लभ हो ।

(४) तल दिइएका वाक्यहरू नेपालीमा अनुवाद गर्नुहोस् ।

i) महा मोग्गल्लानो इद्धिमन्तानं अग्गो अहोसि ।

ii) धनवन्ता मच्छेरं पहाय दानं दातुं अरहन्ति ।

iii) आयस्मा गिरिमानन्दो सत्त बोज्झंङ्गे भावेत्वा गेलञ्ञम्हा वुट्ठासि ।

iv) सामणेरा पातोव वुट्ठाय चेतियंगणं सम्मज्जन्ति ।

v) कतञ्ञुता लोके अतिविय दुल्लभाति बुद्धो देसेसि ।

(५) तल भएका तद्धित पदहरूको अर्थ लेख्नुहोस् ।

१) महामोग्गल्लानो ___________

२) धनवन्ता ___________

३) गेलञ्ञम्हा ___________

४) सामणेरा ___________

५) क्तञ्ञुता ___________

छतिंसतिमो पाठो
छत्तीसौं पाठ

पाठको लक्ष्य :–

I	पालि भाषाको कितक पद बारेमा परिचय ।
II	ती पदहरूलाई वाक्यहरूमा कसरी राख्ने भन्ने बारेमा परिचय ।

(अ) धातुको अगाडि प्रत्यय जोडेर बनाउनेलाई कितक नाम भनेर भनिन्छ । यसलाई कृदन्त नाम पनि भनिन्छ । कितक २ प्रकार का हुन्छन् । त्यसलाई यसप्रकार विभाजन गर्न सकिन्छ ।

(१) किच्च

(२) कितक

(१) **किच्च** :– किच्च प्रत्ययलाई काल विशेष छैन । कर्मकारकमा लेखिन्छ । तब्ब, अनीय, ण्य, णिय, तथ्य, इच भन्ने केही प्रत्ययहरू हुन् । यी प्रत्ययमा जोडेर बनाएका किच्च पदहरू तालिकामा देखाइएको छ ।

उदाहरण :–

धातु + प्रत्य	कृदन्त पद	अर्थ
कर + तब्ब	कातब्ब	गर्नु पर्छ (अनिवार्य)
कर + अनीय	करणीय	(काम) गर्नु पर्छ
युज + ण्य	योज्य	गर्नुपर्छ (सहभागी हुनु पर्छ)
कर + णिय	कारिय	काम गर्नु पर्छ
पद + तथ्य	पततथ्य	आउनु पर्छ
कर + इच्च	किच्च	कृत्य

(२) **कितक :–** कसितब्बं (रोप्नु पर्छ) गतो (गयो) आदि कितक पद अन्तिममा शुद्ध क्रिया लिँदैन । वाक्यहरूमा राख्दा खेरि सम्पूर्ण हुँदैन । त्यो वाक्य सम्पूर्ण गर्नलाई "होति" वचन राख्नु पर्छ ।

उदाहरण :–

कसितब्बं होति ––– रोप्नु पर्ने हुन्छ

गतो होति ––– जानु पर्ने हुन्छ । (जान्छन्)

त्यस पछि सम्पूर्ण वाक्य हुन्छ ।

कितक प्रत्यय धेरै छन् । विभिन्न अर्थहरूमा त्यो लेखिन्छ । 'न्त' 'मान' प्रत्यय वर्तमान काल, मिश्र क्रिया अर्थमा र 'त' 'तवन्तु' तावी प्रत्यय अतीत कालमा राखिन्छ । प्रत्यय जोडेर बन्ने केही कृदन्त पद तल तालिकामा देखाइएको छ ।

वर्तमान काल

धातु + प्रत्य	कृदन्त पद	अर्थ
हस + न्त	हसन्त	हाँस्दै
पच + न्त	पचन्त	पकाउँदै
कर + न्त	करन्त	गर्दै
दिस्स + मान	दिस्समान	हेर्दै
दद + मान	ददमान	दिँदै
हस + मान	हसमान	हाँस्दै

अतीत काल

धातु + प्रत्य	कृदन्त पद	अर्थ
भुज + त	भुत्त	खाना खाएको
मुच + त	मुत्त	छुट्कारा पाएको
भुज + तवन्तु	भुत्तवा	खाना खाएको
मुच + तवन्तु	मुत्तवा	छुट्कारा पाएको
भुज + तावी	भुत्तावी	अनुभव गरेको (खाएको)
मुच + तावी	मुत्तावी	छुट्कारा भएको

(आ) कृदन्त पद निपात जस्तो पनि लेखिन्छ। धातुको पछाडि "तुं" प्रत्यय राखेर कृदन्त पद बनाउँछ। 'तुं' प्रत्ययले लाई भन्ने अर्थ प्रकाश गर्छ।

उदाहरण :–

पचितुं	पकाउनलाई
धावितुं	दौडिनलाई
दातुं	दिनलाई

खदितुं	----	खानलाई	कत्तुं	----	गर्नलाई
हरितुं	----	लिएर जानलाई	छेत्तुं	----	काट्नलाई
सुणितुं	----	सुन्नलाई	वत्तुं	----	भन्नलाई
जनितुं	----	जान्नलाई	नेतुं	----	लैजानलाई
छिन्दितुं	----	काट्नलाई	सोतुं	----	सुन्नलाई
ठातुं	----	बस्नलाई	होतुं	----	हुनलाई
ञातुं	----	जान्नलाई	पातुं	----	पिउनलाई
कातुं	----	गर्नलाई	कारयितुं	---	गराउनलाई
देसेतुं	----	देशना गर्नलाई	चोरेतुं	----	चोर्नलाई

(इ) कितक पद वाक्यहरूमा प्रयोग गर्ने बारेमा यो पाठबाट अवबोध गर्नुहोस् र नेपालीमा अनुवाद गर्नुहोस् ।

I कालस्सेव उट्ठाय उपाहना ओमुञ्चित्वा दन्त कट्ठं दातब्बं मुखोदकं दातब्ब आसनं पञ्ञापेतब्ब ।

II अन्धबालपितरं निस्साय एवरुपं बुद्धं उपसंकमित्वा काय वेय्यावतिकं वा कातुं दानं वा दातुं, धम्मं वा सोतुं नालत्थं अञ्ञं कत्तब्बं नत्थिति मनमेव पसादेसि ।

III सचे यागु होति, भोजनं धोवित्वा यागु उपनेतब्बां यागु पीतस्स उदकं दत्वा भाजनं पटिग्गहेत्वा धोवित्वा पटिसामेतब्बं ।

वचन माला

नाम पद

उपाहना	--------	जुत्ता
यागु	--------	यागु खाना
अन्धबालपितरं	--------	मूर्ख आमाबुबाहरू
काय वेय्यावतिकं	--------	दिन चर्या
पितस्स	--------	पिउनलाई
एवरुपं	--------	यस प्रकार (आकार)
दन्तकट्ठं	--------	दतिवन
मनमेव	--------	मनमा

कितक पद

दातब्बं	--------	दिनु पर्छ
पञ्ञापेतब्बं	--------	राख्नु पर्छ
कातुं	--------	गर्नलाई
दातुं	--------	दिनलाई
सोतुं	--------	सुन्नलाई
कत्तब्बं	--------	गर्नुपर्छ
चरितब्बं	--------	हिँड्नु पर्छ
रक्खमानो	--------	आरक्षा गरेर
ददमानो	--------	दिएर
उग्गण्हितब्बो	--------	पढाउनु पर्छ
गरुकातब्बा	--------	सत्कार गर्नु पर्छ

क्रिया पद

पसादेसि	-------	प्रसन्न पारेर
नालत्थं	-------	पाएन

<u>अभ्यास</u> :–

(१) **माथि (इ)मा भएका वाक्यहरू नेपालीबाट लेख्नुहोस् ।**

(२) **कितकको बारेमा बयान गर्नुहोस् ।**

(३) **तल दिइएका वाक्य पालिमा लेख्नुहोस् ।**

i) हामीहरूले दान दिनु पर्छ । कुसल गर्नु पर्छ । मैत्री भावना गर्नु पर्छ ।

ii) कुसल गर्नु पर्छ । अब्रहमचरियबाट हिँड्नुपर्छ ।

iii) दान दिएर शील आरक्षा गरेर जिउँ ।

iv) गाउँका बच्चाहरू कथा सुन्नलाई विहारमा जान्छन् ।

v) श्रद्धाले श्रामणेर भएकाहरूले धर्म पढ्नु पर्छ । ठूलाहरुलाई सत्कार गर्नुपर्छ ।

(४) **निपात जस्तै लिने कितकपद १० वटा लेखेर त्यसको अर्थ लेखेर देखाउनुहोस् ।**

मज्झिम	––	मध्यम	सेत	––	सेतो
नीच	––	नीच	रत्त	––	रातो
उच्च	––	उँचो, श्रेष्ठ	पीत	––	पहेंलो
रस्स	––	ह्रस्व, पुडको	नील	––	नीलो
दीघ	––	दीर्घ, लामो	काल	––	कालो
बहु	––	धेरै	दूर	––	टाढा

सत्ततिसतिमो पाठो
सैंतीसौं पाठ

पाठको लक्ष्य :–

I	उपसर्ग बारेमा परिचय ।
II	ती वाक्यहरू कसरी प्रयोग गर्ने भन्ने बारेमा परिचय ।

पालि भाषामा उपसर्ग पद २० वटा छन् : अति, अधि, अनु, अभि, अप, अपि, अव, आ, उ, उप, दु, नी, नि, प, परा, परि, पति, वि, सं, सु । यो उपसर्ग पद क्रियाहरूको र नामहरूको मात्र अगाडि लेखिन्छ । यसरी लेख्दा,

I) अर्थ फरक हुन्छ ।
II) विरुद्धार्थ देखाउँछ ।
III) समान अर्थ देखाउँछ ।

उदाहरण :–

I) **<u>अर्थ फरक हुने</u> :–**

आ गच्छति --- आउँछ
अनु गच्छति --- अनुसार जान्छ
विगमन --- बाहिर जाने

II) **<u>विरुद्धार्थ देखाउने</u> :–**

पटि करोति --- प्रतिकार गर्छ
वियोग --- छुट्ने
पराजय --- (हराउने) हारेको

III) **अर्थ स्थिर गरेर देखाउने :–**

सम्बुद्ध --- राम्ररी अवबोध गरेको

अभिधम्म --- उत्तम धर्म

अति विसेस --- अति विशेष

उपसर्ग

आ	आकड्डति	तान्छ, खिंच्छ
अति	अतिरोचति अति छत्त	अधिक चम्किन्छ विशेष छाता
अधि	अधिपति अधिट्ठान	प्रधान अधिष्ठान
अनु	अनुघरं अनुवस्सं	घर घरमा वर्ष वर्षमा
अभि	अभिवादेति अभिधम्म	नमस्कार गर्छ विशेष धर्म
अप	अपगच्छति अपराध	हटेर जान्छ अपराध
अपि	अपिहित अपिहालु	ढाकेको, छोपेको निर्लोभी, आशारहित
अव	अवहरति अवसिट्ठ	चोर्छ अपहरण गर्छ अवशेष, बाँकि
उ	उक्खिपति उप्पन्न	उचाल्छ, निलम्बन गर्छ उत्पन्न

उप	उपक्कम उपमान	उपाय समानता
दु	दुग्गन्ध दुक्ख	दुर्गन्ध दुख
नि	निखात	खनेको
नी	नीहरति	बाहिर लैजान्छ
प	पभवति पसन्न	उत्पन्न हुन्छ प्रसन्न
परा	पराजेति पराभव	हराउँछ पराजित हुने
परि	परिचरति परिविसति	सेवा गर्छ अनुभव गर्छ
पति	पतिरुपं पतिबोध	उचित ज्ञान
वि	विकिरति विविध	छर्छ नना प्रकार
सं	संवसति सम्मुति	सङ्गत गर्छ सम्मत भव
सु	सुगन्ध सुगति	सुगन्ध स्वर्ग

(अ) उपसर्ग पद वाक्यहरूमा कसरी राख्ने भन्ने बारेमा यो पाठबाट अवबोध गर्नुहोस् ।

I सचे भवं सोणदण्डो समणं गोतमं दस्सनाय उपसंकमिस्सति भोतो सोणदण्डस्स यसो परिहायिस्सति । समणस्स गोतमस्स यसो अभिवडिस्सति ।

II सो गन्त्वा तं भत्तं पञ्चहि पच्चेक बुद्धसतेहि सद्धिं संविभजि ।

III अथ खो अम्बपालि गणिका भगवतो अधिवासनं विदित्वा उट्ठायासना भगवन्तं अभिवादेत्वा पदक्खिणं कत्वा पक्कामि ।

वचन माला

दस्सानाय	--------	देख्नलाई
अधिवासनं	--------	सहन
पठम संगायनाय	----	प्रथम संगायना
बुद्धप्पादो	--------	बुद्धोत्पाद
लोके	--------	लोकमा
सब्बेसत्ता	--------	सबै सत्वहरू
पञ्ञाय	--------	प्रज्ञाले
अदिन्न वत्थु	--------	नदिएको वस्तु
सब्बासु दिसासु	-----	सबै दिसाहरूमा

क्रिया पद

परिहायिस्सति	-------	नोक्सान हुनेछ
उपसंकमति	-------	नजिक जान्छ (जानेछ)
अभिवड्डिस्सति	----	बढ्नेछ
संवीहजि	-------	बाँड्यो
पसीदि	-------	प्रसन्न भयो
अतिरोचति	-------	धेरै चम्कन्छ

दुल्लभो होति	------	दुर्लभ हुन्छ
वायति	------	बहन्छ, बुन्छ
परिचरि	------	उपस्थान गऱ्यो
पटिपज्जन्ति	------	अनुगमन गर्छ (मान्छ)
करापेसि	------	गराउँछ

अभ्यास :–

(१) **माथि (अ)मा आउने पाठ नेपालीमा परिवर्तन गर्नुहोस् ।**

(२) **तल दिइएका नेपाली वाक्य पालिमा लेख्नुहोस् ।**

i) सोपाक कुमार भगवान बुद्ध देखेर प्रसन्न भयो ।

ii) अजातशत्रु राजाले प्रथम संगायनालाई मण्डप बनाउँछ ।

iii) सिद्धार्थ तपश्वी मार पराजय गरेर बुद्ध हुनुभयो ।

iv) बुद्धोत्पाद लोकमा दुर्लभ हो ।

v) बुद्धको ज्ञानबाट सबै सत्वहरू मुक्त हुन्छन् ।

(३) **उपसर्ग पद कति वटा छन् ? ती के के हुन् ?**

(४) **तल दिइएका वाक्य नेपालीमा परिवर्तन गर्नुहोस् ।**

i) सीलवन्तो पुरिसो अदिन्नं वत्थुं कदाचिपि न आदियति ।

ii) सिस्सा आचरियानं ओवादं सुत्वा सम्मा पटिपज्जन्ति ।

iii) उपासका धम्मं सोतुं बुद्धं उपसंकमिंसु ।

iv) आनन्द थेरो यावजीवं बुद्ध परिचरि ।

v) सील सुगन्धो सब्बासु दिसासु वायति ।

अट्ठतिंसतिमो पाठो
अठतीसौं पाठ

पाठको लक्ष्य :–

I	नाम विशेषण र क्रिया विशेषणको बारेमा परिचय ।
II	यी वाक्यहरूमा कसरी राख्ने भन्ने बारेमा परिचय ।

(अ) **नाम विशेषण पद :–**

नामको कुनै गुण अथवा विशेषता प्रकाश गर्ने पद नाम विशेषण हो । यहाँ नाम पद विशेष हो । त्रिलिङ्गमा नाम पदसँग विशेषण पद लेखिन्छ । विशेषण पद विशेष्य पदको लिङ्ग, विभक्ति र संख्या (एक वचन/बहु वचन) लिन्छ ।

	लिङ्ग	विशेषण	विशेष	अर्थ
I	पुल्लिङ्ग	सेतो	गोणो	सेतो गोरु
II	स्त्रिलिङ्ग	सेता	वनिता	सेती वनिता
III	नपुंसकलिङ्ग	सेतं	वत्थं	सेतो वस्त्र

तल केही नाम विशेषण पद देखाइएको छ ।

अप्पक -- अल्प, छोटो		महल्लक --	वृद्ध (मान्छे)
समीप -- नजिक		गम्भीर --	गहिरो
वित्थक -- स्थूल		मुदु --	नरम
घन -- बाक्लो		पक्क --	पाकेको
आम -- हजुर, काँचो		महन्त --	महान्
खुद्दक -- सानो		खर --	कठोर, साह्रो
सुरुप -- सुरूप/राम्रो रूप भएको		विरुप --	विरूप
तनु -- पातलो		दहर --	तरुण

(आ) **क्रिया विशेषण पद :–**

क्रिया पदको कुनै विशेष प्रकाश गर्ने पद क्रिया विशेषण हो । क्रिया विशेषण धेरै जस्तो दुतिया एक वचनमा हुन्छ ।

केही क्रिया विशेषण पद :-

सनिकं ----	बिस्तारै	पच्छतो ---	पछाडिबाट
खिप्पं ----	चाँडै	पुरतो ----	अगाडिबाट
सहसा ----	चाँडै, अचानक	पच्छा ----	पछि
अभिण्हं ----	जहिले पनि	साधुकं ----	राम्ररी
विसमं ----	समान नभएको	सीघं ----	चाँडै
विसुं ----	छुटेर	दुक्खं ----	दुःखी
समं ----	समान	एकधा ---	एक
एवं ----	नै		चोटी/एक आकारबाट

(इ) **केही नाम विशेषण पद पालि वाक्यहरूमा राख्ने बारे अवबोध गर्नुहोस् ।**

i) मयहं माता सेतानि उप्पलानि ओचिनित्वा चेतियं पुजेसि ।

ii) कट्ठमण्डपं पुरे महन्तं चेतियं अत्थि ।

iii) उपासको निचं पीठं आनेत्वा धम्मसालायं ठपेत्वा तत्थ निसीदि ।

iv) सद्धा वनिता सेतं वत्थं पारुपित्वा विहारं गन्त्वा तिसरणसरणं अगमासि ।

v) बुद्धमामको अनाथपिण्डिकसेट्ठि जेतवन महा विहारं अकासि ।

(ई) केही क्रिया विशेषण पद पालि वाक्यहरूमा राख्ने तरिका अवबोध गर्नुहोस् ।

i) दानं ददन्तो पुरिसो सुखं जीवति ।

ii) बुद्धस्स धम्मघोसं सुत्वा देवा सीघं समागमिंसु ।

iii) भगवा एवं अभासि ।

iv) सिद्धत्थ तापसो छवस्सं दुक्खं अवसि ।

v) आनन्द थेरो सब्बं किच्चं खिप्पं निट्ठापेसि ।

वचन माला

नाम पद

धम्मघोसं	--------	धर्मघोष (आवाज)
पारुपित्वा	--------	बन्चरो
पीठं	--------	कुर्सि
छवस्सं	--------	छ वर्ष
सुनीतो नामो	------	सुनीत नाम

<u>क्रिया पद</u>

अत्थि	------	छ
अवसि	------	बस्यो

<u>अभ्यास</u> :–

(१) **नाम विशेषण र क्रिया विशेषणको छुट्टाछुट्टै लेख्नुहोस् ।**

(२) **माथि (इ) र (ई) मा भएका पालि वाक्यहरू नेपालीमा परिवर्तन गर्नुहोस् ।**

(३) **नाम विशेषण पद १० वटा लेखेर अर्थ लेख्नुहोस् ।**

(४) **तल दिइएका विशेषण पद राखेर वाक्य पूर्ण गर्नुहोस् ।**

पक्कानि	------	पाकेको फल
दुरं नगरं	------	टाढा नगरमा
दहरो कुमारो	-----	(सानो वर्षको) बालक कुमार
एवं	------	नै
बुद्धस्स पच्छतो	-----	बुद्ध पछि

i) बालक __________ फलफूल थुपारेर अनुभव गर्छ ।

ii) सुनीत __________ बालक प्रवज्या भयो ।

iii) धनवान __________ नगरमा जानलाई रथमा चढ्यो ।

iv) नन्द कुमार विहारमा बुद्धको __________ गयो ।

v) मैले __________ सुन्यो ।

(५) **तल दिएका नाम विशेषण र क्रिया विशेषण पद राखेर पूर्ण गर्नुहोस् ।**

(सुरूपा, दीघा, रत्तानि, गम्भीरे, विरूपो)

i) उपासको __________ पुप्फानि बुद्धस्स पुजेसि ।

ii) अतीते कुस नामो __________ भूपालो अहोसि ।

iii) बहु मच्छा __________ समुद्दे वसन्ति ।

iv) सप्पा __________ पाणिनो भवन्ति ।

v) जनपद कल्याणि __________ वनितानि पाकटा अहोसि ।

(६) तल दिएका विशेषण विशेष्य पदको अर्थ लेख्नुहोस् ।

उदाहरण :- १) रत्तानि पुप्फानि ----- रातो कमल फूलहरू

२) विरुपो भूपालो -----

३) सुरूपा वनिता -----

४) गम्भीरे समुद्दे -----

५) दीघा पाणिनो -----

एकुनतिंसतिमो पाठो
उनन्चालीसौं पाठ

पाठको लक्ष्य :–

I	आख्यात अथवा क्रियापद बारेमा सामान्य परिचय ।
II	पञ्चमी क्रियापदको बारेमा परिचय ।
III	यी वाक्यहरूमा कसरी राख्ने भन्ने बारेमा परिचय ।

क्रियापद बनाउनलाई क्रिया मूल अथवा धातु हुनु पर्छ । क्रिया मूल अथवा धातु विभक्ति रहित हुन्छ । प्रत्यय विरहित हुन्छ । पच, रम, दा, हस आदि क्रिया मूलहरू (धातुहरू) हुन्छन् । ति, अन्ति, सि, थ, मि, म आदि आख्यात प्रत्यय, क्रिया मूलमा जोडेर क्रियापद बन्छन् । पच भन्ने क्रिया मूलमा जोडेर क्रियापद बन्छन् । पच भन्ने क्रियामूलमा वर्तमान आख्यात प्रत्यय जोडेर बनेको आकार तल तालिकामा दिइएको छ ।

पुरुष	क्रिया मूल	आख्यात प्रत्यय	क्रियापद	अर्थ
पठम	पच + ति पच + अन्ति		पचति पचन्ति	पकाउँछ पकाउँछन्
मज्झिम	पच + सि पच + थ		पचसि पचथ	पकाउँछौ पकाउँछौ
उत्तम	पच + मि पच + म		पचामि पचाम	पकाउँछु पकाउँछौं

क्रिया मूल अथवा धातु प्रभेद दुई टुक्रामा विभाजन गरिन्छ ।

(१) सकर्मक धातु
(२) अकर्मक धातु

(१) **<u>सकर्मक धातु</u> :–** कर्म इच्छा गर्ने क्रिया पदहरू मूल भएको धातु सकर्मक धातु भनेर चिनाईन्छ । "पचति" पकाउँछ भन्ने क्रियापदले के पकाउने भन्ने इच्छा देखाउँछ । त्यसमा "ओदनं (भात)" भन्ने कर्मले वाक्य पूर्ण गर्दछ । त्यसमा "ओदनं पचति" (भात पकाउँछ) भनेर पूर्ण गर्नु पर्छ । "ओदनं" भन्ने पद छैन भने अर्थ पूर्ण हुँदैन ।

(२) **<u>अकर्मक धातु</u> :–** कर्म प्रतिक्षा नगर्ने धातु अकर्मक धातु भनेर चिनाइन्छ । "सयति" सुत्छ भन्ने क्रियापदले कर्मको इच्छा गर्दैन । कर्म विना पनि अर्थमा कमी देख्दैन । "सो सयति" ("ऊ सुत्छ") भनेर अर्थ पूर्ण हुन्छ ।

क्रिया पद लाई ८ प्रकारमा विभाजन गरिएका छन् ।

१)	वत्तमाना	२)	पञ्चमी
३)	सत्तमी	४)	हीयत्तनि
५)	परोक्खा	६)	अज्जतनि
७)	भविस्सति	८)	कालातिपत्ति

यसमा भएका हीयत्तनि/अज्जतनि/परोक्खा अतीत कालमा पर्छ । वर्तमाना वर्तमान कालमा पर्छ । भविस्सति

भविष्य कालमा पर्छ । सत्तमी/पञ्चमी काल विशेष छैन । कालातिपत्ति अतीत/भविष्य काल दुई वटैमा पर्छ । यो पाठमा पाठकको विशेष ध्यानाकर्षण गराउने पञ्चमी आख्यात विभक्तिको बारेमा हो । काम अह्राउने, आर्शिवाद दिने, प्राथना गर्ने, गौरव युक्त माग्ने बारेमा अर्थमा पञ्चमी क्रिया विभक्तिबाट लेखिन्छ ।

पञ्चमि क्रिया प्रत्यय :– तु, अन्तु, हि, थ, मि, म

पुरुष	एक वचन	बहुवचन
पठम	भवतु(होस्)	भवन्तु (होस्)
मज्झिम	भव, भवाहि (होस्)	भवथ (होस्)
उत्तम	भवामि (होस्)	भवाम (होस्)

उदाहरण :–

I) आर्शिवाद प्राथना गर्दा खेरि पञ्चमी विभक्तिमा हुन्छ ।
चिरं जीवन्तु नो ञाति ।
धेरै वर्ष बाँचोस् हाम्रा ज्ञातिहरू

II) गौरवले युक्त माग्दा खेरि पञ्चमी विभक्तिमा हुन्छ ।
पविसतु भवं निसीदतु ।
आऊ भित्र भक्त बस्नुहोस् ।

III) कसैलाई काम गराउँदा खेरि पञ्चमी विभक्तिमा लेखिन्छ । हे बालक इधागच्छ ।
बालक (बच्चा) यहाँ आऊ ।

(अ) **लताय विवाह मगलं दिवसो**

सो पन लताय कुलधीतायं विवाह मंगल दिवसो। ञातिसालोहिता च सोहज्जा व सन्निपतिता अहेंसु। तस्स महुस्सवस्स दिवसे ते मोदमाना हट्ठपहट्ठा निसीदिंसु। मंगलसम्मतस्मिं सुहमुहुत्तस्मिं दम्पतयो मंगल फलक मत्थकं आरुहिंसु। एको वियत्तो विसारदो अपगत योब्बनो पोसो तेसं अङ्गुलिके सुत्तेन बन्धित्वा रजतमयेन भिंकारेन उदकं आसिञ्चि। सो उदकं आकिरन्तो ईदिसकं आसिंसनं अकासि।

भवतु सब्ब मंगलं
रखन्तु सब्ब देवता
सब्ब बुद्धानु भावेन
सदा सोत्थि भवन्तु ते

वचन माला

नाम पद

लताय कुलधीताय	--------	लता या कुल छोरीको
ञतिसालोहिता	--------	ज्ञातिबन्धुहरू
रजत	--------	चाँदीले गरेको
थोकं	--------	थोरै
सोहज्जा	--------	साथीहरू
मोदमाना	--------	खुशी मन भएको
हट्ठपहट्ठा	--------	उपहार भएका
भिंकारेन	--------	लोटाबाट
मंगलंफलकं	--------	विवाह मण्डप
वियत्तो	--------	सुयोग्य व्यक्ति

विसारदो	--------	विसारद भएका
अपगत योब्बनो	--------	बुढो मान्छे (पुद्गल)
सुत्तेन	--------	धागोले
उत्तम	--------	उत्तम
भन्ते	--------	भन्ते
सतंसमागमो	--------	सत्पुरुष
इतो	--------	यहाँबाट, यताबाट
परिकप्पितं	--------	बनाएको
अनुकम्पं उपादाय	--------	अनुकम्पाको लागि
सम्म	--------	साथी
दम्पतयो	--------	(पति – पत्नि) विवाह गर्ने युगल

क्रिया पद

अहेसुं	-------	भयो
आकिरि	-------	छर्‍यो, पोखायो
भवतु	-------	होस्
रक्खन्तु	-------	आरक्षा गरोस्
भवन्तु	-------	हुनु होस्
वस्सतु	-------	पानी परोस्
अधिवासेतु	-------	अनुरोध गर्नुहोस्
पतिगण्हातु	-------	लिनु होस्
पविसतु	-------	पाल्नु होस्
निसीदतु	-------	बस्नु होस्
आगमेतु	-------	बस
निक्खमतु	-------	जानु होस्
पिबतु	-------	पिउनु होस्

इधागच्छ	------	यहाँ आऊ
सुखिताहोन्तु	------	सुखि होस्
होतु	------	होस्
सोत्थि/होतु	------	राम्रो होस्

अभ्यास :–

(१) **तल दिएका वाक्यहरू नेपालीमा अनुवाद गर्नुहोस्।**

i) तं तेजसा भवतु ते जयमंगलानि।

ii) सतं समागमो होतु।

iii) इदं मे ञातिनं होतु। सुखिता होन्तु ञातयो।

iv) चिरं रक्खन्तु लोक सासनं

v) हन्तु तेसं उपद्दवे।

vi) सोत्थि ते होतु सब्बदा।

vii) पातु त्वं रतनत्तयं।

viii) देवो वस्सतु कालेन।

ix) सस्स सम्पत्ति होतु च।

x) फितो भवतु लोको च – राजा भवतु धम्मिको।

(२) **तल दिइएका वाक्यहरू पालिमा अनुवाद गर्नुहोस्।**

i) साथी पिउनु होस्।

ii) यहाँबाट जाऊ।

iii) एकै छिन बस।

iv) आऊ भित्र बस्नु होस् ।

v) ज्ञातिहरू सुखि होस् ।

vi) समय अनुसार पानी परोस् ।

vii) बालकहरू यहाँ आऊ ।

viii) स्वामीले बनाएको हाम्रो खाना खानु होस् ।

ix) उत्तमाचारी अनुकम्पा गरेर आउनुहोस् ।

x) राजाहरू धार्मिक होस् ।

(३) "लताय विवाह मंगल दिवसो" पाठ नेपालीमा अनुवाद गर्नुहोस् ।